

ALD

IRODALMI
MŰÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

11

1956

November

XX. évfolyam

TARTALOMMUTATÓ

	Oldal
<i>Gál László</i> : Versek — — — — —	741
<i>Börcsök Erzsébet</i> : Bókai tél (novella) — — — — —	745
<i>Csere György</i> : Versek — — — — —	751
<i>Sinkó Ervin</i> : Blitvai monológok (tanulmány) — — — — —	753
<i>Laták István</i> : Három vers — — — — —	767
<i>Szirmai Károly</i> : A kórházban (novella) — — — — —	771
<i>Burány Nándor</i> : Versek — — — — —	773
<i>Kvazimodó Braun István</i> : A kameleon (novella) — — — — —	780
<i>Ray Bradbury</i> : 451 Fahrenheit — — — — —	785

ÉLET ÉS DOKUMENTUM

<i>Majtényi Mihály</i> : Az évszázados Csatorna — — — — —	794
<i>Lévay Endre</i> : Az erő forrásánál — — — — —	799

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Bori Imre</i> : Radomir Konsztantinovics: „Mišolovka” — — — — —	811
<i>Bálint István</i> könyvkritikái — — — — —	813

KIÁLLÍTÁS

<i>Karle Ádám</i> : Vajdasági festők őszi tárlata — — — — —	816
---	-----

A fedőlapon *B. Szabó György* rajza

1

*A sziget partját mossa a Duna,
nem is csobog, mennyi hazugság,
se szürke, se zöld, se kék.*

*Mennyi még? — kérdezem magamtól,
egy kis hajó fut messzi a parttól,
milyen rövid az élet ...*

2.

*Négy királyom volt már, akár a kártyában,
az egyik meghalt, királyi ágyában,
isten kegyelméből.*

*Másik királyomat nem sokáig túrték,
igyék csak magának, csakhamar elűzték,
isten kegyelméből.*

*Harmadik királyom cifra életének
parányi kis ólom vetett véres véget,
isten kegyelméből.*

*Eivillan az élet, gyorsan pergő orsó,
utolsó királyom volt a legutolsó —
isten kegyelméből?*

3.

*Ma tíz éves kutyám, a Gombóc,
Talán még nem csalódott bennem.
Gombóc a legjobb, legkülönb kutya
kit emberek közt megismertem.*

VIHAR UTÁN

*Mennyi vihar volt. Ott, Koviljon
meghalt az apám, Csak két bokor
maradt utána, piros virágú.
Néztem a sírját, harminc évvel később:
ez a két bokor, ez a piros virág az apám.*

*Mennyi vihar volt. Blankát és Mancit
egyszerre szerettem. Bujócskát játszottunk
sötét szobában és nem találtuk meg egymást,
csak sokkal később. De akkor már
Ancinak és Terinek hívták Blankát és Mancit.*

*Mennyi vihar volt. A háborúban
zászlós kisdiák voltam és bolgár himnuszt énekeltünk.
Azt hittem akkor, Vilmos császár az isten;
csak később tudtam meg, hogy isten sem isten,
se Károly, se Sándor, se Péter, se Rotschild.*

*Mennyi vihar volt. Csak énekeltek
a vad szelek s az eltévedt hajók
iránytű nélkül hányódtak sötét vizeken.
Hányszor kiáltottam már földet, földet,
de csak délübáb játszott szegény velem,
s ha inni akartam, sós volt a víz, mint a könny.*

*Mennyi vihar volt. Mint az orgona
ezer sípon jajongott árva fülünkbe
és mi csak kerestük az igazi melódiát.
Sem a szó, sem a vers, sem a muzsika,
a szakszofón, talán csak a szakszofón az igazi.*

*Esténként elül a vihar. Mepihennek a fák,
a vizek és talán az emberek is.
Estére csönd lesz ,süket csönd, öreges.
Be kár a sok-sok zúgó zivatarért,
te kár, hogy este elül a szél.*

ESŐBEN

Esik.

*A leveleken parányi gyémánt
az első ölelésem óta, —
Hej, boldog szerettem volna lenni
az első csalódásom óta.*

Esik.

*Úgy cseppen, csattan, csurran csöppen, —
miért fogyott el minden könnyem?
A háztetőn dobol, dobol, —
nem lesz minden borból aszú,
hiába forr, hiába forr...*

Esik.

*Volt két barátom, mikor is csak?
Rövidnadrágos fiú voltam...
Miska és Pista, a két barátom,
két szép emlékem, két csunya holtam.
Ó, gázkamrák, ó, atomkorszak.*

Esik.

*A leveleken parányi gyémánt,
emlékeim megannyi tócsa.
Hol van a tavasz, merre a nyár,
és a rövidnadrágos fiú azóta?
Már itt az ősz, az ősz, az ősz.*

HULLOTT DAL EZ

*Kopasz őszben, borús égen
ne keresd a csillagot.
Barna eső, szürke utca,
ki ne nyisd az ablakot.*

*A krizantém halott virág,
halott krizantém a világ,
az ajtón szél nyikorog.
Nyöszörög a napsugár is,
ki ne nyisd az ablakot.*

*Levetkőzött a levegő,
fázósan vibrál a fény.
Mélyen, mélyen a föld alatt
tán hasad már a remény.*

*Ha a magból bő kalász lesz
s kenyeret süt majd napod,
ha kitavasodik egyszer,
akkor nyisd az ablakot.*

— *Novella* —

Az a tudat, hogy úgylis el fog menni, új lökést adott Eszter életének. Már nem látta börtönnek a falut, amely fogva tartja, hanem egy megállóhelynek, egy szigetnek, ahová az élet, mint hajótöröttet kivetette. Tőle függ, hogyan fogja föl a helyzetet. Miért ne tölthetné el kellemesen?! Folyjon hát a felhőtlen, gondtalan levegőbeélés szabadjára! Azután úgylis jön a kómoly munka, az új, tartalmasabb életre készülődés.

Közeledni kezdett a faluhoz. Ismerettséget keresett, nem céltalanul bolyongva, hogy odatörleszkedjék ahhoz, akit a bohókás véletlen eléje hoz, hanem megkereste a hozzávaló korúakat. Nem bánta meg. Egész más ütemet kaptak napjai. Két úgynevezett tanult lánynyal pajtáskodott össze. Az egyik egy horvát kislány volt, Emilike, a másik Céci, a hivatalnoklány. Megpróbált az ő szemükkel nézni, az ő szívükkel bohóskodni, vasárnapi nagy sétálásokat lebonyolítani és boldog volt, hogy ez sikerült. Sőt bosszankodott, hogy annyi üres, tétlen napra kárhoztatta magát, amikor kéznél volt ez az élénk kis lánytársaság.

Most látta, mennyire meg tud változni, föltárukozni és új oldalról megmutatkozni a világ, ha azon a szemüvegen át nézi, amit csacska szavakon keresztül ez a két falusi fruska tart eléje. Szinte más színben tűnik a környék, mint onnan az emeleti ablakból. Eddig azt hitte, lakatlan szigetre tévedt, nincs egy lánynak való jelentősebb ember a közelben, csupa házasember, munkájukba, családi bonyodalmaikba merült férfiak. Azt hitte, nincs valamirevaló férfi messzi környéken, azon az elegáns vékonydongájú öreg legényen kívül, aki divatos felöltőt hord, néha fehér kesztyűt húz, s úgy áll ki az irodaajtóba, mintha mindenkivel lóhátról beszélne. Gazdája megbízásából egy birtok maradványait adogatja el, úgynevezett tisztartó címen. Ez a szál köti a faluhoz, pár hónap, egy év és megy Amerikába valami jótételek nagybácsi meghívására. No és a másik, a szintén nőtlenszámba menő gazdag malmos?! Már nemcsak a Bá-

nátban vásárolja a tönkrement ócska malmokat, hogy föllendítve túladjon rajtuk, hanem a Tizántúlra is átmegy, ha valami jó üzletet megszímatol. Az ilyen embernek a feje mindig tervektől gőzölög, nagyvárosban is otthon érzi magát, messzi földről kínálgatják neki a híres eladólányokat. Az ilyen elnéz a falusi fruska fölött még akkor is, ha érettségije van.

Két egyszerű, csacska fruska szájából kellett megtudnia, hogy ho-hó, van itt mozgalmasság, nyüzsgönek a házasulandók.

Céci szegény hivatalnoklány volt. A községházán dolgozott és a szüleit segítette. Szintén sokat csacsogott, de legbensőbb vívódásairól nem beszélt. Jóval később derült ki, milyen hegyes török között jár, annyi elárvult falusi férfiember közt, a közójük került tisztességes hivatalnoklány. Szegény mosolygott, tette magát, mint aki nem hall és nem lát a sokszor nem is szándékos trágárkodásban. Itt fürdött meg és lubickolt lelkileg Emiliék padján, vagy az állomás felé vezető fasorban sétáikon, lánytársaságban.

Emili volt a legfiatalabb és legderűsebb lélek közöttük. Egyetlen leánya volt a fiatalon özvegyiségre jutott, elfalusiasodott, fonnyadó teremtésnek. Ötven hold föld volt a hozománya. Ez a nagy szám nem vette el a jó eszét, nem volt elkényeztetett, sem gögös. Igaz, a földjük sovány bókai föld, a szikes tájékról, azután árván nőtt fel, örököké óvakodva. Édesanyja korán magára maradt, minden teher a nyakában. Dehogy tudta szaporítani a földeket, inkább nagyon is meg kellett vetni a lábát, felesek felett örködni, kimérten élni, csakhogy az áldott, az örökölt föld ennek a kicsi lánynak megmaradjon.

Hanem az a szó: „ötven hold” mégis nagyon csiklandós szó. Szaga van ennek a szónak, mint a bolondító kőrifavirágnak. Messzi földre elérzik és tódulnak hírére a házasulandó fiatal emberek. Az ötven hold hírére megmozdul, aki épkezláb, valamirevaló legény ötven kilométer körzetben. S Milike csak nevet, tudja, azt tehet amit akar. Az édesanyja imádja, nem sietős a dolog, úgy élnek ők ketten, mint egy szív egy lélek, csendes falusi egyszerűségben. Bár teher a föld, legalább arra legyen jó, hogy megszerezzék rajta ennek a csupaszív teremtésnek az igazi boldogító élettársat.

Milikének fénylik a szeme. Nem szeret hencegni, néha mégis kikottyantja az újdonságot. Már megint érdeklődők jártak a házuk táján. Szelesen gyerekesen árulkodik saját magáról. A tavalyi farsangon 18 kérője volt. Az idén eddig csak kettő, meg egy félig. Nem érti?? Mi lehet az oka? Biztosan még nincs itt a szezon! Dől a padon, úgy neveti az ügyet. Eszeágában sincs még férjhezmenni. Az édesanyja nem is erőlteti. Tizenhét éves sincs. Tavaly alig lépett a tizenhatodik évébe és boldog gyerekségét már mennyien háborgatták

Eszter meresztette a szemét. Lehetséges? Ilyen falusi gyereklányka körül ilyen forgalom van?! Ó meg egy fia kérőt eddigi életé-

ben nem látott. Kíváncsian érdeklődik. Hol van? Hol található az a sok férfiember? Hónapok óta itt él, de még egynek se látta színét sem. Bár messziről az árnyékát megmutatták volna. Ni ez, Ni amaz. „Hja hét lakat alatt őrzik”. Egyik faluban is, másikban is akad. Van közöttük mindenféle. Jómódú iparos, most önállósuló kereskedő, városi hivatalnok, tanyás gazda, kényes gazdag parasztfiú, úrigyerek... lehet válogatni. S vallás, nemzetiség ilyenkor nem számít. A föld előtt minden korlát lehullik.

Gyönyörű ős volt. Hosszú, végeszakadatlan. Még novemberben is mintha szeptember lett volna. Mintha a sors még egyszer ki akarta volna tombolni magát és mindenféle javakkal még egyszer elhalmozni a szenvedésre ítélt családot. Annyi káposzta termett abban az évben Bókán, mint még soha. Folyt a szállítás, örökké társaság a rakodás körül. Csupa vig ember. A jó vásár öröme este mulatoztak. A resti ablakai késő éjjelig világosak voltak. Eszter apja minden este mámorosan feküdt le. Édesanyja sűrűn emlegette.

— Nem jó helyre jöttünk mi ide!

Eszter a lányokkal mindennap nagy sétát tett. Este kószáltak a vonatnál. Ő volt a legvígabb. Tetszett a szerep, hogy ő mulattathatja a többieket. Nem sejtette, hogy életének legfelhőtlenebb napjait éli. Az útlevélkérvényt beadták, most csak türelmesen várni kell. Hosszadalmas az ilyesmi, de egyszer az is meglesz. Az első félévről lekészt. Nem baj, legalább együtt volt az öregekkel. Mi az egy elvesztett félév, amikor tizenkilenc éves az ember?!

Azután rászakadt a falura a tél. December. Január. Beszorultak a lakásba. Vége volt a sétálásoknak. Misi és Gyuszi hazaruccanása hozott olykor némi élénkséget a házba. Egyszer gyalog jöttek. Lekésték a vonatot. Kegyetlen szé! fújhatott. Tiszta veres volt a képük, s a vasutas sapka alól kimaradt fülük bíborszínűre fagyva. Negyedóráig nyomkodták, hogy a szegény meggyötört fül magához térjen. Módráné a kezét csapkodta.

— Van nektek eszetek? Ilyen hidegben?

Az út nincs messze, 4—5 kilométer. Ki gondol ilyen vacak, fagyos szélre? Elhatározták, hogy ma itthon vacsoráznak. hát nekivágtak. Módráné sopánkodott, közben melegedett a szíve.

Unalmas téli napok elébe néztek. Eszter fél lelkével már távol járt. Elábrándozott, milyen lesz új élete, hogyan osztja be a napjait, hogy fog tanulni, hogy helyezkedik el a rokonoknál újra Szegeden. Mert persze Szegeden telepszik le. Ekkor úgy alapjában megrázkódott az unalmas tél. Egy fiatal katona érkezett a faluba szabadságra. Milike észrevette az emeleti ablakból nyomban, ahogy a vonatról leszállt. Felélénkülve törölgette a párás ablakot és meresztgette a szemét „Te, ez az unokabátyám, a Sándor, bizisten ő ez a katona!”

Eszter is kinézett abban az irányban, de már csak a hátát láthatta. Szép magas gyerek volt, csinos egyenruhában. A lovasoknál szolgálhatott, mert szép hosszú csizmát viselt és fényes sarkantyú pengett a csizma sarkán. Emilikének nem volt nyugta.

— Futok haza. Ott megy el a házunk előtt, biztos betér hozzánk.

Valóban ő volt. A fiú vidám, életrevaló gyerek volt. Nem sokat fanyalgott jobbra-balra, hanem nyakig belesodródott a kínálkozó társaságba.

Hosszú hónapok után ez volt az első épkézláb férfi, aki Eszter közvetlen közelségébe került. Eszébe se jutott távol tartani. A sors adta, a sors cselekedte, legyen az akarata szerint. Minden mellékgonlat nélkül, — hiszen akkor már az útlevél útban volt, — kereste a társaságát, alkalmakat teremtett, kísértette magát vele. Többször bejárt Milikéhez, ahol véletlenül találkoztak. Kihívta őket vendégségbe. Valahogy Gyuszi is, ha alkalmilag otthon volt, fölcsapott a másik két lány vidámitójának. Így jó kis társaság verbuválódott. Nagyszerű kártyázásokat, társasjátékokat rendeztek. Csaltak szemtelenül és szemtől szembe; ugratták, húzták egymást, amit boldog, fiatal szellem csak ki tud találni.

Hogy mit jelent egy ilyen egészséges fiatal férfi jelenléte, hogy megvilágítják ezt a falusi férfiéhséget, amiben élnek, ezt csak az látja, aki maga is benne van. Eszter előtt egyik legmaradandóbb kép lett egy jelenet az első napokból. Viharos este volt. Eszter ottszorult éjszakára Milikééknél. Már lefeküdni készültek, amikor Sándor is váratlanul betoppant. Természetesen még szórakoztak egy kicsit és mivel a vihar fokozódott, a fiút is ott tartották. Különös egy helyzet. Egy kedves fiatal nagynéni s két nagyszemű, meghökölt lány egyetlen férfivel. Tudattalanul is felborzolta érzékeiket. A fiúnak a hideg szobában ágyaztak, hanem félig levetkőzni és a csizmát lehúzni itt kellett néki a melegben. Ez lett az est fénypontja, a csizmahúzás. Szép, fess, hosszú csizma volt, szűk, legényes. Sehogy se akart lejönni. Hiába erőlködött, vörösödött a gyerek, nem ment. A fiú bevallotta, a hiba onnan ered, hogy mindig mások húzzák le a csizmáját. Vagy az otthonvalók, vagy a pajtásai. A nagynéni vállalta az áldozatot legelőször. Jó rokonként ráncigálta öcskösét, s annak ugyancsak vigyázni kellett, hogy le ne pottyanjon a földre. Viharos jókedvet fakasztott a jelenet, bár Cila néni megígérte, ha lent lesz, fejbekólintja, hogy máskor ilyen csizmát ne csináltasson. Mili volt soron. Oly radikálisan fogott hozzá, hogy a csizma valóban lerántódott. de úgy, hogy Mili kezében a csizmával, félig hanyattesett.

A fiú már rég lefeküdt, a másik szobában forgolódott, hanem a csizma az ott maradt a kemence mellett. Mi mindent tud egy ilyen csizma kelteni! Mennyi gondolatot, ingerkedő jókedvet fakasztani.

Mi mindenre képes egy ilyen ártatlan férfi lábbeli! Mintha csak csiklandozta vagy cirogatta volna őket, símogatták a tekintetükkel, beszéltek hozzá. Reggel is, amikor felébredtek ez volt az első, amit megláttak. Mint egy különleges, felcsigázó, élő valami mosolygott a szoba közepén a magányos csizma.

Eszter szemét is megcirogatta. Mint pille a láng felé, úgy törtette a két ártatlan, egymás közelségére ítélt fiatal egymás felé. Egymás mellett sétálgattak, ha sötét volt, már egymásba karoltak s a társasjáték köpönyege alatt szemérmetlenül összecsókolóztak. Ha a játék úgy hozta, hogy „no most senki se nézzen ide”, úgy egymásba faltak, hogy még a foguk is összekoccant. A sors még egyszer kinyújtotta segítő kezét a fiú kezével, Eszter felé. Meneküljön! Csak lesz esze és belekapaszkodik! Talán a háttérben Eszter anyja is csendesen fohászodott. Bár itthon tartaná az a hosszú gyerek, bár megmaradnának egymás mellett, mennyi gondtól szabadulna meg. Ám, mint afféle jó anya, hallgatott, mindent a jó sorsra bízva. Ha neki van rendelve, úgymint Eszteréé lesznek.

Benne voltak a farsangban. Gyuszi és Misi bált rendeztek állomáshelyükön és meghívták a bókai társaságot. Alkalmas vonat nem volt a délutáni órákban, ezért pályakocsira telepedett az egész társaság és hajtó embereket fogadtak. Alig értek föl annyian voltak a a bálózók. Eszter a legkábább lelkiállapotban sodródott a többiekkel. Megszűnt gondolkodni, egyszerűen nem akart gondolkodni. Csinos volt ez a hosszú horvát gyerek, szép fogsorú, egészséges nevetésű. Jólesett mellette lenni, odabillenteni kicsit fejét a karjához. Minden nagyon jó így ahogy van, csak nem gondolkodni. Nem gondolkodni.

Pedig érzékeit akkor már egy másik mámor is igénybe veszi, s ez boldogítóbb, de egyúttal megsanyargatóbb minden más mámor-nál. Rosszabb mint az ital, rosszabb mint a kártya, kínzóbb mint a fősვნység, a zsgoriság vagy akármilyen más szenvedély, mert amazok mégis a maguk életét élik, de ő kilép önmagából és a mások igazi, vagy elképzelt sorsát vergődi el, amelynek soha sincs vége... Gyerekkorától kíséri ez a hajlam. Félti, takargatja. Nem értik meg, kinevethetik. Misi a legszemfülesebb fivére, ha megtalálja a jegyzeteit színházat játszik és közröhejt próbál vele teremteni, pedig Eszter már tudja, hogy ellenállhatatlan erő viszi az alkotó élet felé. Amikor az útlevelért harcolt, nemcsak a főiskoláért küzdött, hanem hogy képzetesebb legyen és felkészüljön arra az életre, amely felé a tehetsége hajtja. Megragadja a sors kerekét és megkeresi és érvényesülés útját. Démonok és jó szellemek harcolnak a feje fölött, fogaikat csattogtatják. Csak ha valaki fel tudná ismerni melyik a démon és melyik a jó szellem...

Szép fehér ruhája van és fehér bálicipője. Ott hallgatnak az ölében a dobozban. A ruhát édesanyja fél délelőtt vasalta, csupa fo-

dor, csupa ragyogás. Ki gondolta volna, hogy egy ilyen egyszerű kis ruha egy szerető anya tündérkezésében micsoda remekművé válik. Csacska kis dallam motoszkált a fülében, azon méléz. Sándor mellette ül a pályakocsin, fogják a doboz spárgáját, le ne essen majd a zökkenőnél. A malmos is velük van, közéjük borzol a szavával, mint akit ingerel az egymástértő pár nagy összetartozása. A társasághoz tartozik egy szép, fiatal asszony, Emiliék vendége Beográdból, katonatiszt férjével. A pályakocsi közepén Modráné ül magábaomlva, mintha beteg volna.

A pályakocsi lassan elindul. Először tolják, míg a váltóig elérnek. Eszter édesapja gyalogosan kíséri a társaságot. Megint mámoros. Az utóbbi időben napközben is sokszor fényes a szeme. Sűrűn részeg. Most is rendetlen az öltözéke (míg ő maga „százfodros” pilleruhát visz a skatulyában!) Apja nagy posztócsizmát visel, amit csak a hajnali vonatokhoz szokott fölvenni. Kurta bundáját lebegtetji a szél. Néha dudorászik, néha zagyvaságokat beszél és kiabál „fel a kocsi!” Eszter szemrehányóan tekint rá. Hát nem tudott bár most az egyszer józan maradni, amikor ő bálba megy! Hát most is szégyeníteni kell, lealázni a családot? Modráné helyzete a legnehezebb. Emitt egyetlen lánya, a nagylány, akit először visz bálba, s amott az öreg, rendetlen ember, akit most magára hagy a részeg ténfergésben. Visson-e hozzá, ragadja meg a karját és hurcolja-e magával a nevetség és helyzetből, vagy maradjon, bízza a jó sorsra?

Eszter lezállt, belekarolt apjába és megfordította az állomás felé.

— Tata, kérlek, menj szépen vissza! Ne búsítsd a mamát! Gondolhatod, milyen nehéz most itthagyni téged... és kérlek, ne rontsd el a bálomat, ne rontsd el az én mulatságomat.

Modra belecsókoljt az arcába, összekócolta a haját, úgy motyogta:

— Menjetek csak, menjetek, kislányom.

Eszter visszaült a helyére. A munkások erősebben meghajtották a pályokicsit, nyílsebesen kezdett szaladni a síneken. Modra meglengette zilált ősz feje fölött a sapkát és mégis, mégis visszafordult. Eszter amíg él, nem felejtí el legszebb báljának legmegrendítőbb képét, azt az őszhajú, egyre távolodó öreg, részeg embert, apját, aki az állomás felé tántorog a váltók között.

ELSŐ KAPÁLÁSOM

Esik, zuhog.
Mosdatja fiait az ég.

Kukoricásban
dideregve lapulok.

Csatornákon,
konnyult leveleken
nyakamba ömlik a víz.

Kapám elbillen,
batyum ágra dobom:
hintázzon az is.

Úszkáló, sötét
felhőbe fül a nap.

Esik, zuhog.
Mosdatja fiait az ég.

Kirobogok a sárból, ködből
nyulát üzve hajrás kedvvel,
nekem ragyog, nekem örül
lucerna, cirok, kender.

V~~í~~ágok ott az árok partján,
ma mindnek rajtam a szeme.
Úgy áll a bőgő messzeség,
mintha fájón ellene.

REGGEL

Halk hangra riad a magos ég,
rá a fák dermedten imbolyognak,
ágaikról hull le a sötét,
s fénye gyúl az új levelű lombnak

Csupa csillogás a közeli borús hajnal,
a búsongó felhők melle bátrabban vörös,
de csak egy lengő szél száll repeső sóhajjal
az illanó harmatos, csökönyös hűvösön.

S harsogás kel keletről át a tájakon,
mitől a magasság foszlón fölszakad.
Mint óriás kemencéből kivett kenyér,
ha meghintik vízzel, gőzölög a nap.

CSÓKOK

Csókra biztattak egyszer a nagyok,
három éves sem voltam,
s három évemmel lettem vőlegény
zengő lakodalomban.

Menyasszonyom kis halvány rózsalomb,
aki már régen másé.
Aranytrombita lett csak az enyém
és tisztai halászlé . . .

Azóta egyre csókvágyóbb vagyok,
semmi sem csillapíthat.
Puha hullámok fénylenek felém,
s az éj szellője ringat.

„...az élet nem ez a blitvai gaz bűnözés, hanem vándormadarak éneke, messze fölötté államhatároknak, messze fölötté annak, ahová elérhet egy Barutanszki keze, ének arról, hogy nem kellene hogy az élet bárgyú, ostoba frázis legyen!

A frázis uralkodik századokon keresztül az emberi civilizáció minden írásos dokumentumában. A frázis nem is meghamisított banalitás, a frázis nem is eltorzított valóság, a frázis nem rossz helyen alkalmazott hamis grimasz, a frázis minden emberi nemes indíték sematizált gyilkolása, a frázis az emberi ész halálához, buta likvidálása! A frázis halál!”

Krlezsa: Bankett Blitvában

Ez a költő Blitvában élve is megmaradt költőnek. Bármennyire is lidércnyomásos borzalommal él benne a témájában, a blitvai valóságban s bármennyire is kísértetek reménytelenségével él őbenne ez a valóság, őt magát mégse tudja elborítani; a témája, a blitvai valóság nem tud úgy fölébekerekedni, hogy a költő saját költői problematikája kizárólagosan a társadalmi problematika határai közé szűküljön össze.

Sose történik meg vele, ami annyi nemes szándékú társadalmi regény írójával, hogy regisztrálva a korlátokat, melyek ellen küzd, maga is e korlátok áldozatává váljék költői származásában.

Amit ugyanis Krlezsa Miroszláv mint kontrasztot és mértéket szembeállít Blitvával, az nem egy a vidéki ifjú embereknek nosztalgiájával ékesített fiktív Európa káprázatos ábrándos képe. Az ünnepelt blitvai szobrász Rajevszki Párisban egy kiállításán Blitvát „aranyisakkal és kopjával, mint kokett Pallas Athenét” mutatja be. Ennek az így szimbolizált Blitvának méltó párja az az Európa-mítosz, melyet Blitvában és Blitvákban propagálnak.

„Végül is ugyan hol található manapság az az Európa, ahol „jobb európai szokások” érvényesülnének, ez az a kérdés, amire nekem felelni tessék, kedves barátom! Igen!” — kiált fel doktor Burgwaldsen, „a szittyá, a kárpáti húnok és a balti finnek jogtörténelmének” tanára s ha ezt azért is teszi, hogy a blitvinizált Európával mint enyhítő körülménnyel érveljen a blitvai állapotok javára, a felkiáltás maga mégis igen megokolt. Oldalszámra lehetne idézni annak illusztrálására, hogy mint gondoskodik a „Bankett Blitvában” költője arról, hogy a blitvai mítoszrombolás ne váljék valahogy *salvus conductus*-szá „a kamatlábakra épült pseudo-civilizációk”, az Európa-mítosz számára. Nem egy fiktív Európa álmképe és vágya lebeg a blitvai sötétség felett mint Blitva negációja, hanem a blitvai sötétség maga úgy áll itt égig magasodva, mint egy egyetemes állapot, a civilizáció egyetemének vizionárius szimbóluma.

S mégis, bármennyire is fojtogató, mindenütt jelenlévő egyetemesen inkuzív a blitvai látomás, nem tudja elföldni a távlatot, amelyből a költő Blitvát szemléli és ábrázolja. A költő problémája nem szorul a kilátást elzáró blitvai problematika határai közé, hanem ép ellenkezőleg, a blitvai sötétség mint maradéktalan sötétség azáltal válik láthatóvá, hogy vele szemben nem halványul el mint perspektíva a végtelen, a kozmikus, vagy ha úgy tetszik, az egyéni, emberi problematika, mint legfelsőbb instancia.

„Az eső elállt s hállatszott, ahogy az esőcseppek levélről levélre vándorolnak mint önálló kis világok, melyek sötét magasságokból érkeztek ide, most pedig a rövid földi existenciájuk befejeztével egymásután gördülnek levélről levélre, egyik ágról a másikra, árokba, sárba, be a Blitva folyónak a vizébe, amely megdagadt és zúg a híd alatt, komoran és szennyesen, mint viharos fenygetés.”

Az esőcseppek, mint önálló kis világok. Az önálló kis világok, mint esőcseppek. És azzal, hogy doktor Nielsen az, akinek a költő ezt a hasonlatot eszébe juttatja, ez által a hasonlat által a blitvai sötétség máris megszűnik mindent eltakaró valóság lenni, marad ugyan ami volt, sőt még inkább érezzük, hogy mennyire sötét, de már nem csak a reménytelen vergődés és vergődő reménytelenség, hanem nyugodt fényű csillagok perspektívájából, melyek felé nekünk rést a költői szó nyitott.

A „Bankett Blitvában” költőjénél a hasonlat nem pusztán ötlet, virtuóz dekoratív elem, hanem mindig minden esetben lényeges szerepet tölt be nemcsak a maga helyén, hanem az egész mű szellemének megvilágítása szempontjából. Egy-egy hasonlattal, egy-egy költői képpel meglepő kapcsolatokat főd fel, összefüggéseket teremt és sejtet.

Doktor Nielsen a fiát gyászoló, süketen a süket zongorán játszó özvegyasszony lakásán rejtőzködik a hóhérai elől és az ablakból egy földszinti lakásra lát, egész éjjel nem aludt s kora hajnalban nézi az ablakból a földszinti lakást ott szemben. Reggel ott rendőrség járt, de azonkívül semmi különös nincs azon a lakáson. Csakhogy nincs olyan lakás, melyen semmi különös se volna, ha költő les be az ablakán.

„A nyitott ablakon keresztül ó-német ebédlőre látott, zöld bársonydivány és a zöld bársonydivány galeriája felett csendéletek koralakú fakeretben: öszibarackok és cseresnye és alma... A cselédlány már hozzákezdett a reggeli takarításhoz, kinyitotta az ablakokat, a nehéz ó-német székeket már fejtetőre állítva az asztalra helyezte és így a parasztlány titokzatosan mozgott ide-oda a megvilágított szobában, hozzá-hozzáérve ehhez meg ahhoz és hajlongva titokzatos, a faltól eltakart és láthatatlan bútorzat egyes tárgyai előtt...”

Parasztruhás cselédlány, aki kora reggel a lakás takarításába fog: ennek a legbanálisabb műveletnek a látványa egyszerre álomszerűvé válik, látomás jellegét kapja; mint valami emlék, vagy emlék emléke, amely szinte fájón éles körvonalakkal hirtelen bukkan fel s melyhez hiába keressük a hozzátartozó elmerült teret és időt. Mintha valamit példázna, de nem találunk rá arra, hogy mit példáz. Úgy hat mint egy hasonlat, de mintha azt az első felét, azt, amit megvilágít, amit a hasonlatnak ez a második fele idéz, meg kellene lelnünk. A „közönséges” még a közönséges is, mely úgy áll elénk, hogy egyszerre mögötte és benne rejtélyt érzünk, melyet meg kellene fejtenünk — itt és csak itt, a szemek ebben a szűzi csodálkozásra való képességében van az eleméntáris és kiapadhatatlan forrása a „Bankett Blitvában” legmélyebb költői inspirációjának (mint talán általában minden művészetnek). És a csodálkozó szemekkel, melyek nem tudnak hozzászokni a szokásos világhoz, különös dolgok történnek. Doktor Nielsen, amint az ő „véres felindultságában önmagában beszélgetve” helyét nemelve bolyong a Blitvai ködben, eljut egy erdőbe. a régi Vár közelébe.

„Az aszfaltozott főúton teljes hadifelszerelésben egy század katonaság jött lefelé. Sisakok, kések, csizmák, hosszú blitvai köpenyek s itt-ott egy parázsló cigarettá. Az út szélén egy ifjú tiszt kíváncsian fordult meg a magányos járókelő után és ez furcsán hatott Nielsenre. Fialat, derűs, mosolygó, kíváncsi arc és a kezén fehér kesztyű, olyan intenzíven fehér, hogy kísérteties.”

Miért kísérteties egy fiatal katonatiszt előírásosan tiszta fehér kesztyűje doktor Nielsen számára, aki maga is egykor katona, egykor ép Barutanszki ezredes légionáriusa volt? Sok szörnyűséget, sok piros vért juttat Nielsen eszébe? Sok ilyen mosolygó fiatal tisztet látott elvadult arccal ölni vagy halni? Nem tudja senki s maga Nielsen se. De ez az intenzíven fehér kesztyű a fiatal, derűs, mosolygó tiszt kezén valóban kísértetiesé vált.

Szemben a házzal, ahol Nielsen a halál elől rejtőzködik, a lakásban, ahol az az ó-német ebédlő van, hajnali házkutatást tartanak. Izgatott személyek sűrőnek-forgognak, ajtócsapkodás és az ó-német ebédlő asztalán, ahol egyébként reggelenként doktor Nielsen a fejtetőre állított székeket látta, most könyvek, halom fehérenemű, dobozok tele fényképekkel és sok titkosrendőr...

„Kint pedig rendőrkordon... Azután megint eloltják a lámpát és mindnyájan titokzatosan eltűntek. A rendőrosztag Nielsen háza tövében csendesen, némileg fáradtan, de fej nélkül mozognak. A fantasztikus világ, ameybe a hasonlat lendített át bennünket, az voltaképp nem más, mint ez a reális világ, csak épen megmutatkozva, láthatóvá téve. Láthatóvá lett téve, hogy a megszokott életünk, életfeltételeink, az, amit nap nap után látunk és teszünk, egész valóságunk fantasztikus mint egy rém-mese. Rém mese, melyet nem mi magunk gondoltunk ki, de magunk csinálunk, saját cselekedeteinkkel folytatunk, rém-mese, mely annyira tetteink és gondolataink megszokott börtönévé lett, hogy költőnek kell megszólalnia ahhoz, hogy meglássuk, tudatára ébredjünk, átéljük: foglyok vagyunk. S a legkülönösebb az, hogy az apokaliptikus irreális blitvai realitás nemcsak Nielsent, nemcsak Knutsont fojtogatja börtönként. Maga Blitva ura, Barutanszki is, aki vak lendülettel öldököl és öldököl, saját sorsán őszintén elérzékenyülve, egy különös módon őszinte pillanatában, egy hosszú litánia végén, melyben felsorolja mindazokat az unalmas referátumokat, amiket egyetlen egy napon meg kell halgatnia és az ügyeket, melyeket el kell intéznie s amiknek végén nem vár rá más, mint „éjszakai séták, kutyák, bulldogok, strázsák, az éjszakai strázsák, akik a jelszót kiáltozzák egymásnak, végtelen hosszú éjszakák”, a maga summa summáját egy sóhajjal így formulázza meg: „egyszóval kiuttalan beauregard-i fogság”.

Rendkívül jellemző arra, hogy ebben a műben miként folyik egybe a líra az iróniával, sőt a satírával: a hóhér Barutanszki egy-egy ilyen „börtön-monológjának” ép annyi tér jut, mint akár Olaf Knutson vagy maga Nielsen börtön-monológjainak.

A hóhér Barutanszki, aki őszintén meghatódik, szentimentálissá válik, ha önmagát szemléli — „önmaga iránt egy mind melegebb részvétfélét érez” és szükséglete volna „hogy leboruljon maga előtt, hogy megcírógassa sajátmagát” — a hóhér Barutanszki, aki úgy találja, hogy nem érdemelt meg egy ilyen rút és ilyen kevéssé értelmes életet, mint amilyen az övé! A hóhér Barutanszki, aki nyilvánvalóan türelmesen, sőt ellágyulva és egyetértően hallgatja az ő udvari teológusát, a dominikánus lelkiatyát, mikor az egy a maga

nemében époly kevéssé hű Barutanszki-portréval kedveskedik neki, mint Rajevszki, aki Barutanszkit ércbeöntve, lóháton természetfölötti nagyságban mint páncélos antik hőroszt ábrázolta.

„Első naptól fogva mióta a megtiszteltetésben és szerencsében részesültem, hogy Excellenciád közelében élhessek. észrevettem, hogy ön egy a kedves, kellemes, szerezetreméltó, előzékeny emberek közül, hogy szereti a felebarátait, hogy alázatosan hajol meg azok előtt, akik alantasabbak, aki szívesen segít a rászorulóknak, hogy az emberek gondjait csodálatraméltó önmegtagadással enyhíti, hogy önzetlenül minden önző mellékgondolat nélkül szentelte magát a közös blitvai ügynek, hogy segít, hogy vigasztal, hogy igazságos, igazságszerető, őszinte és jó ember, aki szerényen és istenfélően az Úr előírásainak megfelelően él!”

Barutanszki ilyen pillanataiban meg nem értett áldozatnak érzi magát és ilyen pillanataiban kifejezetten egyetért, sőt egyformán érez magával Nielsennel:

„Igaz — s ezt egyébként maga Nielsen személyesen több ízben mondta nekki, mikor még tartott a barátságuk — hogy Blitva inkább hasonlít holmi nem sikerült abortushoz, mint egy normális szülőshez! Ez igaz! De ez az átkozott Blitva felfalta az ő személyes életét valósággal ugyan az a logika és ugyanaz a szabály szerint, mint annyi más blitvánnak. Mert ördögbe is. mi csoda kutyaélet az, ha az embernek félnie kell a saját szobalányától? Egész éjjelken át egy antipatikus fráterrel beszélgetni, aki az ő dominikánus szoknyájában talán külföldi zsoldos? Hallgatni, hogy süvölt a szél Beaugard körül, félni a saját ingerlékeny idegeinktől, százharminc kilométeres sebességgel rohanni a blitvai országutakon (ami mint vállalkozás a leghülyébb öngyilkossággal egyenrangú), élni, úgy, hogy az embernek még csak saját lakása sincs, külföldi idióták ostromgyűrűjében, írástudatlan pamflet-írók köpöcsészéjének lenni és mindennek tetejébe: véetet nem érő álmatlanságban, mely már teljes éve tart, unatkozni. És ő, személyszerint ő hibás-e abban, hogy a környezete csupa hajótörött, akik tönkretették az életüket? Körülötte, az ő legintimebb közelében egyetlen egy ember sincs, akinek olyan az élete, hogy azt élni érdemes volna...”

Ez monológ, mint ahogy általában az egész „Bankett”-ben igen mély jelentőségűen az uralkodó forma a monológ. És ami párbeszéd, az vagy pusztán társalgás, vagy pedig gyilkos párba: szóbeli variációja és előkészítése, a legtöbb esetben azonban monológ kettesben. S Barutanszkinak ez a monológja is tökéletesen őszinte. És ép ez az, amivel az író rátalált a módjára, hogy kifejezésre juttassa Barutanszki — és vele együtt az egész blitvai valóság — rémeseszerű monstrosizációját. Egyáltalán lehetséges-e egyértelmű megvilágításba helyezni, erősebben kifejezésre juttatni egy állapotot és egy nem-emberi emberi jelenléte, mely minden erkölcsi mérték és erkölcsi érzék teljes feloszlásának példája mint ahogy az író azt ép ezzel — az önmagával való viszonyában — szentimentális, a szentimentális Barutanszkinak az ábrázolásával teszi. S ezzel kapcsolatban még valamit ki kell emelni. A blitvai bankett költője egész szellemi koncepciójának egyik lényeges eleme jut kifejezésre, amikor Barutanszki úgy mutatja be, hogy az éjszakán keresztül ül könyvtárszobájában a dominikánus lelkitatya, „az antipatikus fráter” társaságában és egyiket vagy több gyilkosság között, amit előzőleg vagy éppen közben rendel el, Szent Teréz extatikus bölcselétéről mesélgetve magának, valósággal fürdik „a tiszta szellem” éterikus szféráiban és a „lét és nem-lét” nagy, mély és magasztos, mindennek előtt és mindennek felett feltétlenül magasztos kérdéseket — és feleleteket — szervirozogat magának a Maryland cigarettái, a feketekávé és a konyak mellé. Mint pendantja ennek a látványoknak, még a kevéssé figyelmes olvasónak is észébe kell hogy jusson Armstrong bíboros majma, akit az a maga módján szellemesen Giordano Brunónak nevez. A majom a szellemes kardinálist mindenhová el szokta kísérni és amikor Larsennek, a festőnek a

posthumus kiállítását rendezik meg a blitvai elit számára, az akadémikusok szolgálatkészen érdeklődnek a kardinális kedvencének igen tisztelt egészségi állapota iránt (mivelhogy az nem jelent meg az öngyilkos festő ezen kiállításán.) „Esik az eső és nem érzi magát a legjobban”, de lent ül a fűtött Packard kocsiban és hallgatja Londomból a rádió közvetítést, Beethoven V. szimfóniáját, melyet Toscanini vezényel.

Ez is benne van mint motívum abban, ahogy az író ábrázolja a Barutanszki éjszakai beszélgetéseit a lélekről, az élet értelméről és céljáról és az égi és földi harmóniáról, ez is, de nemcsak ez.

Van ugyanis a Barutanszki metafizikai séance-ainak még egy aspektusa, mely magából a költőnek a blitvai vízióban következetesen megnyilvánuló koncepciójából következik, abból a koncepcióból, mely a minden művész számára személyes, legszemélyesebb legelőtehetőbb kérdéssel függ össze. A kérdéssel, mellyel minden nap meg kell birkóznia, melyet le kell győznie, hogy élni tudjon, a kérdéssel: mit ér a szépség és a szellem, mit ér maga az ember s különösképp az ember, aki művész? Mit ér — és pedig nem valami absztrakt, transcendens, „mélyebb” értelemben, hanem egész földien, egész konkrétan és abból indulva ki, hogy nincs más értékmérő mint az ember és hogy következésképp csak az lehet érték, ami az embernek tesz szolgálatot.

Az evangéliumi igazság, mely szerint nemcsak kenyérből él az ember, veszedelmesen közel kerül a többi puztán jól hangzó szólamhoz akkor, amikor a közönséges kenyér, a puszta meztelen élet maga sincs biztosítva, illetőleg akiknek biztosítva van, azoknak is csak azzal a feltétellel, hogy revolvérrel a zsebükben járnak vagy erre a célra felhasznált emberek ezrei, százezei és milliói szerzik meg nekik a kétséges biztonságot a kétségtelenül egyre tökéletesebb gyilkoló szerszámokkal felfegyverkezve. S Voltaire-nek attól az egyik, a Pascal Gondolataihoz fűzött csúfolkodó megjegyzésétől, hogy „igazában egy jó szónyegszövő, óras vagy földmérés hasznosabb mint Plato” — nem lehet elvitatni, hogy meglehetősen meggyőzően hangzik. És különösen meggyőzően hangzik akkor, amikor ott látjuk Barutanszki ezredes könyvtárszobájában az ő asztali lámpája ernyőjén piros-fekete gótikus betűkkel Pascalnak az ember reménytelen magányosságáról és magányos haláláról szóló gondolatát. Pascal gondolata kétségkívül bensőséges, szorongásban és rettegésben megérett igazság. Barutanszkinak is megtetszhet s megtetszett annyira, hogy az ő rendeletére írják rá művészi kivitelben az ő asztali lámpája ernyőjére. De attól, hogy ez a gondolat megtetszett neki és mindig a szeme előtt van, szemernyit se változott semmi, a gondolat meddően megmaradt gondolatnak, Barutanszki pedig Barutanszkinak.

A diktátort Pascallal is természetesen udvari teológusa, Baltrusajtisz, a dominikánus atya ismertette meg azokon az éjszakai beszélgetéseken, melyeken szobakerül Avilai Szent Teréz, Aquinói Szent Tamás, Pascal, Leibnitz és magának a dominikánusnak misztikus interpretációi mellett mint a szent Gondviselés kifürkészhetetlen szándékainak jele, az a heves étvágy is, melyet az öregedő Barutanszkiiban a beaugardi kertész hatodik gimnazista szőke kislánya, a tizenhatéves, mint Baltrusajtisz mondja „jólnevelt, kedves, istenfélő gyermek” névszerint Solvejg ébresztett.

A regénynek, mint egésznek a szempontjából, ezekben az éjszakai beszélgetésekben a dominikánus Baltrusajtisz semmiképp se kevésbé nagyjelentőségű személyiség mint maga Barutanszki. Ez a Baltrusajtisz egyáltalán nem átlagos műveltségű és nem is átlagos tehetségű tudós férfiú. Az író, aki teremtetten, valóban nem fukarkodott s ezt az alakját szellemileg minden jóval megajándékozta, nem utolsó sorban egy valóban Bossuet-szerűen pompázó egész rendkívüli ékeszólással is. Az író ezt az ő teremtményét a maga pazar bőkezűségében határozottan lírai tehetséggel is felruházta. Ez is a „Bankett Blitvában” költője egész sajátos ironiájának egyik kifejezési módja, hogy néha, a teológus

giai professzor metafizikai szóózone fergetegébe rejtve, ép ennek az ő számára is nyilván visszataszítóan „ellenszenves fráter”-nek a szájába ad valamit az ő saját, legintimebb, mélyről feltörő kérdéseiből és vádjaiból is.

„Mert vegye, Excellenciád, szemügyre ezt a világot itt mikörülöttünk. Vegye szemügyre a teknősbébkáknak, poloskákknak, svábbogaraknak, sáskákknak, tetveknek, húsevőknek, fenevadaknak ezt a világát, ezeket a távoli diluviumbo-akat és ezeket a titokzatos Afrikákat az ő moszkitóikkal és betegségeikkel, a trópusos hőségükkel, mérges kígyókkal és cethalakkal, vegye szemügyre a szörnyeknek és borzalmaknak ezt a démonikus, hieronymus-boschi világát, hol századok óta falják egymást, helyezze bele magát, Excellenciád, egy pillanatra ebbe az annyit emlegetett elementáris természetbe és ismerje el ön is, hogy ebben a pokoli zürzavarban az emberi agyvelő jelentéktelen, igen, valóság-gal szánalomraméltó tünemény! A rengeteg sötét őserdőkben, a kelevényeknek és vadállati erőknak ebben a vad emberfaló bőségében, a ragadozóknak, mammutoknak, struccoknak, oroszlánoknak, leopárdoknak ez áttekinthetetlen vérengző csordái között, a csúszómászóknak és őriásmadaraknak ezeknek a felhőiben, a viharkorbácsolta óceánoknak ebben a rémületében, vulkánok között, zivatarokban, mennydörgések közepette ez a mi dicső emberünk meztelenül és egyedül áll itt, három liternyi vízzel a koponyájában és ha ő össze tudja hasonlítani magát az erőkkkel, melyekkel az élet körülveszi, akkor elkerülhetetlenül arra a következtetésre kell jutnia, hogy neki, mint az élet egyik jelen-ségének nincs és nem lehet semmi mélyebb értelme, mint van a gilisztának az ő beleiben vagy bármiféle bőrbetegségnek az ő epidermiszén!”

S míg Barutanszki hallgatja, bizonyos emelkedett és jóleső kontemplatív hangulatban, csendes elernyedtségben félig álomba zsihbaddva élvezi, hogy végül is a dörgő szavak őt símogatják, akinek a szóbanforgó csúszómászók és őriásmadarak és vérengző ragadozók között kell élnie és működnie s észébe se jut, hogy ő, aki itt a beauregard-i könyvtárszobájában ilyen finom kontem-plációkkal foglalkozik, hogy szinte imponál magának, hogy ő, akivel ilyen emel-kedett beszélgetéseket folytatnak az éjszakában, ő épp e szóbanforgó mammutok és vérengző leopárdok családjának lenne a tagja.

Ez a dominikánus valóban nem is bossuet-i, hanem olyan szuggesztív vehemenciával és a szavaknak azzal a viharos zeneiségével beszél mint maga a „Bankett Blitvában” költője:

„Röpül az ember mint a madár, az ember az ő gépei segítségével gyorsabb minden állatnál, győzedelmeskedett éghajlati nehézségeken, késsel és gyógyszerekkel gyógyzi a betegségeket, az ember már a legjobb úton van ahhoz, hogy fölébekerelkedjék a matéria ellenállásának, hogy teste ápolásával meghosszabbítsa földi létét, gyűjtött annyi tapasztalatot, hogy ezzel fölülmúl minden állatot és lám, mégis, ugyanez az ember még mindig a legközönsége-sebb, legvisszataszítóbb, vak, félig tébolyodott, igen, valósággal veszett egy állat! Ma, a technikának ezen a magaslatán, ez az ember közelebb van a diluviális emberevőhöz mint az ember fogalmához, aki különbséget tud tenni jó és rossz között és aki tudatában van annak, hogy a ő felebarátja ép úgy ember és ép annyit ér mint ő maga.”

Érthető tehát, ha Barutanszki a bibliai Saul király példájára, aki a maga búskomorsága elűzésére a lantot pengető Dávidot állította maga elé, szívesen el-hallgatja ezt a dominikánus professzort, aki valóság-gal testtévált bőségzaruja a szépenszárnyaló szavaknak, melyek mint valami csodálatos szerkezetből, az ő ajkáról a legkisebb fennakadás nélkül si-mán és könnyedén s mégis méltósággal áradnak. Csak a legszebb és legne-mesebb dolgokról folyik belőle a szó, mindig magasból tekintve át a kérdéseket és feleleteket — és sose válik kellemetlenné, mert abból, amit mond, sose kell semmiféle gyakorlati következtetést s még kevésbé bármiféle követel-ményt is levonni. Szerlatikus — és kellemes tudomány.

„Az Úr Isten irgalommal teli Felség, mindig térdreborulva s kulcsolt kezekkel kell Elébe járulni mint igazi Trónus elé. Az Isteni Törvényhozó elárulása, ez a halálos bűn, de ez a tapasztalt legbölcsebb Szuverén minden árulást jóindulatúan megbocsát és ebben rejlik az ő irgalmasságának titka: nála az erkölcsi amnesztia úgyszólván permanens...”

Mit jelent, miért kellett, milyen funkciót tölt be a blitvai bankett panorámájának teljessége érdekében és teljességében Bonaventura Baltrusajtisz? Mi az, amit ezen az alakján keresztül kellett az írónak megmutatni? S miért kellett ép ezen az alakján keresztül és miért úgy, hogy az egyház szolgájának hagyományos és hagyományoktól megszentelt brokátfényben csillogó szavai és képzettársításai közé itt, és ott is egész szokatlan módon, szinte incselkedve bele-belsőjön valamit a saját kérdéseiből, a saját megismeréseiből, sőt, lírikusan, a legsajátabb élményeiből is?

A theologia, azaz az istenről szóló tudomány avatott tanára — a vadállat Barutanszki udvarában: ez önmagában, már mint tény, mint pusztá helyzet is, olyan téma, mely bővelkedik drámai elemekben. S ép ezért, amint a két, lát-szólagosan ellentétes principium — az isten embere és a hatalom mániákusa, Barutanszki között, nemcsak hogy elmarad a drámai összeütközés, hanem a theológia és Barutanszki udvara között valósággal egy eleve elrendelt harmónia viszonya bontakozik ki előttünk, természetesen nem Barutanszki udvara és személye, hanem a theológia mélységei azok, melyek új világításban jelennek meg. Kiderül, hogy az isteni tudomány voltaképp valamiféle altatódal, szerenáé, de nem az az orpheusi muzsika, mely kezessé teszi, szelíddé változtatja a vadállatot, hanem dal, mely az embertelent konzerválja, sőt valósággal diszkrét glóriát sugároz az embertelen köré. S mert így van, azért a Barutanszki-Baltrusajtisz kombináció, Barutanszkinak és Baltrusajtisznak ez az idillikus szintézise egyszerre drámaian hat, de voltairei mítoszon, mint kötélen a vér, átüt a hóhér-isten, vallási mítosz mint az ember és az emberi méltóság árulása, az isten dicsőítése mint az ember káromlása, a vallási mítosz mint a hóhér és a hóhérok címkosa meztelenedik le. És idegcsillapító, a hit idegcsillapító orgonazugása kíséretében:

„Az út Istenhez, Excellenciás uram, az Egyházon vezet keresztül... A módot, mellyel az ember eljuthat a lelki felemelkedéshez nem kell túlságosan komplikálni. Meg kell próbálni egész egyszerűen, parasztosan a Rózsafüzérrel, annakutána meg folytatni a Litániákkal, eljárni a Szent Misékre, elalvás előtt imádkozni az Ave Máriát, egy, két, három, harmincharom Ave Máriát és Excellenciád tapasztalni fogja, hogy mint olvad az emberben a tavaszi hóhoz hasonlatosan a nyugtalanság, hogy mint bugyburékolnak fel szellemünk peremén a husvéti vizek, hogy a mennyei pataknak ez a csörgedezése mint mossák ki belőlük az ördöginek mindazt a sötét üledékét, ami bennük évek hosszú során át halmozódik fel és a tapasztalat meg fogja mutatni, hogy az ima gyógybalsama sokkal hasznosabb, semmint az nekünk első pillantásra tűnik.”

Az embernek az emberhez való konkrét cselekvésekben megnyilvánuló viszonya, az, amit én és amit te teszel? Bármekkora is a szöbősége az isteni tudományokban olyannyira jártas férfiúnak, ez az ő szemében lappália, szóra sem érdemes. Az embernek a mítoszhoz való viszonya, ez az, ami fontos és mert ez az ami fontos, az ember vadállat is lehet a cselekedeteiben s a lelkiismerete mégis tiszta. A lelki higiénia itt a mítosznak azt a csodálatos képességét jelenti, mellyel a hit bő palástjának gazdag redői alatt az ember bármilyen cselekedetére igazolást s ha keres, bátorítást is találhat.

De Bonaventura Baltrusajtisz ezen a blitvai banketten mást is jelent. Ő az ember, aki szubjektive sose hazudik, mert teljesen hiján van minden elemenszerű szubjektivitásnak, azaz karakternek. Ő a nem-igazinak, a szellemi *fau-monnyeur*-nek, az ál-mélységnek, ál-érzelemnek és ál-gondolatnak virtuóz megtestesítője, ő az az ember, akinek a szellem a jólszabott álruhája, ő annak

az intellektualizmusnak és azoknak az intellektueleknek a képviselője, akik foglalkozásszerűen és tehetségesen űzik az eredetinek a másolását, ő autentikus képviselője a szellemhez való nem-authentikus viszonyoknak, tipikus profanizátor, az ember, aki külsőleges mesterségbeli rutint inspirációként játsza ki

Majdnem mindene megvan, ami kell ahhoz, hogy az intellektuális élet valóban intellektuális és élet és a szava valóban gondolatok és érzelmek szuggesztív kifejezési eszközöként valóban élő szó legyen. És noha majdnem mindene megvan hozzá, ez a sok minden halálosan kevés, egyenértékű a semmivel mert a sok veleszületett és szorgalom és gyakorlat révén szerzett képesség között nem jutott hely egyetlenegynek. Nem jutott hely annak az egynek, amelyet nem lehet utánozni, amely mint maga az élet csak van vagy nincs minden képessége se segít, mert hiányzik belőle az a szenvedély, az életet döntően meghatározó benső kényszer, az a meghatározott és feltétlen, ellenállhatatlan szellemi imperativus, melyet egyéni ethosnak lehetne nevezni s melynek híján minden pathos csak retorika, cirkuszi szemfényvesztés, pusztá trükk. A „Bankett Blitvában” költőjének nincs szüksége nagyobb szűkösre: hogy Baltrusajtisz személyén keresztül világosan és félreérthetetlenül demonstrálja ezt az ő igazságát. Egyetlen vissza-visszatérő szó lesz a csillogón hőm-pölygő szóáradatban a dominikánus szoknya alól kilátszó lóláb. Az isteni kontemplációknak ez a buzgó művelője ugyanis az ő minden földi gyarlóságát messze maga alatt hagyó misztikus elragadtatásai csúcán sem felejt el, hogy bele-beleiktatva a mondaiba az ő „Excellenciás uram”-ját ki-kikacsintson a extazisból és legektatikusabb szárnyalásai közben is megadja Barutanszkiinak, ami Barutanszkié. Egymagában ezzel az egyetlen s mindig a legpatétikusabb pillanatokban mintegy mély lélegzetvétellel meg-megismétlődő „Excellenciás uram” szóval, mely neki tán egyben, érezhető hangszállal, a szenderté kísértett nagy úr figyelmének alázatos ébresztésére is kell, Baltrusajtisz, nem a kómikum felszabadító hatása nélkül, maga árul el mindent magáról és az ő isten iránt való buzgó szerelmének valódi forrásáról és természetéről. Miután a legmagasabb és legtisztább szellemi szférákba való kirándulás közben, a *passant* úgy is mint denúnciáns hasznossá tette magát s közölte Barutanszki: azt a titkot, amit a gyóntató székben magától a süket zongorán játszó övezgytől csalt ki, doktor Nielsen rejtekhelyét — „Galen Amanda, Promenada 5 a), emelet jobbra, Excellenciás uram” — a rövid pauza után a földi porban, frierőre kapva zavartalanul folytatja az éjszakai metafizikai *séance*-ot a fennkölt, minden alacsony anyagelvűségtől mentes isteni hárfá pengetését.

„... Ebben az ünnepi elragadtatásban Szent Teréz például úgy érezte magát, mint magányos veréb a háztetőn, a halál előtti rémületben olyannyira magára hagyva, mintha már halálra volna ítélve, úgyszólván akasztás előtt csak érzi, hogy fogja a hóhér elrúgni a zsámolyt a lába alól, de az Úr tisztító tűzében való csodálatos végső megtisztulás magasztos érzése az ő számára mégis a gyönyörnek olyan forrása volt, hogy ennek az az ő Úrban való végleges elmerülésének utána ő a földi valóságba való visszatérést szokatlan megerőltető és keserves folyamatnak érezte. Mert a vadságnak mindezek tisztátlan, pokoli, luciferi, szennyes, bűnös képei, melyek a mi mindennapi életünkben körülvesznek bennünket, csak arra valók, hogy az Úr sajkájából kiköthessünk ama tulsó másik parton, a csillagfényes, isteni kontraszt partján.

Ennek a dominikánusnak a szellemi portréja nem öncél, nem azért került bele a blitvai bankett panorámájába, hogy egy szuggesztíven ábrázolt típus gazdagítsa a képcsarnokot. A blitvai bankett kompozíciós tömörségében egyes figuráknak a maguk egyéni realitásával meghatározott funkciójuk van: az egész regény alapeszméjének a kidomborításában. S Baltrusajtisszal, a nemcsak dominikánus atya, nemcsak egyházi személy, hanem „van két doktori diplomája is és híres blitvai tudós és moralista és ennél fogva semmiféle formális akadály a sincs, hogy szabad választások útján a blitvai egyetem rend

anárává válasszák meg” — Bonaventura Baltrusajtisszal nemcsak az u. n. konstruktív szellemi élet konstruktív hordozóinak, hanem magának a kultúr-értékeknek és a szellemi életnek a blitvai valóságban elfoglalt helye és szerepe, az az illúzió, az a tévhit lett megvilágítva, mintha a szellemnek azok rolnának a képviselői, akinek csak úgy, és csak annyi közülük van a szellemhez. Ikkár a gáláns Barutanszki jóvoltából az új blitvai ezresbankónak a blitvai nezőgazdaság védőangyalaként s az új igazságügyminisztérium előcsarnoká-:an az Igazság istennőjeként látható kaliforniai Dolores kisasszonynak a sze- elemhez: eladják, elárulják, belőle élnek vagy akarnak élni.

„Ha el-elgondolkodott önmagán, Barutanszkinak úgy tűnt, mintha csak- igran magas havas hegycsúcsok szürke, gránitszerű prometheuszi panorámá-ára látna, akörül pedig jeges szél sivit élesen mint a guillotine és lent, mé- yen alatta, felhők napsütötte fehér foszlányai, onnan lentről meg rekedtes nélyhangú mennydörgés hallik, lent ott esik az eső, ott füst száll fel egyene- en, ott folyik a normális hétköznapi emberi élet... A nyájak kolompja kolom- ol, csörgedeznek a vizek, családi tűzhelyek kanyargó füstje, folyondár fut fel z emberi házak falán, valahol a fal megett gyermek sir... Itt pedig fönt atétikus úr, egy apothéozis abszolút kékségében. Sasmadári távlat, mint az zresbankók tájképén.”

Ha el-elgondolkodott magán, így látta magát. Barutanszki tehát „a vele- zületet józansága” ellenére nyilvánvalóan áldozatul esett a legvásáribb olaj- yomatot gics sztétikai szugesztiójának. Ez annál érdekesebb, mert ő maga éveken keresztül kimondhatatlanul irtózott az operai gicstől... Csak semmi perai színpadi Kaukázust... Csak semmi színpadi mennydörgést vidéki szín- adon... Csak semmi papírból készült prometheuszi sziklákat...”

Barutanszki akkor, mikor egy ilyen „kimondhatatlanul irtózott” a póztól s a gicstől, lázadó volt. Akkor még a blitvai hún gimnázium hetedik osztályá- an — a hetedik bé-ben — egy padban ült Nielsennel, „egymás mellett ül- ek az utolsóelőtti padban a baloldalon az ablak mellett”. Akkor még nem eme szervezetek merényleteket, hanem ő rejtegetett a szobájában dinamitot a litvát elnyomó hunok ellen és a blitvai nyelv tanára őt, a blitvai naciona- sta forradalmárt megbuktatta, mert az iskolai dolgozatában minden ker- lés nélkül egy igen illetlen véleményének adott igen temperamentumos ki- ejezést tudniillik Európát vádolva Blitva mártír-sorsa miatt, azt írta, hogy urópát kurvának tartja, akit agyon kellene lőni.

„Kimondhatatlanul irtózott” a póztól és a gicstől, mikor még maroknyi zekta élén állt, mikor még „hívó és exaltált gimnazisták” és főkép Baru- unszkin kívül egész Blitvában senki se hitt abban, hogy Blitva felszabadul- at az idegen uralom alól és feltámadhat állami létre. Azóta ebből az egy- ori kicsit nyers, de nem charme nélkül való „Naturbursch”-ból, a természet- ek ebből a vadvirágból, a szívós és vakmerő, temperamentumos, romantikus acionalista forradalmárból rajongó gimnazisták brigádjának feje, fegyveres- ök szervezője, parancsnoka, majd a Légio parancsnoka, majd a győztes Ba- utanszki, Barutanszki, a diktátor lett. És a hatalom, a Barutanszki korlátlan atalma korlátlanul hatalmába ejtette Barutanszkit.

Ez nem egyszerre történt, de többé-kevésbé rekonstruálható ennek a fo- amatnak egy-egy állomása. Már akkor, mikor a Légio parancsnokává lesz s ég csak harcol, de a Légio élén a hatalomért, Barutanszki nem ugyanaz, mint xi volt. Úgy viselkedik, úgy mozog, olyanokat mond, mint ahogy az ő el- őszelése szerint kell viselkednie, mozognia és beszélnie valakinek, aki Pa- uncsnok. Barutanszki már ekkor mint modell kezd pózban állni a történelem- ek, másolja azt a Barutanszkit, akit kezd történelmi figurának látni, Baru- unszkin úrrá lesz a frázis. És pontosan és igen jelentősen ez az a drámai pil- nat, amikor egykori gyerekkori barátjának, fegyvertársának, katonájának,

aki addig bizott benne, sőt valamikép határozottan szerette is, Nielsennek az útja véglegesen elválík az övétől.

A kis Ruppertisz — a tizenhatéves gyerek ügyét valóban nem lett volna nehéz rendbehozni, ha olyan emberek vették volna kezükbe az elintézését, akik megmaradtak legalább is épeszű embereknek, persze mindenek előtt embereknek. A kis Ruppertisz, noha a Légiónárius volt, tüzér, nem viselkedett hősiesen. Nyilván a mamája engedélye nélkül, pillanatnyi felbuzdulásban, más gimnazisták példáját követve állt be a blitvai szabadsáért harcoló Légiónáriusok s a mamája, aki reszketett a kisfia életéért, kétségbeesett levelet írt neki, olyan kétségbeesetten, hogy a kis Ruppertiszra átragadt a pánik, megbánta, amit tett és nyafogni kezdett, hogy haza akar menni, vissza a mamájához, Vajda-Hunenbe. S közben ostobaságokat is beszélt tudniillik azt, amit a mamája írt neki arról, hogy Vajda-Hunenben úgyis nem győzelem, hanem akasztófa vár Barutanszki légiónáriusaira. A tüzérosztag parancsnoka úgy találta, hogy ez elég ok arra, hogy a kis Ruppertiszt agyonlövesse. Nielsennek, aki akkor az egész szektor parancsnoka volt, meg kellett volna erősítenie a halálos ítéletet, de ahelyett Nielsen magához hívatta a kis Ruppertiszt s miután a taknyosnak egy-két nyaklevest adott és lehordta, visszaküldte az osztagához. Ott Nielsen jóváhagyása és tudta nélkül a fiút mégis agyonlőtték, őt pedig Barutanszki, a Parancsnok magához hívatta, hogy felelősségre vonja, mert visszatuasította a halálos ítélet megerősítését. Nielsen meg abban a hiszemben, hogy ahhoz a Barutanszkihoz megy, aki egykor osztálytársa volt és azóta is barátja. De ezt a Barutanszkit nem találja. Egy „sötét, néma, méltóságteljes és előírásosan parancsnoki” Barutanszki áll előtte. Nielsen még mindig keresve azt a Barutanszkit, akit ő ismert, próbál ahhoz beszélni, ahhoz az ismerős emberhez.

„Bizonyos értelemben valóban képes lett volna, hogy légiónárius gyanán működjék, de viszont egy másik, emberi értelemben csak egy kis taknyos afféle elkényeztetett anyámasszony katonája volt, gyerek, aki előttem térdre esett és úgy ment vissza az osztagához mint valami kisdíák, aki túlesett a javítóvizsgán. Becsületszavát adta nekem, hogy meg fog javulni és mint valódi taknyos, kezét csókoló nekem.

— Nielsen, én csolálkozom rajtad! Az amit beszélsz, az tiszta defetizmus. És ha nem volnál Nielsen és nem tudnám, hogy Nielsen vagy, itt a helyszínen nyomban agyonlövetnélek, megértettél? Nekem nem kellene a Légiónárius vénkisasszonyok, nekem katonatisztek kellene! Katonák! A parancs parancs és a szolgálati szabályzat szolgálati szabályzat tekintet nélkül arra, hogy ötdik gimnazisták vagy egy szektor parancsnoka vagyunk-e. Megértette ő nagy úr?

A kérdés — megértette-e — nyilván pusztá retorikus nyomatékknak volt szánva. S a replika, a Nielsen replikája viszont az emberé, akit ép retorikus nyomatékok billentenek ki legkevésbé az erkölcsi és intellektuális egyensúlyából. Nielsen rövid replikája nyilvánvalóvá teszi, hogy megértette, hogy ki az a Barutanszki, akivel szembenáll. Ez az, amit megértett. S ezt így fejezi ki:

„— Pardon! Nem értettem meg, Parancsnok úr! Mi egymást egyáltalán nem értjük” — mondja és igazat mond. Pontosan az igazat. Mert ebben a pillanatban és ettől a pillanattól kezdve eközött a két ember között a közös nyelv megszűnt közös nyelvének lenni. A replika ezzel azonban még nem ér vége. Nielsen a ritka emberek közül való, akik teljesen immunisak a hatalom szuggesztív mágiájával szemben és ezért majdnem hanyag közvetlenséggel azt mondja még a Parancsnoknak — „Menj a fenébe ezzel a te logikáddal! Ne azért álltam be a Légiónáriusokba, hogy hóhér legyek!”

A parancsnok kérdésére „megértette-e?” az alárendeltnek tudvalevően fejeletlenül azt kell felelnie, hogy igenis. Nielsen tehát a pardonjával s azzal

hogy azt mondja „nem értettem meg”, csúfot úz a parancsnokból s annál inkább, mert rááll a hivatalos szolgálati nyelv használatára — „Parancsnok úr” — de azért áll rá, hogy a parancsnokkal együtt magából a hivatalos szolgálati nyelvből is csúfot úzzon. Ezzel elárulja, hogy a légionáriusi egyenruhában is megmaradt fölényes és gondolkodó személyiségnek, autonóm egyénnek, megmaradt Doktor Nielsennek, mert nem azok közül a — dideroti értelemben — rossz színészek közül való, akiken urrá lesz a mindenkori szerepük, hanem azok közül, akik mint alakítók és alkotók szenvedve is őrzik és megőrzik egyéni öntudatuk különálló szuverenitását. Doktor Nielsen azok közül a kevesek közül való, akik teljes odaadással töltik be a szerepet, melyet meggyőződésből vállaltak, sőt elkölcslileg életszükségletük, hogy találjanak egy meggyőződéssel vállalható szerepet a közösségben. De nincs az a vállalt szerep, melynek olyan hatalma kerekedhetne fölöttük, hogy automatává tegye őket. Ha itt a pillanat, akkor Doktor Nielsen egy szempillantásra visszatalál magához, voltaképp nem is visszatalál, hiszen nem veszette el magát. Egy az ő számára magától értetődő spontaneitással egy csapásra — a szerepéhez való viszonyát tekintve kívülről, azaz belülről cselekszik, belülről szólal meg, mondván:

„— Menj a fenébe...”

Meg-megtörténhet s meg is történik a diktátor Barutanszkival is, hogy hogy spontánul szólal meg, de önála ez nem onnét ered, hogy fölötte állt vagy áll a szerepének, hanem, hogy kiesik a szerepéből, a szerepből, mely egyébként oly korlátlan hatalommal diktálja a diktátornak a cselekedeteit és a reflexiót, hogy ő maga se tud már kiigazodni, maga se tudja már, hol kezdődik ő, aki egykor Barutanszki volt és hol a szerep, hol a póz és hol az, aki pózol, mi az, ami pusztá dekoratív gics és mi az, ami többé-kevésbé az ő valóságos szubsztanciája.

A „Bankett Blitvában” költőjének egyik legmélyebb megismerése jut szenvedélyes erejű kifejezésre abban, ahogy a gicset, az antihumánus valóságnak ezt a termékét, mint az antihumánus valóságnak termelőjét, mérgét, az emberi elaljasodás folyamatában aktíve erkölcsellenes romboló tényezőt ábrázolja. Roman Rajevszki, aki a vallásos nagy művészt pózolja, már maga is elhiszi, hogy nem pusztán szemfényvesztő, mint ahogy néha Barutanszki is elhiszi, hogy csakugyan kívülről és belül hasonlít a lovasszoborhoz, melyet az ő dicsőítésére a blitvai szobrása, Roman Rajevszki készített. Rajevszki kőben és bronzban idealizálja Blitvát és Barutanszki, Barutanszki maga meg emberek élete árán, élő emberek húsát és véréét áldozza az oltáron, melyet Rajevszki „szépit” és díszít és melyet Baltrusajtisz atya a misztikum illatos tömjénfüstje ködébe burkol. A gics, mint amilyen a Waldemaras emlékműve és a Barutanszki lovasszobra, nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi büntény is. A gics nemcsak hozzátartozik a blitvai valósághoz, nemcsak szervesen következik belőle, hanem ennek a blitvai valóságnak biztatója, védelmezője, konzerválója, bűnrészes benne. A kérdést, melyet elsőnek Nielsen vetett fel, hogy hát jó felebarátaim, csakugyan fenevadak vagyunk-e, a kérdést, melynek szenvedélyesen emberi agyból fel kellene törnie, a Rajevszkik gicse érzelmes ál-válasszal némítja el, a szellemi üresség borzalmát az üresség patétikus poétizálásával kendőzi el.

„Belesüppedve az ő karosszékébe, lábával a kandalló szélén, érezve hogy süt át a lobogó tűz melege a csizmája puha bőrén, a negyvenharmadik Maryland jaune cigarettája füstjében, Barutanszki mintegy félálomban hallgatja ezt a virtuóz litániát, a díszítő jelzőnek ezt a szónokian tökéletes felsorolását, a fejében pedig zavaros képek rajzanak...”

S e zavaros képek között — ép akkor, mikor Baltrusajtisz az Úrnak a másik, a tulsó parton kikötő sajkájáról beszél — az igen világos megállapítás bukkan fel, hogy mindez „hülye komédia, amelyben neki ez a besugó Szent

Terézről szaval" s nyomban azután, hogy Baltrusajtisz az Úr sajkájával már ki is kötött „ama tulsó másik parton, a csillagfényes, isteni kontraszt partján”, Barutanszki a szavába vág:

„Á propos” — mondja Barutanszki s az ember azt hinné, hogy „a csillagfényes, isteni kontraszt partjával” kapcsolatban támadt valami képzettársítása. Barutanszki azonban a csillagfényes isteni kontraszt partja egy „csak látszólag nem megfelelő, de igazában igen logikus asszociációt ébreszt. „Á propos, Baltrusajtisz! Megsürgette-e már azt az aláírást az építésügyi minisztériumban? Nekem a pénzügyminiszter még tegnap megtelefonálta, hogy az öszszeg a maga szemináriuma építéséhez biztosítva van... Mennyi is kell hozzá?”

— Háromszázezer lejt kértünk, Excellenciás uram!

— Hát akkor, Isten áldja, doktor! Szervusz! Fáj a fejem! Mára elég ezekből a maga badarságaiból! Isten áldja!”

Baltrusajtisz atyához viszonyítva majdnem rokonszenvesnek hat Barutanszki, amikor hirtelen és így vet véget az éjszakai metafizikai theologiai misztikus séance-nak. Végül is még ha Barutanszki hangja is, de őszinte emberi hang hasít bele ennek a beauregardai metafizikai dancingnak csillagfényt és égi szerelmet utánzó talmi félhomályába. És mégis, alapos félreértés volna, hogyha Barutanszkinak ezt az Isten áldját és Szervuszát annak a „menj a fenébe...” pendantjának vélnénk, mellyel Doktor Nielsen spontánul és könnyed formában a szellem legmélyebb, a szellem halálos komolyságával tesz tanúságot az ember mellett vagyis a hamis ideálok bitorolt pátosza ellen. A Barutanszki szavában — „Mára elég ezekből a maga badarságaiból” — ép az, ugyan az az üres unalom szólal meg, mely nélkül az éjszakai séance-okra sor se került volna, a hatalmasnak és a hatalomnak az a szellemi tartalmatlanság szólal meg, mely képtelenné teszi Barutanszkit arra, hogy bármit is, ami emberi és szelemi érték, egész komolyan vegyen, nielseni értelemben és nielseni módon komolyan. Nem azért nem tud semmit, ami emberi és szelemi érték, komolyan venni, mintha szkeptikus vagy ép hitetlen volna. A szkepszis és a hitelenség is egy meghatározott és saját benső attitűdöt, meggyőződést tétel fel. Barutanszki azért nem tud semmit se egész komolyan venni, mert ő maga szellemileg üres és szellemileg céltalan, mint maga az az öncélúvá vált erőszak. Ez az üresség az, mely áthatolhatatlanná, ethikai vagy esztétikai értékek átélésére képtelenné teszi. És ez az üresség az, mely miatt őt magát is meg-megtéveszti a saját „történelmi” póza, a saját lovasszobra és talán a rossz gyerekkori olvasmányjaiból vett elképzelései arról, hogy milyennek kell lenni Blitva mítikus lovagjának. Ez a szellemi tartalmatlanság az, mely miatt fascinálja a saját „történelmi” szerepe és figurája. Szörnyeteg, akinek azonban izlésben vérrokona az a kispolgár, aki a maga zűrzese és józansága elől menekülve, élvezi a mítikus kulisszákat, a maga egyházi és történelmi szentképeit, a nagy gesztusokat, a retorikát — mindazt, ami elűt a valóságos életétől s valamiképp bearanyozza fényével „az igazi”, azaz az ő számára egyetlen komoly valóságot, a piszkot, melyben éjjel-nappal komolyan hempereg.

Ép azért, mert minden szellemi produktum már eleve a való élet — tudniillik az ő valóságos élete — határain kívül esik, Barutanszki számára az intenzív szellemi élet minden terméke valamiképp irreális, a való élet szempontjából végső fokon indifferens s, nem lehet beleszólása a való, a gyakorlati életbe. Voltaképp leereszkedően viszonylik az efféléhez, ép úgy mint a Baltrusajtisz rajongást mimelő büvészmutatványaihoz. Számára mindez gyerekjáték, amivel ha ép kedve tartja, elbabrálhat a felnőtt ember is. S ezért ha Barutanszki veszi „használatba”, méltóságát veszti, félreértésnek esik áldozatul, a gics szerepét tölti be minden szellemi produktum. Még Pascal is.

A „Bankett Blitvában” egyik nagy és talán legkeserűbb fejezete, a „Larsen nokturnója” ép erről szól. A posthumus kiállítás, ami az öngyilkos festő mű-

veiből a blitvai Tudományos és Művészeti Akadémia nagytermében pazar pompával rendeznek meg, arról beszél, hogy van a szónak rosszabb sorsa is, mint amilyen a pusztába kiáltó szó. Rosszabb a szó sorsa, ha olyan fülekhez jut el, melyek minden szót, a szót is, mely ökölcsapás, a titáni, a viharos, a teremtő szót is, frázissá aljasítják, érdekes szóvá, szép szóvá, kuriozummá, társasági muzsikává. Maga Larsen öngyilkossága „nem dülta fel mint valami sötét jelenség a blitvai kedélyeket, hanem inkább úgy hatott mint valami többé-kevésbé izgalmas napi szentáció, amilyen Európa minden artisztikus központjában elő-előtordul, tehát igazában csak szintén arra bizonyíték, hogy e tekintetben Blitva is minden nappal jobban és jobban európaiosodik.” A posthumus kiállítás maga pedig egyetlen bizonyíték amellett, hogy jobb sors pusztában kiáltó szónak lenni, mint lázadó és vádló ordításnak a blitvai akusztikában. Larsen egész élete és műve — s az életéhez hozzátartozik az önkéntes halála is — egyetlen tartós, az örület határáig fokozódó intenzív tiltakozás a gics és a frázis, azaz az ellen az egész életet színesen és véresen elárasztó szennyes hazugság ellen, melynek a gics az apotheoizisa. S hiábavaló élet és hiábavaló halál. Ennek a tiltakozásnak, még ha ingeniózus szuggesztivitással kapta is meg a maga művészi kifejezését, nem a kétségbeesett szenvedélye, hanem a blitvai akusztika szabja meg a rezonanciáját.

A vigjátékok olyan félreértések sorozatára épülnek, melyekről a végén kiderül, hogy félreértsek voltak, de ha félreértés a legvilágosabb közlésnél is erősebb, ha a legnagyobb szellemi erővel szemben is a szellemtelenség válik tulerővé, a kómikus játék helyett a tragikus ember áll előttünk, a magányos ember, akinek mindennek tetejébe egy hamis diadallal még a magányosságát se akarják meghagyni. Ha még halottaiban is megköveznék, ezzel némi megértésnek adnák jelét, de az ünnepléssel, azzal, hogy a blitvai elit Armstrong kardinálissal és Roman Rajevszkivel és Barutanszki hitvese, a műkedvelő költőné magas védnöksége alatt tisztelettel adózik a blitvai Akadémia palotájában Blitva nagy fia művészetének, ez csak azt jelentheti, hogy Larsen hasztalan élt, hasztalan festett és hogy csak akkor cselekedett logikusan, mikor — ahogy Nielsen mondja — „eltűnt egyetlen elköszönő szó nélkül”.

A blitvai bankett egész költői koncepciója szerint az esztétikai értékek sorsa elválaszthatatlan az erkölcsi értékek, tehát az ember sorsától. Ezért válik a blitvai realitás adekvát szimbólumává a mítikus frázis, a blitvai gondolat, a pán-blitvai elhivatottság és a gics, az Akadémia előcsarnokát ékesítő babérral koszorúzott Blitva, a Barutanszki lovasszobra és a romantikus költőnek, Waldemarasnak emlékműve, ki valóságban idegenben elhagyottan és ifjan pusztult el, de az emlékmű szerint maga Blitva nyújtja neki a lantot s hozzá még bársonypárnán.

Hangsúlyozni kell: a „Bankett Blitvában” nem didaktikus költemény. De ha az volna, akkor sem domboríthatná ki élesebben az író a konfliktusok szellemi tartalmát. S ezért a tény, hogy a „Bankett Blitvában” nem didaktikus költemény, semiképp se jelenti azt, hogy nem tanít a maga módján. Ep azzal, hogy nem tanít, hanem megrendít és az olvasó termékennyé tett szenzibilitására bizza a gondolati rezonanciát. A maga módján tanít, úgy mint Larsen, aki mikor szoborral adózik Waldemaras emlékének, nem száll vitába Rajevszkivel és Barutanszkiival, hanem vallomást tesz, de úgy, hogy az által, amit ő megvall, láthatóvá válik az is, amit Barutanszki és Rajevszki nem vall meg.

„Mindenek felett itt csillogott fekete bársony párnán, Blitva dicsőségének, Waldemaras Andrásnak az ezüst feje. Fekete bársonypárnán alvó ezüst feje a poétának. Waldemaras Andrásnak, aki száműzetésben huszonhétéves korában halt meg tüdőbajban és itt a fekete párnán aluszik mint valami blitvai nostromo, régi tengerész, svéd tengerész-szakállal, egy geniális arcú jól felépített átgondolt architektúrájával, egy ember, aki tragikusan

hullt el, de nem adta meg magát. A kudarcnak mind e szimbólikus, történelmi gyalázata felett eluralkodott egy magasabbrendűen titokzatos költői, látnoki mosoly, amelyen győztesek ajkán ül ki. Emellett az ezüstös mosoly mellett azonban, az ezüstös borzas szemöldökök erős, kemény, monumentális íve alatt, feneketlen mély kutakhoz hasonlóan tátongnak a szemgödörök, véssóvel kivésve és bekenve kátránnyal, megdermedt kátrány tömegével, mely vastagon enyvesen csurog e szemgödörökből és folyik barnán mint a rágott bagó bele a költő szájába, melyen egy benső magasabb látnoki mosoly s alkalmasint valami verssor lebeg! Ez a Waldemaras András fekete bársonypárnán, ez valójában Larsen Sigismund in personam! Ez valójában önportré-szerű larseni vallomás az ő tulajdon életéről, az ő tulajdon tragédiájáról, magáról a legintimebb titkos magáról, ez intellektuális-morális skalpja annak a Larsen Sigismundnak, aki levette a falról az ő utolsó festményét és még egy szöveget vert be, hogy biztosabb legyen a halála!”

Doktor Nielsen, aki még él, amíg ott áll az anyagba örökített félelmes vallomás, az egész élet, egy egész állapot megmásíthatatlan, világos és ép világosságában kísérteties ténye előtt és nézi — „és nem tudja levenni a szemét a furcsa, sötét, vak, feneketlen gödrökről, melyekből csurgott az enyves, bűzös, ragadós barnás kátrány, hasonlatos voltaképpen annak a blitvai sárnak a színéhez, amely minden oldalról fröccsen és minden lépés alatt cuppog és minden ezüstös magasabbrendű moccanásra úgy nyílik meg mint a sír szája és elnyel minden erőt, mely valaha is urrá akart lenni és győzedelmeskedni ezen a sáros blitvai temetőn” — nézi doktor Nielsen mintegy megbabonázva ezt a műremekbe örökített vallomást és vádat. Sehol sincs kimondva, de nyilvánvaló: Niels Nielsen a fekete bársonypárnán nemcsak Waldemaras és nemcsak Larsen sorsát, hanem az ő tulajdon koponyáját is látja. S már nem Waldemaras, nem Larsen és nem is Doktor Nielsen feje, hanem maga a szépség és maga a gondolat, az Ember az, aki a blitvai intellektuális, politikai és közgazdasági elit eme jól sikerült, pazar házimulatságán a blitvai Akadémián értelmetlenül, értetlenül, a maga elhagyott, áthidalhatatlan magányosságából mered reánk feneketlen sötét szemgödreivel a fekete bársonypárnáról.

S a Larsen nokturnója nem volna magának a győzhetetlenül bárgyú, gonosz fintorral fizető Sorsnak a zenéje, ha nem úgy volna, hogy igaza van Nielsennek: ezen a posthumus kiállításon ő előre látja a blitvai előkelőségek-ből alakult hazafias bizottságot, mely majd Larsennek, mint Blitva nagy fiának szobrot emeltet. Rajevszki tán már tervezi is az emlékművet, melynek segítségével Larsen, aki életét és művét arra tette fel, hogy mítoszromboló legyen, Larsen is csak a minden szörnynél falánkabb és szívósabb blitvai mítoszt fogja egy új motívummal gazdagítani. Ez a blitvai Fortinbras dübörgő indulója. Nielsen hallja, tisztán hallja, hogy ez az, ami túlharsog, elnyel, eltemet mindent, ami kérdő, követelő, lázadó, mindent, ami emberi, szépséget és igazságot. Mit ér a szó ott, ahol egy egész élet és halál, egy egész életmű, mint a Larsené, a blitvai elit szórakoztatására nyújt alkalmat? A Nielsen világának köre és a Barutanszki és a Rajevszki körei között nem jöhet létre kontaktus, közlés, megértés. A szobrok, a képek, a versek épúgy mint a Nielsen nyílt levele Barutanszkihoz? A mítosz, a gondolattal és a szépséggel szemben immunis mítosz szellemileg sebezhetetlen marad és aki elvérzik, az csak az ember.

Niels Nielsen azonban még él. S mint a boldogult Larsen, úgy az ő számára is élni mégis csak azt jelenti, hogy itt a kényszer öbenne, hogy kifejezze azt, ami benne van. Hogy cselekedjék. De mi az, amit tenni lehet, ami itt még tett, az ő tette lehet?

(Folytatása következik)

ERJEDÉS

Én cérnára húztam föl a négylevelű lóherét
S fűzérrel árultam a jószerencsét,
Mig a magam rongyos vágyai
Kopottülepű nadrágban táncoltak
A vándormadarak lakodalmán.
Tekintsetek szabályokba vágott tincseimre.
Nem hiszek már balgán
A jótékonyság tündérében,
Mert ezerszer édes szőlőtermését
A késő szüreteknek
Keserű erjedés emésztette
És a drága mustok aranylevét
Ellepték fázó katicabogarak.

VIHAROS ÉVTIZED

Szörnyű világ taposta rabjait,
Árván pusztultak vének, gyermekek,
Hites vándorok szólaltak meg akkor,
S elszánt szavuk dalokra ihletett.

Én csak biztattam a csüggedőket,
Sajnáltam, aki kátyúban megrekedt,
A szájalom dalát mindig fújtam,
Ezért kísért végig a szeretet.

Szerettek a gyöngék, elnyomottak,
S bátor harcosok tiszteltek engemet,
Mocsoktalanok csapatában jártam —
Ezt kitörölni most már nem lehet.

Néha magam maradtam botorkálva,
Mert sok meghalt, ki harcokba sietett.
Én cipeltem tovább a gyászukat híven,
Míg mozdult az új rengeteg.

Fordult a sorsunk földindulásban,
Sokan mondtunk már győzelmi éneket,
Én az ifjúság nagy szívébe láttam,
S a régi láz csak tovább kergetett.

Ám néhanap akadtak léha törtetők,
Kiket a változás hulláma fölvetett,
Megtépték szerény köntösöm, koszorúm,
Durván tagadván a tisztaság érdemet.

Habár én mindig a jövőért tüzeltem,
S lázban égve a tisztákért remegtem,
E kicsinyes bőszek tépdesték a szépet,
Mit megleltem régen élő énekemben.

De a dallá vált érzés és gondolat
Már nem enyém, intett testvérnépeket,
Sorslátó parancsszónak tudták e tájon,
S ezt elvitatni soha nem lehet.

Ki harcot tagad, gonoszul gyűlöli
A megváltott új rendet s életet,
Bárhogyan gáncsolnak kis gonoszok,
Az igazat tagadni már nem lehet.

Nemzedékek nőttek meg mellettem,
Míg végig vívtam harminc évemet,
Sokat sanyarogtam, küzdöttem, áldoztam,
S engem már letagadni nem lehet.

Romlott ösztönű kacér kakasok
Hiába állítanak meg a történetet,
Ami lefolyt itt, én is beleszóltam,
Engem letagadni most már nem lehet.

*Az igazi életűek láttak már régen,
Mert ők is áthágtak rémes éveket.
A dolgozók lámpása voltam mindig,
És vitt magával a végtelen sereg.*

*Hogy szóttalanok megnyílt szája voltam,
És töretlen őriztem tiszta hitemet,
Dalok koszorúja mondja el komoran,
S tanúsítja három viharos évtized.*

HÁBORGÓ VIZEKEN

*... Az ember kikötne,
De sziklafalat ér.
Vitorlakötéltől
Véresre mart tenyér
Hajtaná a partra,
De nincs öböl, sekély.
S megviselt csónakját
Partnak veri a szél.*

*Micsoda hullámok
Vitték bős irammal!
Az evező pihen,
De a csónak nyargal.
Hullámtarajra föl,
Hullámvölgybe alá
Lökték nehéz erők,
S magát meg nem adá!*

*Zokogott a deszka
Csónakja testében.
Úgy érezte, saját
Csontja egy sincs épen.
De az ülőt fogta
S a szivét marokra,
Nem akart terülni
Alant a habokba.*

Zakatoló szélnek
A fejét szegezte,
Sós habbal sós könnye
Keveredett össze.
Villám vert fölötte,
Hogy holtra ijessze,
De csónakját tartá,
Csak szembe, csak szembe!

A közel elveszett,
Összetört a messze,
Nincs nyugvó pillanat,
Hogy partra eressze.
Sodró bukdosásban
Minek is evezne,
Nem segíthet itt más,
Csak egy kis szerencse.

— Mert vihar kialszik,
Hoz az éj csillagot.
Egymást tiporják le
A megőrült habok,
S az ember, kit saját
Félsze le nem tipor,
Végül kikötésre
Partot lel valahol . . .

— Novella —

Négy óraker lejárt a látogatási idő, a betegek hozzátartozói és ismerősei eltávoztak, ki megnyugodva, megkönnyebbülve, abban a tudatban, hogy bennfekvő hozzátartozója hamarosan meggyógyul és hazakerül, ki szomorúan, rosszsejtelemmel, arra gondolva, hogy akit ott hagyott, sohasem lesz többé a régi.

A cementlapos folyosók elcsendesedtek, megszűnt a csoszogás, járkálás, s legfeljebb egy-egy fehérköpenyes ápolónő sietett valamelyik betegszobába, ahonnan csengettek. Az augusztusvégi vasárnapdélután poros unalma újra ráborult a déli oldalról magas fákkal körülvette hatalmas kórházépületre.

Három asszony beszélgetett az egyik északkeletre néző betegszobában. Az egyik ötvenötéves, őszülő, jóságosarcú, a másik harminc, nevető kékszemű, szőke, a harmadik alig huszonkétéves, szép, hullámos barnahajú. Az öregasszonyt csontig égett balkarjával hozták be, a szőkét valami injekciómérgezéssel, a barnát, néhány napra a szülés után, csunyán gennyesedő jobbmellével.

Valamennyien szó nélkül viselték sorsukat, csak a fiatalnak görbült egyszer gyermekesen sírásra a szája, amikor arra gondolt, hogy szép, formás, leányos keblét a műtét elcsúfíthatja.

— Jaj, mi lesz velem, ha mégis operálni kell a mellemet — mondta pityergő hangon. — Férjem biztosan elhidegült irántam.

— Sose féljen ilyesmitől — vigasztalta az oly sok megpróbáltatást ért, jószívű öregasszony. — Ha igazán szereti az ura — szavaiából pedig azt látom, hogy igen — akkor egy nyomot hagyó operáció után is szeretni fogja.

— Úgy gondolja a néni? — kérdezte a fiatalasszony fölcillanó szemmel.

— Úgy.

— Bár úgy lenne — sóhajtott a gyerekasszony, s szép, barna szemével elmélázva nézett maga elé. — Úgy szerettem volna, ha ma

ő is meglátogat — folytatta. — Ő úgy meg tud nyugtatni, ha mellettem van, oly biztonságban érzem magamat, de ha nem tudott eljönni. Ma megint valami fontos tanácskozása van a gyárban — mentegette. — A kisfiút is csak futólag láthatta. — Szegény csöppem! — pityeredett el újra. — Egyikünk sincs mellette. És én mégis mindig csak magamra gondolok. Milyen önző is vagyok. Pedig alig vártam, hogy megszűlessen.

— Mit tesz magának szemrehányást — mondta a szőke. — Hát tehet róla, hogy itt kell feküdnie. A kisgyerek édesanyjánál különben is a legjobb helyen van. Nem mondta délután is, hogy ne agódjék.

— Igen, de mégis.

— Olyan, mint egy gyerek — mondta a szőke.

— Valóban — vette át a szót az özvegy. — Az orvos is úgy bánik velem, a házaspár is délután. — Mit is mondott a férfi: „Hogy van a mi nagylányunk?” És mennyi gyöngédséggel, szeretettel! A haját is megsímogatta, mint egy kislánynak. Boldog lehet, hogy így szeretik, ne panaszkodják hát. Mit szóljak én? Kicsodám van nékem, ki szeret engem? Egyetlen fiam odaveszett, mikor a többi katonával nyugatra vitték. Ki tudja, hol fekszik? Ha tehetném, akkor sem mehetnék sirjához.

— Képzeldék magukat az én helyembe — folytatta. — Amint itt feküdtem, s hallanom kellett — fordult a szőke asszonyhoz — hogy az operált ura orvossal és ápolónővel is üzen, és érdeklődik hogyléte iránt. Azután a látogatási óra. Mikor mindegyiknek ágya mellett ott állt valaki a családból, míg nékem senkim, csak szomszédaim.

S rágondolt az őt meglátogató, egyszerű crnagórac asszonyokra, akik tejfölt, túrót, kalácsot, gyümölcsöt hoztak neki, ki, amit tudott. S ő hogy evett mindenkől, minő telhetetlen éhséggel, mohósággal! Mintha sanyarú özvegysége éhkoppos napjait akarta volna egyszerre behozni. S a sötétruhás asszonyok közben körötte álltak, s csendesen kérdegették:

— Kako szi, kako szi?

Ami úgy hangzott, mintha levelek hulldogáltak volna ősszel halak a fákról. A maguk módján sajnálták is, mert tudták, hogy senkije. S közben folyton beszéltek hozzá, sopánkodva, fejükkel is bólogatva, bár az özvegy alig értette, mit mondanak, mert csak kilencven-száz szót tudott, házkörülít, legszükségesebbet, ezért egy „pa da”-val vagy mosollyal válaszolt, meg „hvala”-val.

Azután fölszedelőzködtek és eltávoztak. S az oly szomorú volt, hogy csak ők jöttek, más senki! S az is, mikor elmentek, és ismét egyedül maradt, míg a másik két ágynál még mindig beszélgettek s nevetgéltek, mintha ő ott sem lett volna.

— A néni sohasem volt boldog? — kérdezte, balkarjára támaszkodva, kíváncsian a fiatalasszony.

— Boldog?

— Úgy gondoltam, mikor férjhezment. Szerették egymást?

— Én szerettem az uramat. Szép, magas, feketehajú, feketeszemű ember volt. Az asszonyok, lányok megfordultak utána, mikor menyasszonykoromban végigment velem az utcán. — Hogy ő szeretett-e engemet? — Azt hiszem, igen. Legalábbis úgy mutatta. S ez nekem elég volt a boldogsághoz.

— És később? — faggatta az asszonyka.

— Később? — Megváltozott, közönyös lett. Már nem vitt sehová. Csak odahaza keltem, hogy minden készen várja, ha megjön. A maga útjait járta. Jött-ment, ahogy tetszett. Sose kérdeztem, hol járt? Másoktól hallottam, hogy látták a korzón ezzel vagy azzal a nővel. Azt se kérdeztem. Meg is mondtam, hogy ne beszéljenek róla, nem érdekel. Abba is hagyták.

— Szegény néni! — mondta részvétellel a fiatalasszony. — Én nem tudtam volna ezt elviselni. Nem tudom, mit csinálnék, ha észrevenném, hogy az uramnak nem kellek többé. Nem is akarok rá gondolni — mondta izgatottan. — Csak hogy bírta ki a néni?

— Kisfiam ott volt mellettem, ha nehéz volt, ránéztem, s ez eszembe juttatta, hogy élnem kell valakiért. Szeretete, ragaszkodása pótolta, amit elvesztettem.

— S ő sohasé érezte, hogy mi van odahaza?

— Egyszer-kétszer, kiskorában, de akkor még nem tudta föl fogni észsel, később meg nem beszélt róla, én sem. Talán hallott is valamit az apjáról — lehet, hogy látta is nőkkel a korzón, de nem tett róla említést, hogy kíméljen. Apjának megadta a tiszteletet, de nem közeledett hozzá.

— A néni nem vett észre semmit?

— Nem jártam férjem után. Többnyire odahaza ültem, végeztem dolgomat. Jóismerőseim kerestek fel időnként, azok se beszéltek róla, tudták, hogy nem szeretem — amit láttam egyszer, az is véletlenül történt.

— Ugyan mesélje el a néni — unszolta a fiatalasszony, gyermekmódra összetéve kezét.

— Nem szívesen beszélek róla — kezdte ő. — Bár rég volt, rosszul esik föl idéznem. Különösen, ha arra gondolok, hogy senki sincs már életben. Vannak fájdalomak, melyeket sohasem felejt az ember. De ha már annyira kér, elmondom.

Tizenhét esztendővel ezelőtt történt. A fiam tízéves múlt, s az első gimnáziumba járt. Nagy hideg volt, a vasútvonalakat sok helyen behavazta a hó, az iskolákat két hétre bezárták. Fölhasználtam az

alkalmat, s fiammal elutaztam édesanyámhoz, aki akkor még élt. Az egy hét, amit nála töltöttem, visszaadta nyugalمامat. Ebben a hangulatban tértem vissza.

Már besötétedett, mikor megérkeztünk. Autóbuszra ültünk, hogy mielőbb otthon lehessünk. Én útközben meggondoltam magamat, s elhatároztam, hogy kimegyünk a telepre, férjemhez, s vele együtt jövünk majd haza. Nem tudom, miért, de vártam valamit. Legalábbis, hogy örülni fog látogatásunknak, s barátságos lesz hozzászólásunk. Mert odahaza nem volt az. Keveset beszélt, csak a legszükségesebbet. Nem szerette, ha kérdeztünk. Le is szoktatott bennünket róla. Mindig elfoglalta magát valamivel. Hol belemerült újságjába, hol a rádiót hallgatta.

Odaszóltam fiamhoz:

— Nem szállunk le a sarkon, hanem elmegyünk apuért és meglepjük. Nem tudja, hogy megjöttünk, meg úgyis rég nem voltunk nála. Utána együtt megyünk majd haza.

Úgy is történt. A telepnél leszálltunk, bementünk, s oldalt kerülve, lesétáltunk a vállalat pénztárának ráncosablakáig. Férjem volt ugyanis a gyár főpénztárosa.

De amint benéztem az ablakon, elszorult a szívem. Férjem asztalánál állt, a vele szemben levő kisebb asztalnál pedig egy szép, fiatal, hamvasszőke lány, aki pénzt csomagolt. Férjem mondott neki valamit, mosolygott is hozzá, s közben úgy nézett reá, ahogy csak egy szerelmes ember nézhet. A lány munkája közben rá-raemelte hosszúpillás, csillogó szemét, azután csöppet elpirulva, lesütötte. Mikor ezt megláttam, csak épp hogy bekopogtam, azután nem törődve vele, hogy férjem fölismert-e vagy sem, megfordultam, s fiammal megindultam az épület bejáratá felé.

Ajtajához érve, kopogtam és benyitottam. Ő akkor már asztalánál ült, jöttünkre fölállt, ránézett, s a helyett, hogy örült volna, ridegen azt kérdezte:

— Miért jöttetek?

Csak hogy ki nem nézett bennünket.

Kimentünk a folyosóra, ott azt mondta, hogy ne várjuk, munkaidő után majd utánunk jön.

Fiához egyetlen szava se volt. Látszott rajta, hogy szabadulni akart tőlünk.

Nem válaszoltam, könnyes szemmel kifelé indultam. Odakünn, ahol már senki se láthatott, nem bírtam tovább, elkezdtem sírni.

Fiam szomorúan nézett reám. Nem tudta elképzelni, miért sírok. Aztán kezem után nyúlt, úgy mentünk szóltanul haza.

— Miért nem hagyta ott a néni?

— Maga se hagyná ott azonnal az urát. Meg ott volt a gyerek. Ki iskoláztathatta volna? — De három évvel később közel álltam hozzá.

— Mesélje el azt is a néni.

— Sosem tudtam pontosan, mennyi az uram fizetése — kezdte. — Legaiábbis később. Én nem kérdeztem, ő nem mondta. Azt sem, mennyi fizetésemelést kapott időnként. Ugyanúgy volt a remunerációval is. A pénzt magánál és a gyári kasszában tartotta. Ha szükségem volt valamire, kérnem kellett. Nem mondom, hogy nem adott, de néha mogorván, kelletlenül. Éppen azért mindent részletfizetésre vásároltam. Így csak egyszer kellett hozzá fordulnom pénzért, a hónap elején. Akkor elmentem abba a néhány üzletbe, ahol vásárolni szoktam, és kifizettem a részletet.

Ily alkalommal történt. Épp benyitottam az egyik divatárkereskedésbe, mikor egy nő azt mondta az üzletvezetőnek, hogy „Boros főpénztárnok úr” — vagyis az uram — majd kifizeti. Nem láttak engem, mert tömve volt az üzlet, s így nyugodtan átmehettem a szemközti pulthoz, mintha én is venni akarnék. Onnan szemügyre vettem a leányt, aki egy közepes csomaggal kifelé indult. Sovány volt, hosszúkás barnaarcú, szürke, számító szemü. Szája kifestett, ajka duzzadt. Se nem szép, se nem csúnya. Azelőtt sohasem láttam, nem tudtam, kicsoda. Nem gondoltam volna, hogy férjem pénzt költ a nőkre, s hogy futja a fizetéséből. Ezért titkolta hát előttem.

Mérhetetlenül el voltam keseredve. Délben azonban nem szóltam semmit. Fiam miatt sem. Meg úgy sem lett volna eredménye. Csak ha azonnal ott hagyom. Ezért, mikor magamra maradtam, elhatároztam, hogy hazamegyek anyámhoz, s többé nem térek vissza.

Felöltöztem hát, egy táskába becsomagoltam legszükségesebb dolgaimat, lezártam a lakást, s elindultam az autóbuzsmegállóhoz, hogy kimenjek a háromnegyedötös vonathoz. Levelet, üzenetet nem hagytam. Ha férjem tovább is velem akar élni, — gondoltam — tudja, hol kell keresnie. Fiam miatt is, akit egyelőre nem szándékoztam magammal vinni.

Rossz hangulatban vártam az autóbuzsra. Valamivel négy után megérkezett, s én fölszálltam. Akkor jöttek ki a diákok a közeli gimnáziumból. Köztük fiam is. Sötétkék, aranyzsinóros diáksapkában, rövidnadrágos pepitaruhában. Sápadt volt, fáradtnak, lehangoftnak látszott. Többedmagával közeledett felénk. Mikor odaért, futólag fölnézett az autóbuzsra, tekintete találkozott az anyémmal, s szomorú, barna szeme riadtan tapadt reám.

Elvált diaktársaitól, és bejött táskásan hozzám. Egészen hátul ültem, közelemben senki, zavartalanul beszélgethettünk.

Megállt s nyugtalanul kérdezte:

— Hová mész, anyám?

— Haza, fiam — válaszoltam elfogódottan. S az ablak felé fordultam, hogy ne kelljen szemébe nézmem, mert még elsírtam volna magamat.

— Miért akarsz elmenni? — kérdezte, merőn a padlót bámulva. Hallgattam. Nem akartam neki azt mondani, hogy „apád miatt.”

— Ne menj el — kért szomorúan.

Még mindig hallgattam, és kifelé néztem.

— Anya — fogta meg a kezemet, és éreztem, hogy közel áll a síráshoz.

Még mindig kifelé tekintettem, azután megszólaltam:

— Nem megyek el, fiam. itt maradok, — mondtam és fölálltam.

— Gyere, hazamegyünk.

A kalauz meglepődve kérdezte, mikor leszálltam.

— Hát nem tetszik elutazni?

— Nem, meggondoltam. Majd máskor — válaszoltam.

— És aztán? — sürgette a fiatalasszony.

— Aztán — vége.

— De mi történt odahaza?

— Mi történhetett volna? Folyt tovább az élet. Férjem nem tudta meg, hogy ott akartam hagyni. Azt sem, hogy láttam szeretőjét az üzletben.

— Ilyen csélcsep maradt egész élete végéig — folytatta az öregasszony. — Szép, elegáns ruha, korzó. nő: ez volt neki a legfontosabb. — A családja? — legyintett. „A vén gavallér!” — csak így hívták. Férfiismerősei, mert barátai nem voltak, „Vén kakas”-nak is csúfolták, aki mindig csibehústra vágyik.

A vén számár még élete utolsó hónapjaiban sem változott meg. Amikor már rá se néztek a lányok, mert nyugdíjából nem tudta őket pénzelni, s amikor már nem volt senkije, csak én. Még halála előtt is tetszeni akart, még akkor is gavallérnak akart látszani.

Súlyossá vált betegségében egy szép, fiatal, szőke, horvát származású orvosnő kezelte. Annyira kedves volt, hogy többször odahaza vizsgálta meg. Biztosan tudta, hogy nincs sok ideje hátra, s azért.

Utolsó nap, elfoglaltsága miatt, csak este jöhetett. Férjem, aki nappal csak ritkán feküdt le, mint mindig, akkor is kiöltözve, megborotválkozva várta a szép doktornőt. Mert roppantul hiú volt magára.

Amikor végetért a vizsgálat, uram, szokása szerint, kikísérte az orvosnőt az előszobaajtóig. Minthogy már láttam, tudtam, hogy ezután mi következik. Ismét összeüti bokáját, mélyen meghajlik és kezetcsókol. Úgy, mint valamikor a régi időkben.

Akkor este is hallottam, hogy bokáját összeüti, de nyomban utána zuhanást is, mire nyílt az ajtó, s beszólt az orvosnő, hogy jöjjenek és segítsen. Ketten cipeltük be aztán férjemet és fektettük ruhástól a fölbontott ágyára. Még mindig nem tért magához.

Az orvosnő újból megvizsgálta, és injekciót adott neki. Ő tovább feküdt mozdulatlanul. Álltunk és szóltanul néztük.

Megkérdeztem a doktornőt, életben marad-e? Nem válaszolt, csak megrántotta a vállát. Ebből eleget értettem.

Ő azután elment, én meg ott maradtam. Legjobban szerettem volna sírva ráborulni az uramra, de örködnöm kellett. Hátha magához tér, s akkor nem szabad, hogy úgy lásson.

Végre nem győztem a virrasztást és lefeküdtem. Éjjel, nem tudom miért, fölriadtam. Első dolgom volt, hogy ágya felé néztek, de üres volt. Biztosan kibotorkált valamiért a konyhába, gondoltam. Fölkeltem hát és utána mentem. Csakugyan ott találtam. Égett a villany s ő ott feküdt, hosszában elnyúlva, sötét ruhájában a cementen. Már halott volt. Arca alig változott. Majdnem olyan volt, mint életében. Komoly, férfias, határozott. Csak sasorra kiállóbb, vonásai mélyebbek. Így fejezte be életét. Még utolsó óráiban is arra gondolva, hogy tessék, és gavallérként hódolva bókoljon egy szép nőnek — végezte be az özvegy visszaemlékezéseit.

— Érdekes volt, csak szomorú — mondta a fiatalasszony, aki az utolsó részt, felajzott kíváncsiságában, már ülve és nyitott szájjal hallgatta.

— Az élet is szomorú — válaszolta az özvegy. — Nekem ugyan-csak kevés jutott örömeiből.

Elhallgattak. A két asszony a vén gavallér sorsán tűnődött.

Közben megkezdődött az alkonyatelőtti betegvizsgálat. A folyosóról léptek és ajtócsapódás hallatszott. A magas, deresedő, fehérköpenyes orvos sorra járta a betegszobákat, s fölfont szemöldökkel mindegyiktől megkérdezte, hogy érzi magát.

A két fiatalabb asszony titkos reménykedéssel várta. Hátha azt mondja nekik, hogy nincs szükség operációra, s két-három nap múlva hazamehetnek. Haza, vissza az életbe!

Az öregasszony semmit se várt. Tudta, hogy még hetekig benn kell maradnia a kórházban, s ezalatt semmi se lesz, ami megszabadíthatná a bennfekvés unalmától. Még az éjszaka sem, hogy álommal könnyörülne meg rajta. Akkor meg emlékei foglalkoztatják s az az ember, akit rosszaságában is annyira szeretett.

TITOK

*Te tudod, mit kapsz tőlem,
én nem sejthetem, mit adhatok,
s ha néha hálára nyílna szád,
lefogom,
minek hazudnék,
önző vagyok csak itt is, látod,
s annyi az egész csupán,
megértettem,
ha valamit
magamból adok,
nem szegényedek, fogyok,
hanem — lehet csodálatos bár —
de gazdagodok.*

AZ ESTÉLI VONATTAL...

*Mindig fáradtságba öltöztetett
az este engem,
ma az estéli vonattal
jött meg a kedvem.
Máskor fáradt testemnek
hideg ágyban hozta a magányt,
a ma végállomásán kedvem
vonatodra várt.
Mindent megigérttem akkor,*

*s most majdnem szégyenlem magam,
 te dolgozol izmaim,
 te látsz szemem,
 te hallasz fülem,
 szólsz a szám,
 gondolkozol az agyam
 helyett,
 s én akkor mindent megígértem neked.
 Mégis mit szégyeljek,
 hisz már tudod a dolog titkát:
 most nem fáradtságot,
 — örömet okoz a munkám.*

KÉTSEG.

*A nyugalmat én
 (félek) csak a nyugtalanságban
 lelhetem.
 Tudom.
 S hiába falazok,
 tetőt házamra rakni
 sosem érkezek.
 Törvény, hogy mindig
 jönnek utánam, kiknek vágya
 hasonló, mint az enyéem,
 s utukban lennék csak,
 ha védeném otthonom.
 Tudom.
 Házamra hát tetőt
 inkább nem rakok,
 ha áznak, én is fázzak!
 vagy nem elég ennyi?
 s jobb lenne tán,
 ha tudnám őket hova beengedni?*

— Novella —

— Jegyezzék, kérem, ha nem is szóról-szóra, tudják, hogy nem kívánom betű szerint. Tehát a gyíkok családjához tartozik a kameleon is, amelynek néhány fajtája él Afrikában. Távolról sem olyan fürge, mint a mi gyíkjaink (láttak már biztosan gyíkot, ha nem idehaza, valahol a nyári pihenő alatt a hegyek közt, vagy a tengeren) hosszú nyelve pótolja fürgeségét...

(A tanár, rendes körülmények közt, ha kilép lakásából, minden gondolatát a következő néhány óra foglalja le. Kicsit talán kevés az önbizalma s bármennyire felkészül az előadására, amíg azt meg nem kezdi, néhányszor elmondja és elismétli magába. Persze a matematika az egész más, abban otthonosan mozog. Két éve át kellett vennie a természettanszakot is és ebben a tudományban sokkal kevésbé jártas. Ezért készül sokkal alaposabban és szorgosabban a természettani előadásokra. A diákok érzékenyek és ritkán csal a fülük. Megérik, ha a tanár bizonytalan és titokban kinevetik. Pedig ezt igazán nem szeretné.)

— Távolról sem olyan fürge, mint a mi gyíkjaink...

(Most egy kis lelkiismeretfurdalást érez.)

— Vedd tudomásul, hogy takarékoskodnod kell.

— Nem vagyok képes jobban takarékoskodni.

— Nem kell minden héten négyszer menned moziba.

— Még ezt is irigyled tőlem? Keveset dolgozom? Nézd meg a kezemet, hogy milyen, mindent egyedül csinállok, ezt a szerény szórakozást is sajnálok tőlem? Te emberek közt vagy egész nap, én a konyhában.

— Nem tehetek róla, ami sok, az sok! — És olyan hangosan csapta be az ajtót maga után, mikor otthagyta feleségét, hogy rengett a ház. Pedig Anna nem is jár hetente négyszer moziba, de anynyira meglepődött az ura kirohanásán, hogy elfelejtette figyelmeztetni, hogy legfeljebb kétszer, esetleg háromszor jut imádott film-

jeihez. Neki azonban eszébe jutott, hogy igazságtalan volt és gyűlölte az igazságtalanságot. Amellett nem is akarta bántani feleségét.)

— Megvan? A kaméleon lomhán mozog...

(Még a sarokra sem értem, vissza akartam fordulni és vissza is fordultam volna, hogy megcsókoljam Annát, de, mint máskor is, szégyeltem magam. Amint hazaérek, sietni fogok, nem szólok semmit, csak megcsókolom, mintha semmi sem történt volna.)

— Rovarokkal táplálkozik, s a fák ágain les rájuk. Mikor észreveszi az áldozatot, villámgyorsan kinyújtja hosszú nyelvét. Rovarokkal táplálkozik...

Bátortalan kopogás hallatszott az ajtón és a segédhivatalnok lépett be a terembe. Az osztály abbahagyta a körmölést és minden fej az ajtó felé fordult. Igazán váratlan esemény, és valami különös dolognak kellett történnie. Lehet, hogy elmarad a többi óra...? Mit lehet tudni?

A segédhivatalnok kis kartonlapot nyújtott át a tanárnak és suttogva beszélt:

— Mondtam az illető úrnak, hogy a tanár néptársnak órája van, de hajthatatlan. Szinte kényszerített, hogy csak hozzam be a névjegyét, mert nagyobb baj lesz, ha váratni hagyom az óra végéig.

HANS MEISTER
direktor

A tanár ült a katedra mögött, átfutotta a névjegy szövegét, elővette zsebéből szemüvegét és az orrára illesztette, hogy jobban láthassa a betűket, amelyeket már úgymint elolvasott. Szíve hevesebben vert. Érezte, hogy arcát előnti a vér, s nem akarta, hogy hevesebben verjen a szíve, de az hevesebben vert. Két ujja közé fogta a kis névjegykartont és dobolni kezdett vele az asztalon. Keze reszketett.

Hat héttel ezelőtt érkezett az első levél Hans Meistertől Münchenből. Elcsodálkozva forgatta kezében a borítékot, amikor megkapta. Ugyan ki írhat neki Münchenből? A boríték hátlapján a feladó neve: Hans Meister, teljesen ismeretlen volt előtte. A borítékban lévő gépelt levélpapír sem mondott semmit, amíg az alján meg nem látta az aláírást: János.

Mester János!

Mester János hát Hans Meister? Persze, persze, nem jutott mindjárt eszébe. Ennyi idő után, harminc év után nem is juthatott mindjárt eszébe, pedig ezalatt a harminc év alatt nem egyszer gondolt rá.

Mester János (azelőtt Hans Meister) a magyarországi kommun bukása után került ide. A fehér terror elől szökött. Egy darabig új-

ságíróskodott, aztán tanár lett. Együtt dolgoztak a gimnáziumban és így barátkoztak össze.

Sietve futotta át a sorokat. Először sietve. Aztán lassabban. Aztán harmadszor is. Felesége nem győzött csodálkozni az izgalmán.

— Nem érted? Nem beszéltem róla? Dehogynem beszéltem. Nem is egyszer. Azt hiszem huszonnyolcban, vagy huszonkilencben ment el Németországba. Lehet, hogy nyugtalan vére hajtottá, lehet, hogy terveit voltak. Barátság ide, barátság oda, nem bízt bennem sem teljesen, mégis azt hittem, hogy Németország csak állomás lesz a számára a Szovjet felé. Voltak elejtett mondatai, amelyekből erre lehetett következtetni. Nyíltan nem mondta meg soha, hiszen emigráns volt, akinek különösen kellett vigyáznia magára.

Persze, hogy már beszéltek róla. Tényleg, nem is egyszer. Különösen a háború után.

— Természetes. Mester János nem volt közönséges ember. Nem volt olyan, mint én. Tele volt tehetséggel, túzzal, akaraterővel, lelkesedéssel. Úgy kezelte a tollat, mint valami vérbeli író és úgy szónokolt, mint más senki, akit hallottam. És barát volt a végtelenségig. Az ingét adta oda, ha kellett. Pénz? A pénz nem számított neki, s ez nagyon fontos, döntően fontos, mert az emberek általában gyengék a pénzzel szemben. Mi tanárok pedig igazán nem duskáltunk a jómódban. Alig volt valamire szüksége. Nem is dohányzott. A könyvek voltak az egyetlen szenvedélye és nem várta soha, hogy kérjenek tőle, hanem adott. Észrevétlenül, jelentéktelenül, úgy tudott adni, hogy azt hitted, te adtál neki.

— Persze, hogy beszéltél róla. Azt mondtad, hogy a legjobb barátod volt.

— Talán. Azt hiszem, hogy a legjobb barátom volt. Meg voltam róla győződve, hogy a náciak elintézték. Meg voltam róla győződve, hogy elintézték, mert egyéniség volt és az ellenségük. Tehát él! Nagyszerű! Nagyszerű, hogy megmenekült.

A levélben semmi részlet az elmúlt időkről. Mester János csak emlékezni akart, — mint írta, — levelét a bizonytalanságba küldi, de hátha megtalálja a régi barátot, mert ha az ember öregszik és olyan időket élt át, mint ők ketten (remélem, levelem jó egészségben talál), akkor szeretné felvenni a régi kapcsolatokat, szeretne hallani azokról, akiket szeretett és akiket sose felejtett el.

— Meghívjuk!

— Hova hívod?

— Ide. Képzeld el, milyen körülmények közt élhet ez az ember, aki valahogy átvészelt a legszörnyűbb időket, biztosan táborban volt, csoda, hogy megmaradt és azt hiszem, az az érzésem és

az érzéseim ritkán csálnak, hogy egy kicsit azért is írt, hogy meghívjuk. Hogy rendbehozzuk.

— Nem lesz könnyű.

— Nem lesz könnyű, de nem is lesz nehéz. Velünk eszik, itt lakik, ennyit igazán megengedhetünk magunknak.

Izgalmas lesz a találkozás és izgalmas lesz a mondanivalójuk. Mester János élete egész biztosan kész rémregény, Dachau, Bergen-Belzen. És ő? A Keleti front büntető századában, az aknaszedő egységben, fekete ponttal a karszalagon, mint megbízhatatlan, gyanús egyén, akire ugyan nem sikerült rábizonyítani semmit, de aki felette gyanús és veszélyes a közre. Borzalmas idők . . . De Mester élete borzalmasabb lehetett. És megmaradt. Valahogy kihúzta magát.

„Kedves János! Nem tudom elég meleg szavakkal leírni, mit éreztem, mikor megkaptam a leveledet. Ennyi idő után, három évtized után újra hírt hallani, olvasni tőled, egyike volt életem legboldogabb napjainak . . . Azonnal ülj vonatra és gyere ide, ahol szeretettel várunk. Itt kipihenheted magad, mindent megkapsz, amit elképzelsz, velünk fogsz lakni, a mi otthonunkban, velünk fogsz élni, sétálni, kirándulni, mozibajárni, színházba, kávéházba, gondtalanul és vidáman.”

A tanár kinézett az ablakon.

— Hallgassanak, ne kiabáljanak! — A segédhivatalnok igyekezett komoly arcot vágni, rászólt a mozgolódó, trécselő gyerekhadra, a tanár pedig kinézett az ablakon, mintha ott keresne valamit a házak tetején és nem hallott mindebből semmit. Csak a szíve dobogását hallotta.

„Megkaptam leveledet és ha nem is azonnal, de előbb-utóbb elfogadom a meghívásodat. Tényleg pihenésre van szükségem, mert több mint húsz éve nem pihentem, barátom. Harmincnyolcban megnősültem, akkor voltam utoljára kétheti szabadságon. Egy robbanómotorgyárban dolgoztam a kalkulációkon és a tulajdonos lányával egymásba szeretünk. Akkoriban itt rohanó idők voltak, rengeteg volt a munka, azonnal összeházasodtunk, igazgató lettem a gyárban és a háború nem engedett szabadsághoz jutni. Gyárunk szerencsére megúsza a bombázásokat, a háború után meg is nagyobbítottuk, kinek volt ideje arra gondolni, hogy pihenjen? Nem biztos, hogy megírom, mikor jövök, mert most egy másik külföldi út áll előttem, de ha csak lehet, szerét ejtem, hogy meglátogassalak benneteket. Autómban legújabb típusu motorunk van, jó alkalom lesz, hogy kipróbáljam a kocsit.”

— Valami baj van? — kérdezte akkor Anna.

Nem, nem volt semmi baj, csak, ahogy olvasta a levelet, úgy húlt ki a szíve. Mester János ezerkilencszázharmincnyolcban motor-

gyáros lett és szerencsére a bombázásokat a gyára megúsza... Az a Mester János...?

— Ne ordítsanak! — Most már tényleg mérgesen, pulykavörösen szólt a gyerekekre a segédhivatalnok.

A tanár hirtelen felkapta fejét és középső ujjával erélyesen megkopogtatta a katedra asztallapját.

— Csendet kérek! — Aztán az előtte álló, mérges emberhez fordult.

— Mondja meg annak az úrnak, hogy sajnos nem érek rá. Óra után sem. Ma egész nap el vagyok foglalva. És holnap is. És aztán is.

Az osztály elcsendesedett. A tanár felállt, kicsit elgondolkozott, majd folytatta előadását:

— Hol is hagytuk hát abba? A kaméleon lomha féreg, melynek testében különböző festékanyagok vannak, — jól jegyezzék meg, kérem — és ezek segítségével könnyen és gyakran változtatja a színét.

Hangja rekedt volt és különös.

A harmadik padban egy kopaszranyírt, elállófülű, mosolygószerű gyerek odasúgta a társának:

— Te, Csupa, miért gyűlöli ez a kaméleont?

Utópikus regény

Ha akarja, kényelmesen itt maradhat és figyelheti a képek sebes pergését, a vad hajszát a házakon keresztül, utcák és autóutak hosszán, várostereken és játszótereken át, — időnként a hatásához szükséges egy-egy pillanatnyi szünettel — aztán mellékutcákon, sikátorokon át Black égő házához, végül pedig ide, ahol Faberral ül és iszik, miközben a fémkutya az utolsó nyomait szimatolja, hangtalanul, akár a halálos lehellet, és ott az ablak alatt végre kúszva megáll. És akkor, ha akarja, felkelhet, az ablakhoz léphet, anélkül hogy levénné szemét a televászonról, kihajolhat az ablakon, aztán visszaneézhet, hogy lássa, hallja, amint leírják, dramatizálják utolsó pillanatait a világos vásznon, amint a fémkutya kívülről megragadja, tárgyilagosan-józanul nézett drámaként, tudva, hogy ezer és ezer szoba falán színesen, életnagyságban ott áll testileg, megfoghatólag. Ha jól figyel, láthatja még magát közvetlenül mielőtt a függöny legördül, amint a fémkutya fullánkjával halálra marja, ki tudja hány szobában ülőnek mulattatására, kiket az előbb mind fölzavart ál-mából az örült szirénabúgás, hogy el ne mulassza ezt a látványosságot.

Vajjon lesz-e ideje valamit mondani? Miközben a kutya megragadja tiz, húsz vagy harmincmillió néző szemeláttára, nem tudná-e egész életét az elmúlt hét eseményein át összefoglalni egyetlen fordulatban, egyetlen szóban, amely megragad és él bennük, jóval azután, hogy a kutya megfordult és fémcsápjával átölelve elrohant vele az éjszakába, és a felvétel a távolbavesző fémkutya hatásos zárójelenetével megszakad. Mit mondhatna egyetlen vagy néhány szóban, hogy a nézőket úgy érje, mint a tüzes lehellet és fölkavarja belsejüket?

— Ott! — mondta Faber halkán.

Egy helikopterből előjött valami — sem gép — sem állat, sem élő — sem holt, világoszöld ködfelhőbe burkolva, s megállt a füs-

tölgő romok között. Odahozták neki Montagk lángszóróját, és az orra alá tartották. Szisszenés, zúgás, kattogás.

Montagk megcsóválta a fejét, fölkel, kiürítette poharát: — Itt az idő, nagyon sajnálom.

— Miért? Csak nem én miattam vagy a házam miatt? Nem is érdelek mást. Az istenért, menjen már! Talán feltarthatom őket egy ideig...

— Nem. Semmi értelme, hogy magát is zaklassák. Ha elmegyek, égesse el az ágytakarót, amit megérintettem, ezt a széket is hajítsa a hamvasztó kályhába, dörzsölje le spiritusszal a butort, a kilincset, égesse el a lábtörlőt is az előszobából. Indítsa meg minden szobában a hőszabályozót, és ha van, hintsen be mindent molyirtó porral. Aztán a pázsitfecskendővel mossa le a bejáratot és a házhoz vezető ösvényt. Ha szerencsénk van, sikerül legalább itt bent eltüntetni a nyomokat.

Faber megszorította a kezét: — Megteszek mindent. Sok szerencsét! Ha mindketten megmaradunk, a jövő héten vagy az utána következőn próbáljon meg összeköttetést keresni velem, Poste restante St. Louis. Milyen kár, hogy ezúttal nem maradhatunk kapcsolatban a fülhallgató révén, olyan jó volt ez mindkettőnknek. De sajnos nincs több belőle. Sosem gondoltam arra, hogy egyszer még hasznát veszem. Vén bolond vagyok, semmire sem gondolok. Milyen ostoba dolog, hogy nincs több hallgatóm, amit magával vihetne a fülében. De most már menjen!

— Még valamit, gyorsan. Hozzon elő valami koffert, tegye bele a legrosszabb ruháit, valami piszkos, öreg ruhát, minél piszkosabb annál jobb, egy inget, egy pár öreg félcipőt és harisnyát...

Faber eltűnt, s egy pillanat múlva már jött is vissza. A koffert lezárták ragasztó papírral „hogy Faber úr öreges szagát megőrizze” magyarázta házigazdája munkaközben.

Montagk a koffert kívülről befröcskölte whiskyvel: — Nem szeretném ha a kutya két szag nyomában indulna. Magammal vihetem a whiskyt? Szükségem lesz még rá. Remélem minden sikerül.

Még egyszer megrázták egymás kezét. Kifelé menet még egyszer rápillantottak a televíziós vászonra. A fémkutya útban volt, zajtalanul lebegő kameráktól kísérve. Már az első mellékutcában loholt.

— Viszontlátásra!

Montagk már az ajtón kívül is volt. Mialatt félig telt kofférével a háztól elfutott, hallotta, hogy a pázsitfecskendő megindul, finom permetező nessel tölti meg a levegőt, aztán kopogó esővel mossa le az ösvényt, s a víz lassan lefut a mellékutca. Az eső

néhány csöppjét magával vitte az arcán, s úgy tűnt neki, mintha az öreg ember búcsúszavát hallaná, de nem volt egészen biztos benne.

Amilyen gyorsan tudott, rohant el a háztól a folyó irányában.

* * *

Futott.

Érezni vélte, hogy a kutya közeledik, mint egy hideg, száraz, gyors őszi köhögés, egy fuvallat, amely meg sem rezzegeti a fűvet, nem hajtja be az ablakot, és amelytől meg sem lebben a lomb árnyéka a világos kövezeten. A kopó nesztelenül, földet nem érintve haladt, csöndet hordott magában, de csöndje olyan volt, mint egy szörnyű nyomás a menekülő hátában. Montagk mind világosabban érezte ezt a nyomást, és futott, futott.

Útközben egyszer megállt, hogy kifújja magát és hogy a gyengén világított ablakon át belessen egy házba, ahol árnyalakok ülnek a távolbalátó vászon előtt, és ott, a falon is látta a fénykutyát, akár egy neongőzfelhőt, amint póklábain szökdel erre-arra, ide-oda. Most éppen a Tölgyfa-utcán, aztán a Lincoln-, Park-, Szálfa-utcán, végül a kis mellékutcán át felfelé Faber házának.

Kerüld el, könyörgött Montagk magában, ne állj meg, ne menj be, eridj tovább!

A falon látszott Faber háza; a pázsitfecskendő sugárszerűen szórta permetező langyos esőjét az égbe.

A kutya remegve megállt.

Nem oda! Montagk görcsösen kapaszkodott az ablakpárkányba. Ide, ide!

A kutya néhányszor kiöltötte prokaintú-nyelvét, ki-be, ki-be. A kábítószer egyetlen csöppje kicsordult a túból, mielőtt újra eltűnt szájában.

Montagk a lélegzetét is visszatartotta.

A fémkutya most hirtelen elfordult a háztól, elrohant Faber háza mellett és folytatta útját a mellékutcában.

Montagk felnézett az égre, látta, hogy a helikoperek, ezek a fénybe szédülő rovarok, közelednek.

Erőszakkal kellett kitépnie magát az ábrándból, hogy nem egy képregény-részletet néz most itt a folyó felé menekültében, hanem az ő legrémélyesebb sakkjátszmáját látja, lépésről lépésre.

Nagyot káromkodott, hogy a szükséges lendületet megadja magának, és szaladjon ettől az ablaktól, amíg bent tovább folyik az izgalmas cselekmény. Aztán újra úton volt, sikátorok, utcák, sikátorok utcák és a távoli folyó illata. Egyik lábát a másik elé, újra, újra. Húszmillió Montagk lesz mindjárt, ha a kamerák elkapják. Húsz-

millió Montagk aki fut, fut, akár az ócska rezegő rémfilm rendőrei és betörői, üldözők és üldözöttek, vadászok és vadak, amilyet ezerszám látott valamikor. Mögötte most húszmillió resztelen kopó lohol lihegve a szobafalakon, háromirányú filmszalagon a jobb falról a középsőre, a középsőről a balra, aztán el és újra jobb fal, középfal, balfal, el...

Montagk fölkapcsolta a fülhallgatót:

— Rendőri jelentés. Az egész lakosságnak a Szilfa-utcában: minden ház minden lakója nyissa ki a ház ajtaját vagy egy hátsó ajtót, vagy nézzen ki az ablakon. A szökevény nem menekülhet el, ha a következő pillanatban mindenki kinéz. Kész!

Hát persze. Hogy is nem jutott előbb eszükbe? Miért nem vonták bele ennyi évek óta magukat a nézőket is a játékba. Keljen föl mindenki, menjen ki mindenki! Nem menekülhet! Nem menekülhet ez az egyetlen ember az éji városban, az egyetlen, aki talpon van, az egyetlen, aki fut.

— Tízíg számolunk! Egy! Kettő!

Mintha látta volna, hogy tápázkodik fel az egész város népe az ágyából.

— Három!

Mintha látta volna, hogy siet az egész város népe az ajtók felé. Gyorsabban! Egyik lábat a másik elé, újra s újra.

— Négy!

Álomittas emberek támolyognak az ajtó felé.

— Öt!

Mintha látta volna, hogy mindenki keze a kilincsen.

A folyó illata hűvös és nedves, akár az eső. Torka olyan volt, akár a pattogó rozsda, szeme a futásban kiszáradt könnyeitől. Fölüvöltött, mintha a kiáltás elég lendületet adna neki, hogy az utolsó száz métert végigszáguldja.

— Hat, hét, nyolc!

Ötezer ajtó nyílik.

— Kilenc!

Kifutott az utolsó házsorból, egy ereszkedőn le, a rohanó sötét semmi felé!

— Tíz!

Az ajtók megnyíltak.

Szinte látta, amint ezer, tízezer szempár az udvart, a sikátort, az utcát, az eget kemeleli, elképzelte az arcokat a függönyök mögött, éjszakaijesztette arcok, mint odvaikból kileső sötét álatok, szintelen, sötétszemű arcok sötét nyelvek, kifejezéstelen arcokból kileső sötét gondolatok.

De ott volt már a folyónál.

Kezét belemártotta a vízbe meggyőződni, hogy nem csalódik. Aztán belegázolt a vízbe, a sötétben csupaszra vetkőzött, testét, kezét, lábát és fejét befröcskölte whiskyvel. Aztán fölvette Faber öreg ruháját és cipőjét, a magáét pedig összegöngyölyítette, messze behajította a folyóvízbe és nézte, hogy ragadja el a víz. Koffer a kezében, belábolt a vízbe, amíg lába elől el nem vesztette a talajt és a víz őt is magával nem ragadta a sötétben.

* * *

Alig jutott vagy háromszáz méternyire a folyón lefelé, a kutya ott állt a parton, fölötte a helikopterek csapkodó, zörgő szárnyai. Rengeteg fény hullott a folyóra, mintha a nap keresztül tört volna az éjszakán, de Montagk kikerült a varázsfény igézetéből, hagyta hogy a víz magával sodorja a sötétben. A fényzórók ide-oda villogtak, aztán mintha új nyomokat fődöztek volna fel, egyszerre eltűntek. Eltűnt a kutya is. Nem volt már más, csak a hideg víz és valami hirtelen, mély nyugalom, amelyben Montagk úszott el a várostól, el a fényzóróktól, a hajszától, el mindentől.

Úgy tűnt most neki, hogy egy hatalmas színpadot és rengeteg színjatszót hagyott maga mögött, úgy tűnt neki, hogy a nagy szelimidéző szeánsz sugdosó kísértetei mindörökre eltűntek életéből. Kimenekült valami valótlanságból, amely félelmetes volt, valami valóságba, amely új s egy kicsit valótlan.

Feketén suhant tovább a folyó. A környék lassan dombvidékké változott. Évek óta először látta Montagk a csillagokat feljönni, a pislákoló fények csillogó díszmenetét. Úgy érezte, hogy az ég mint egy csillagokon gördülő hatalmas jármű fenyegetőleg közeledik feléje és eltapossa.

Amikor a koffer megtelt vízzel és elmerült, a hátára feküdt a vízben. A folyó szelíd volt, békés, elfelé igyekezett az emberektől, akiknek élete reggel árnyék, délben gőz, este köd. A folyó valami valóságos volt, meghittén dajkálta, és alkalmat adott neki arra, hogy végre végiggondolja az utóbbi heteket, ezt a már végefelé járó esztendőt és mindezeket az utóbbi éveket. Érezte, hogy szíve megnyugszik, vérével együtt gondolatai is lecsillapodnak, megfontoltabbá lesznek.

* * *

Nézte a holdat az ég mélyén. Honnan veszi vajon fényét a hold, a holdsugár? A napból, természetesen. És mi adja a napnak a fényt? Saját tüze. A nap pedig napról napra ég. Nap és idő. Nap, idő és égés.

Égés. Hagyta, hogy a folyó szelíden vigye lefelé. Égés. A nap és minden órája az életnek, minden egyetlen egésszé olvadt most össze benne. Miután olyan sokáig üzette magát a földön és egy kis ideig a vízben, most látta be, miért nem égethet el már életében soha többé semmit.

A nap naponta ég, emésztí az időt. A világ bomlottan kering és forong a tengelye körül és az idő maga is nagy buzgalommal emésztí az éveket és az embereket, az ő segítsége nélkül is. Ha az emésztő időn kívül még ő is éget, akkor csakugyan minden elhamvad.

Valahol mégis csak véget kell vetni az égetésnek. A nap bizonyosan nem hagyja abba, úgy látszik tehát Montagkon áll ez és azokon, akikkel mindezideig együttműködött. Valahol el kell kezdeni, hozzá kell fogni a megőrzéshez, megóváshoz, valaki valamilyen módon kezdje el már megőrizni, megtartani a dolgokat könyvekben, irattárakban, az emberek fejében, bármilyen módon, amit még meg lehet óvni a molyok, rozsda, a penész ellen, a gyújtogató emberek ellen. Az élet tele van az égetés, pusztítás ezerféle módjával, legfőbb ideje életrehívni az azbesztszövők céhét.

Érezte, hogy beleakad valami üledékbe, iszap, kőtörmelék surlója, homok érinti. Az áramlat a part felé sodorta.

Mint egy hatalmas, szunnyadó, vak fekete teremtmény feküdt előtte a vidék a sötétben, mozdulatlanul, végtelenül, reá várakozó erdőivel és füves dombjaival.

Valahogy habozott a sodró víz rejtekét elhagyni. A szárazon mindí tartania kellett a kutyától, akármelyik percben felverhette a fák csöndjét a helikopterek tömör zugása.

Magasan fölötte az őszi szél úgy áramlott, akár egy másik folyó. Hogy nem jött utána a kutya? Miért fordult el a hajsza a szárazföld irányában? Feszülten hallgatózott: semmi, semmi.

Millie, gondolta magában, nézd csak ezt a vidéket. Hallgasd csak. Üres csönd és újra csönd. El tudnál viselni ilyen csöndet, Millie? Nem találnád nagyon nyugtalanítónak? Millie, Millie. Nagy bánat terjeszkedett el benne.

De Millie nem volt itt, a kutya sem, s a széna fanyar illata, amelyet a távolból idehozott a szél, a partra csábitotta. Földidézte benne egy parasztudvar emlékét, amit egyszer fiatal éveiben látott; akkor fedezte föl, hogy a valótlanág kék fátyla mögött, a televíziós falak és a város vasárkain túl valahol tehének kérődzének, disznók fetrengenek a sárban és kutyák ugatnak körül fehér bányókat.

A széna fanyar illata és a ringatózás a vízen most mintha egy elhagyott pajtába varázsolná, az autótaktól messze, friss szénán alszik egy csöndes parasztház mögött, öreg szélmalom tövében, amely

nyikorogva örli az időt. Egész éjjel ott fekszik a szénapadláson fönn, hallgatja a távoli neszeket, állatok, bogarak, fák nesztét a sötétben.

Éjjel, gondolta magában, talán hallok lent valami csoszogást, de ha aztán a léptek eltávolodnak, újra lefekszem, nézek ki a padlásablakon, késő éjszaka, amikor odaát a parasztházban a világ ki-alszik, s az egyik homályos ablakban ott ül egy szép asszony és haját fonja. Csak egész homályosan látom. de arca hasonló lesz ahhoz a leányéhoz, akit valaha régen ismertem, valamikor nagyon régen az a leány, aki olyan bizalmasan ismerte az időjárást, aki jóban volt a szentjánosbogarakkal, az a leány, aki tudta, hogy mit jelent, ha a pitypang virágjától sárga lesz az ember álla. Aztán az az asszony eltűnik az ablakból, de később megjelenik az emeleten, holdfényes szobájában. És akkor, gondolta, akkor rejtve és biztosan fekszem a szénapadláson, miközben kinn az ég az üvöltő rakétarepülőktől, a halál riadalmától két fekete darabra szakad, és az ég alján ezek a csodálatos új csillagok visszariadnak a beálló szürkülettől.

Aludnom nem is kell, gondolta, az a sok meleg illat és látvány egész éjszaka eléggé felüdít majd, ha nyitott szemmel fekszem is át, ajkamon szendergő mosollyal.

És reggel a szénapadlás létrájának tövében ott lesz s vár majd az a valótlan valami. Óvatosan szállok majd le a létrán, a pirosló hajnalban, olyan józan-éberül, hogy szinte ijesztő, elbámulok majd a csodán és lehajlok és megérintem.

A létra tövében ott vár majd egy pohár hűvös, friss tej, néhány alma és körte odakészítve.

Egyébre most nincs szükségem. Csak egyetlen kicsiny jelre, hogy a végtelen világ befogadja és időt ad neki, megadja mindazt az időt, amire szüksége van végiggondolni mindent, amit kell.

Egy pohár tej, egy alma, egy körte.

* * *

Kilépett a folyóból.

Mint a viharos áradat, úgy fogadta a szárazföld. Lenyűgözött sötéttségével, szélhozta sokféle hűvös illatával. Visszahőkölt a sötétség, a neszek és illatok reátámadó arjától, füle zúgott, szemében a csillagok lángoló meteorokká gyúltak. Legszívesebben visszavette volna magát a folyóba, hogy meghittten, biztonságban vitesse magát árjától. Ez a dagadt, sötét föld, itt előtte, úgy megrohanta, mint valamikor fiatal korában, amikor fürdeni ment, egy soha nem látott hatalmas hullám, amely észrevétlenül elkapta és nyúlós iszapba, zöld sötétségbe sodorta, száját, orrát, gyomrát elöntötte. Túl sok víz.

Túl sok föld.

Az előtte meredő falból valami halk nesz hallatszott, egy alak állt ott, két szemmel: az éjszaka bámult rá, az erdő bámult rá.

A kutya!

Annyi szörnyű loholás és rohanás és izzadás és vizivás után végre ide jutott, biztonságban vélte magát, végre föllélegzett és ki-merészkedett a partra és most itt...

A kutya!

Montagkból egy utolsó kétségbeesett kiáltás szakadt ki. Ez már több, mint amennyit az ember elbir.

Az alak köddé vált, a szemek eltűntek. Száraz gallyak meredtek eléje.

Montagk egyedül volt a rengetegben.

Egy őz. Érezte a nehéz pézsmaszagot, a meleg vér illatát, a nyirkos állati lehelletet, egy kardamomumból, mohából, ambróziából vegyült szagot ebben a rendkívüli éjszakában. A fák jöttek feléje, kitértek, jöttek és kitértek szakadatlanul, torkában dobogó szívének ütemére.

A levélavarnak nem volt vége. Úgy gázolt benne, akár egy fűszertől és meleg portól illatos száraz folyóban. És az a sok más illat! Az egész táj olyan illatot lehelt, mint egy frissen megvágott krumpli, hideg, nyirkos és az éjszakai holdsugártól fehér. Aztán savanyú uborka és vagdalt petrezselyem szaga, mint otthon a konyhában, és a mustáros üveg gyöngye illata. A szegfű szaga a szomszédok kertjéből. Lenyúló kezéhez hozzásimult valami gaz, mintha gyerekkéz nyúlna feléje. Újjahegye édesgyökértől szaglott.

Állt, szagolt, beszívta a táj illatát, hogy egész testét eltöltötte az újja hegyéig. Nem volt már üres. Volt itt, ami eltöltse, több is, mint amennyire szükség van, hogy egészen eltöltse.

Botladozva húzta lábát a bokáig érő avarban.

Ebben a sok újban is valami meghittet érzett.

Amikor lábával beleütközött, tompa hangot hallatott. Kezével megtapogatta a földet jobbra-balra egy-egy méterre.

Vasuti sínek.

A városból jövő sínek, az egész vidéken a folyómenti pusztá erdőkön át rozsdásodó sínek.

Bárhová vezet is, ez az útja. Most még szüksége van valami ismerős támaszra, valamire, ami vezet, védi, irányt ad útjának a tüskés bozótton át, az új illatok, érzések, tapintások tömkelegében, a hulló lomb zizegése közben.

A sínek mentén folytatta útját.

Meglepődött, amikor hirtelen teljes bizonyossággá formálódott benne valami, minden bizonyíték híján is:

Valamikor nagyon régen itt járt Clarisse, ahol most ő jár.

Egy félóra mulva, dideregve, de valami új életérzéssel lépdelt a síneken, óvatosan, szeme tele sötétséggel, füle neszsel, lába csalánnal és bojtorjánnal — és akkor meglátja a tüzet.

* * *

A tűz el-eltűnt, majd visszatért, mint a szemhunyorgatás. Állva maradt, mozdulatlan, félt, hogy egyetlen lehelletével ki találja oltani. Pedig itt volt előtte, s ő vigyázva megindult feléje. Messze volt még, jó negyed óráig tartott, amíg közelébe ért. Akkor megállt, és rejtőzködve figyelt. Figyelte a kis fehér és vörös villanásokat, azt a furcsa lángot, ami most valami mást jelent.

Nem éget, hanem melegít.

Néhány kezet látott a meleg felé kinyújtva, csak kezet, a sötétségbe burkolt karok nélkül. A kezek fölött mozdulatlan arcok, csak a láng visszfénye lopott rájuk némi mozgást. Sohasem gondolta, hogy ilyen is lehet a tűz. Soha életében észébe sem jutott, hogy a tűz nem csak elvehet, hanem adhat is. Ennek még a füstje is más.

Hogy meddig állt ott, nem tudta volna megmondani; csak az az ostoba és mégis meghitt érzés volt benne, amit egy állat érezhet, amikor a tűz kicsalogatja az erdőből. Állat volt, prémes, szarvas, patás állat, melegvérű, amelynek vére ha a földön kifolyna, őszzagú lenne. Sokáig állt ott és hallgatta a láng meleg sercegését.

Feszült csönd volt a tűz körül, a csönd ott ült az emberek arcán, és volt idő, elég idő volt itt, ezeken a rozsdás síneken ülni a fák alatt, és figyelni a világot minden sarkáról. Mintha a tűzbe dugták volna, egy darab acélként, s a tűz körül ülő emberek formáznák a lángokban. Nemcsak a tűz volt más, hanem a csönd is. Montagk érezte, hogy vonja magába ez a rendkívüli, az egész világnak szóló csönd.

És akkor hangok is támadtak, beszélgetés indult, s ha nem értette is, hogy mit mondanak, kivette a hangok hullámzását, a hangokat, amelyek mindent fölvetettek és megtárgyaltak: ismerték a tájat, a fákat, a várost a folyó partján, amelyből a sínek erednek. Mindenről beszéltek ezek a hangok, nem volt semmi, amiről nem beszéltek, már a hang súlyából érezte ezt és a benne feszülő kíváncsiságból és csodálkozásból.

És akkor egyikük föltekintett, ránézett, — először-e, vagy már hetedszer? — és egy hang feléje kiáltott:

— Nyugodtan előjöhetsz!

Montagk visszahúzódott a sötétségbe.

— Gyere nyugodtan — kiáltott újra a hang —, szívesen látunk,

(Folytatása következik)

Majtényi Mihály

Az évszázados Csatorna

Kanálisbul gyün egy hajó

Húzza aztat tizenhat ló...

(Tiszamenti régi népdal)

Annak a régi, mesterséges víziútnak, amely Bácskát derékban kettészeli — a Csatornának — hosszú-hosszú története van. Nem szerénytelenség az az állítás, hogy a víziút megszületésének egyes szakaszaiban európai hírnévre tett szert. Hogy csak egy példát mondjunk: a közelmúltban ünnepeltük a bezdáni csatornaszakasz és a híres bezdáni betonzsilip száz esztendejét (amiről később szólunk majd) — visszatekintve tehát a múltba, a csatorna bővelkedik nevezetes dátumokban, centenáriumokban. Ami ennél sokkal fontosabb azonban, a Csatornának perspektívája, jövőbeli távlata. A Bácskai Csatorna alapját képezi továbbra is az új nagy vajdasági csatornahálózatnak, a Duna-Tisza-Duna nagycsatornának és annak a szétágazó, hatalmas vízhálózatnak, amely hivatva lesz öntözéssel hosszú évtizedekre biztosítani egész Jugoszlávia kenyérellátását és mezőgazdasági hozamának maximális felfokozását.

A csatornaprobléma empirikus körülkerekítettségében — látszólag — műszaki kérdés s még szélesebb vonalaiban is, ahogy ma tekintünk rá, elsősorban égő mezőgazdasági probléma. Mindezek mögött a háttérben azonban megtaláljuk az általános, mélyen emberit, a csatorna csodálatos táj- és emberformáló erejét... Letűnt századok eseményeit sodorja felénk a csatorna hosszú, hosszú története és ámuló szemmel kutatunk ebben a matériában...

A XVIII. század fennmaradt, régi térképein — akármelyik műzeumban meggyőződhetünk erről — rejtélyes felirat betűi lepik el Bácska középső vidékeit: „K. K. Batscher Morast” — ezt hirdeti a felirat a Telecska dombgyűrűdéseitől délre eső földekre; szószerint tehát császár-királyi ingovány volt ez a táj (szinte érzed benne a tollászkodó kétfejű sast.) Ezt az ingoványt csapolta le elsősorban egy két-öles árok Kula és Verbász között, ez az árok volt a mai csatorna

őse, Kiss József kamarás mérnök és öccse Kiss Gábor mérnökkari kapitány tervei aztán kiszélesedtek. Császári pátenst nyertek egy hajózható csatorna építésére a Duna és a Tisza között. 1793-ban a Duna monostori szakaszán indultak meg a csatornaépítés munkálatai és 1801-ben fejeződtek be — akkor már a Kiss-testvérek kikapcsolásával, mert ezek megbuktak. Heppe Szaniszló-lengyelszármazású mérnök volt az akinek sikerült a két nagy vizet, a Dunát és a Tiszát egyesítenie, a Crnabara kiszélesített medrén keresztül, Bácsföldvárnál. Ez volt az első csatorna, az első víziút a Duna és a Tisza között, Európa első ilyen hajózható csatornája, amely jelentős nagy folyók vizét egymásbaömlesztí (Akkor még nem volt meg a híres Pó-csatorna, sem a később híressé vált francia kanálisrendszer; a bácskai csatornának egyedül Angliában voltak elődei).

A csatorna akkortájt elsősorban hajózást jelentett — csak mellékesen játszott lecsapoló szerepet is azáltal, hogy beléjeömlöttek a Telecskáról délfelé áramló vízerek, amelyek addig az egész vidéket elmocsarasították. A mármarosói só rövidebb úton, olcsóbban és kevesebb veszéllyel került Budára és Bécsbe (hiszen nem kellett körülhajózni, legyűrve a Tiszából a Dunába való áthajózás veszélyeit) és a bácskai búza is utat talált az osztrák birodalom nagyvárosaiba. Az ingoványból így lett hűmusz, dúsan termő talaj — táj és ember egyaránt megváltozott a csatorna partjain, a nép gazdagodni kezdett, a csatornamenti falvak megduzzadtak.

Ezt az első csatornát így írja le a régi Enciklopédia, egy korai magyar lexikon „Esése átlagosan 31 láb; szélessége rendszeren tíz öl, mélysége hat öltre vala tervezve, de apálykor 6 lábba süllyedő hajó nem járhatott rajta... A csatorna vizét öt zsilip tartá: az első Monostorszegben felül volt, hol az esés igen csekélynek mutatkozott; a második zsilip a kissztapári pusztán van és miként az első is, hollandi mintára készült, az esés 4 láb. A harmadik angol modorú Ujverbásznál esés: 2 öl, a negyedik holland módra Szenttamásnál, esés 4 láb, az ötödik vegyes holland és angol modorú a Tisza partján Földvárnál, esés 14—18 láb. A zsilipek egyforma hosszúságúak (27 öl) és szélességük 27 láb”. Ez lenne a korabeli műszaki leírása a Kiss fivérek kanálisának, amely Ferenc császár nevét viselte, de Bácskai Csatornának is neveztetik

Ennek a csatornának azonban alapvető hibái voltak. A dunai bejárata Monostornál ugyanis nem a Nagy-Dunára nyílt, hanem egy Dunaágra, nem kapott elég vizet és a csatorna eliszaposodott. Baj volt a tiszai kijáráttal is.

Ötven évig élt mégis az első csatorna s a történetírónak érdekes ebben az időszakban felütni sátorfáját — képzeletbeli sátorfáját — a zöldhináros víz partján. Átélheti a napoleoni háborúk egész

visszhangját — magát a csatornát főleg szabadságmozgalmak miatt bebörtönzött politikai rabok ásták ki, később francia hadifoglyok is — aztán követheti a krónikás a jobbágyok életét, amikor azok lázadva ugyancsak kikívánczoltak sorsukból. Maga 1848 is sok eseményt hozott a csatorna partjára és a teletskai magaslatokra . . .

És egyre gyűlt az iszap — ez olyan, mint valami fájdalmas szimbólum népeink életében — és amikor intézkedni kellett végre, hogy a csatornát mégis megmentsék a rendi korszakból megmaradt tervek összekeverődtek a Bach-korszak központosító Beamtereinek irományaival.

Alapvetőleg ugyanis ezt a csatornát egy „nemesi társaság” pénzelt és ásatta ki — a pseudo feudalizmus korszakának egy tipikus jelensége. Valaki a császártól pátenst kapott egy közmunkára, ezzel a pátensszel végigházalta a pesti és budai mágnásokat, nagybirtokosokat és pénzembereket és ezek összeadták a kért tőkét. A bácskai csatornatársaság pénzelőinek sorában is egész sor ilyen „történelmi” nevet találunk, jelölül, hogy az arisztokrácia az ősi fringia mellé a kor részvényeit, az obligatios leveleket is odakötöztette. Az ilyen alkalmi társaság aztán — mint a bácskai csatorna esetében is történt — amint kihúzta a vállalkozásból a tőkét és a búsas hasznót újabb befektetésekre már nem volt hajlandó és nem sokat törődött az általa létrehívott és gondjaira bízott objektummal. Történelmi érdekesség például, hogy ugyanez a társaság kezdte pénzelni a tengerpart felé vezető Lujza út építését a Karszt hegységben, a munka azonban balul sikerült, ami az „obligatios levelek” birtokosait még jobban elkedvetlenítette. Folyton a kincstárnak kínálhatták a Csatornát „a trón zsámolyára helyezve” az egész építményt, beleértve a zsilipeket, a hajóparkot, a földbérleményt meg az utolsó gátort is, aki szolgálatot teljesített valahol a csatornán — a korona azonban megköszönte szépen a bizalmat és a csatorna sokáig valósággal gazdátlan maradt. Mondom, így, keverődnek össze korok és emberek ennek a víziútnak hosszú történetében.

Freiherr Ferdinand Ritter von Mitis aztán 1837-ben parancsot kapott a kincstártól, hogy készítse el a csatorna átépítésének tervét. Hosszú huzavona után — amelynek az volt a közjátéka, hogy 1842-ben egy gróf Zichy járt a csatornamenti falvakban, azzal a megbízatással, nem lenne-e gazdaságosabb az egész „árkot” betemetni (szerecsére erre a rövidlátó esztelenségre nem került sor) — mondom, a forradalom utáni időkben hajtották csak végre a kanális átépítését. 1851-ben bizonyos Gertinger Arnold temesvári építészeti igazgató — a Mitis-féle tervek továbbfejlesztésével — megkezdte a munkákat. E tervek alapján a víziút dunai bejáratát Bezdánba helyezték át. Négy évig tartottak a munkálatok és megint csak

érdemes korabeli iratokban búvárkodni, hogy sok érdekesség kerüljön elő a csatorna multjáról...

„A mosotorszeghi zsiliptől fölfelé, Bezdán mezőváros mellett a Battinával átellenben fekvő Dunapartig ... olyan csatorna meghosszabbításának terve kezdetett, amely a Duna főfolyamával egyenes összeköttetést állítja helyre 2'66" vízesési nyereséggel. Azonkívül új torkolati zsilipek is építettek, hogy a hajók be és kiszállása bármely vízállás idején lehetséges maradjon. Ez építkezések kb. 500.000 forintba kerültek. (Később az összeg 800.000 forintra módosult) 1855/56-ban Bezdán mellett nagy kikötő építtetett, ahol nyolc legnagyobbfajta anyahajó elegendő helyet talál. Ekkor, ugyan-csak 1856-ban vétetett foganatba a Battinával átellenben a Ferenc-csatornai zsilip, amely nagyszerűsége nézve Európa leghíresebb víziutával vetekedik. E zsilip medencét képez, mely alja 7' vastag, hossza az első és utópallózással együtt 400; a csatornávali összeköttetést pedig két 110—110 hosszúságban ívben nyíló breton fal eszközli. A zsilip 225' hosszú hajókamrát tartalmaz, mely kapu által két kamrára oszlik" stb. stb.

Később így folytatta a korabeli beszámoló: „Nevezetes még az anyag (breton) amelyből az egész zsilip épült, minthogy erről a külföld legjelesebb szakértői is azt állították, hogy ez anyag csak alapépítésre használható és sem a víz, sem a szabad levegő behatása ellen nem dacolhat; az egész nagyszerű zsilipmű külseje olyan, mintha csak egy darabból faragták volna”.

A diadalmas beton az új építőanyag (breton) ahogy akkor neveztek tehát itt a mi tájunkon állta ki első nagy próbáját. És sokáig a nagyvilág műszaki folyóirataiban terjengős leírásokat olvashatott a kortárs erről az anyagról: bizonyítékul a bezdáni csatornazsilipet használták fel mindenütt.

A betonnak ez a dicsérete különben a csatorna talapzatába súlyosztott írásra is rákerült. 1856 július 27-ikén volt a nevezetes zsilipmegnyitó ünnepség és a latin nyelvű okirat így zengi az építőanyag dicséretét.

„Aedificii hujus solenni modo e materia Breton structi atque nunc in Europa”.

Ennek a latinnyelvű okiratnak másik érdekessége hogy a megnyitó ünnepségek egyik főszereplője Joannis Com. Corini Cromberg volt a „Temescher Banat und Serbische Vojvodschafft”, a szerb Vajdaság utolsó kormányzója.

Száz éve tehát, hogy a bácskai vidéknek ez a része is — Bezdán és környéke — szintén a csatorna hatósugarába került. A tiszai tájon már régen járt akkor a népdal. egy szerelmes falusi leány éneke. Miről? A hajókról meg a csatornáról:

Kanálisbul gyün egy hajó
 Húzza aztat tizenhat ló,
 Mönné jobban húzza a ló,
 Anná jobban gyün a hajó.

Bár csak esne, vagy szél fújna
 Hogy a hajó ne indúna
 Hogy a babám itt maranna
 Vélem együtt mulatozna . . .

Mert a csatornát, a mesterséges víziutat mérnökök és tudósok alkották ugyan, gazdasági szempont volt a domináló az építésnél — a partján élő nép azonban már régen úgy vette, mintha itt lenne időtlen-idők óta: dalaiba foglalta, áldotta vagyátkozta — átkozta ha belefult a falusi gyerek. Ez a víz már régen úgy áramlott a pusztán keresztül, mint az életnek a legfontosabb ütőere ezen a tájon.

Nem akarom a csatorna egész történetét leírni. Valami jubileumra a csatorna körül majdnem mindig adódik okunk ezekben az ötvenes, hatvanas években. S a bécei nagyzsilip kiépítése 1900-ban — amikor odakerült a csatorna tisztai kijárzata — megint csak európai összehasonlításra adott alkalmat. Európa megint csak bámulatára járt a Csatornának sőt még a távoli Japánból is jöttek mérnökök megtekinteni az automatikus zsilipet. A Türr István féle átépítéssel a csatorna megkapja végleges, mostani formáját. Ezzel egyidejűleg bevonult a csatorna partjára az angol tőke, hiszen a csatorna akkortól egy londoni pénzesoport kezelésébe került. Ez a csatornatársaság majdnem napjainkig gyakorolta a hatalmat a kanális fölött — engedélykirata valahol a negyvenes évek derekán járt le, tehát már a felszabadulás után. Tény, hogy a csatorna egyre jelentősebb tényezővé lett, ezen a tájon másfél évszázada alatt: gyárak épültek partjain és a történetírónak az utolsó korszakra alkalma volt megfigyelni a kapitalizmus erősödését a csatornamenti falvakban, a munkásmozgalom csíráit a gyárakban, sőt az öntözőgazdálkodás kezdeti kísérleteit is.

A csatorna eddigi története mégiscsak előjáték. Történelmi előjátéka egy olyan korszaknak, amely teljes mértékben ki tudja majd használni a víz erejét öntözésre éppen úgy, mint hajózásra vagy a vízienergiának áramenergiává való átváltoztatására nemcsak Bácskában hanem Bánátban is.

Lévay Endre

Az erő forrásánál

— Crnagórai naplójegyzetek —

Július hó 26.

A hegyeket lemosta a víz, a vihar. Csönd van. Tar fejjel állnak a hegyek a tűző napban, alig maradt rajtuk valami bozót. Csupa kő, de nem is kő, hanem rengeteg kavics. A kavicsokban — felületükön csillámokban — ólom és ezüst.

Ólom és ezüst.

Csupa kő.

Ha kezedbe veszel itt, ezen a zord úton egy darab követ, vagy egy vízmosta kavicsot, ha nézed, nézegeted és forgatod, akár a földgömböt, vajjon gondolsz-e arra, hogy az apró csillámok mögött mennyi rengeteg erő húzódik meg; gondolsz-e arra, hogy a Fekete Hegyek alján milliók, milliárdok hevernek még ma is — 1956-ot írunk, igen ennyit írunk, valljuk be őszintén mi írástudók — és ez a szegény nép nem tudja, vagy — eddig nem tudta, mi hever a kövek csillámaiban a lábai alatt.

Csodálatos egy nép ez!

Napbarnítottak erre az emberek. A szél, a kő, a víz, az éhség kegyetlen. Az asszonyok korán hervadnak, a férfiak kiaszottakká válnak, mint a vén diófa, amelynek törzsén egészen vastag kérget érlel az idő, hogy védje a puha, érzékeny belső testrészeket, amelyeknek elerőtlenedése lopakodva kiül az arc vonásaira, a test felületére, a szem gödrébe, a szem bogarába; a szénfekete haj fényét veszi, szürkíti, akár a kőpor, amely észrevétlenül száll a szerpetineken mindenfelé és a zöld bozótok leveléből a nyár kellős közepén szürke leveleket fest.

Láttam harmincéves asszonyt.

Azt hittem negyvenötéves, vagy ötvenéves és a termékenység tüze már messze mögötte van.

Azt hittem, hogy...

Sokáig tűnődtem azon, miért hívják Fekete Hegyeknek ezt a tarajos borzas kőkoszorút, amelynek legmagasabb csúcsán egy kupolás síremlék alatt nyugszik e föld és táj, és nép, és kor legnagyobb költője: Nyegos...

Most kezdtem csak érteni, nem is tudom, hanyadik látogatás után, hogy a sivár hegyek között — nem is lehet egyszerű, hétköznapi szavakkal kifejezni — milyen nehéz az élet és mennyi erő szükséges ahhoz, hogy itt az ember értelmének érésekor meglelje az élet igazi értelmét és vállalja az állandó harcot a természet erőivel szemben, nem a völgyekben, hanem a hegyekben, a Lovtyen, a Szinyajevina, a Durmitor, a Prokletija, a Zlatibor és a Szutormán lejtőin; ahol három ház egy falu és két-három utcába összezsufolódo helység egy város — mint Virpazar — nagyon nehéz lehet itt embernek lenni a kövek és farkasok között.

A verejték a homlokomról, a szememből az arcomon keresztül a számba csurog. Sós az íze és kőporral teli. A szomjúság úgy elfog, akárha a Szaharában lennék; nézem a csupasz köveket, a bozótok alját, hol melyik alatt fakad forrás?!... Talán itt, Limlyán alatt, mert itt több a fa és a szőlőtőke?... Talán kissé lejjebb, a Szozin völgyében?...

Dehogy.

Kilenc kilométer ide a forrás.

Így hangzik a szó.

Elindulok a tűző napban. Fejemre trópusi kalap helyett rongyot és falevelet teszek. Egy kanyar, két kanyar, három ka... Nem is számolom tovább, nem érdemes, nem érdemes számolni, nem érdemes alföldi ember módjára itt gondolkozni, mert az alföldi ember a sík földeken, a zöld mezőkön, Móra Ferenc símára fészült búzatergében mindent másképp lát, másképp érez...

Nyegos a hegyek tetejéről nézte ennek a népnek az életét.

Ó, mennyi erő kell ahhoz, hogy ezen a forró talajon, amikor a lábad alatt és a fejed fölött ég a kő, megállja a helyét az, aki élni akar?!...

Július hó 27, délelőtt 11-kor

Titograd modern város. Öt-hatemeletes újházai ikerablakkal néznek a Ribnicára, amelynek sziklapartjában a kavicsrétegek között még ma is bádoggfödeles kisházak alját nyaldossa a víz. A régi Podgorica majdnem olyan, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt volt. Annyi a különbség, hogy a háború bombái új tereket szántott a régi, szűk

utcák közé. Lerombolta a régi házakat a kő-minarett mögött, a nagy óratorony mellett, Nemanya szülőházának végében, a kőhíd fölött a kőfalban tátongó úrt nyitott... A repülőbombák kegyetlenül megtépázták ezt az óvárost és tereket teremtt.

A nagyhíddal szemben az üres téren nyers deszkapalánk vesz körül egy nagy munkatelepet. Sem a deszkapalánk, sem a munkatelep nem mond sokat. Egészen jelentéktelennek tűnik, mintha az innen kilépő emberek csak vityilókat építenének, mert alig két kamion húzódik meg a barakok mögött.

Azért akadt meg a szemem rajta, mert a palánk előtt néhány gyerek játszott. Olyan idősök lehetnek, mint az én fiam. Alig száz méterre a titográdi korzótól félmeztelenül, kis szürke, fekete és kék gatyában játszadoztak, majszolták a nyersfügét olyan önfeledten, mint akik igazán a legboldogabb gyermekkorukat élik. Nem miniatűr helikopterekkel és nem műanyagból készült kis áramvonalas autókkal vagy repülőgépekkel játszottak, hanem kavicsokkal, amelyeknek felületén — ők nem tudták, akkor én sem tudtam, mit jelent — csillogott az ólom és ezüst.

A hevenyészve tákolt deszkapalánk előtt az egyik gyerek elém toppant. Talán azt látta, hogy idegen vagyok és tekintetek a kerítésen befelé. Fölkapaszkodott a szálkás deszkakerítésre, fekete szemét rámszegezte és szabadon, zavartalanul megindult belőle a szó, mint egy kis helyi patak, duruzsolt nekem:

— Az én apám is itt dolgozik.

Zavarba hozott ez a gyermeki őszinteség. Rámnevetett a kis félmeztelen gyerek, akár a crnagórai trópusi nap s kihullott tejfogai mögül édesen kelepelt a nyelve.

— Igen. Ezeket a köveket faragja azokhoz a nagy házakhoz, ott a túlsó parton.

Rákapaszkodott a kerítés hevederdeszkájára és úgy csüngött rajta, akár a gyümölcs a fán. Volt ebben valami büszkeség, és talán öröm is, valami önfeledt gyermeki közlési vágy, ami egy felnőttnél is messze túlmutat az időben, messze előre, ahová mi ma még nem is látunk; ez a csöpp gyerek nem tudja, de érzi, hogy ami jön, ami elkövetkezőben van, azt az ő apja építi.

Tünődtem. Mit kérdezzek tőle most, hogy meséljen nekem, ahogy itt csüng a palánkon és napbarnított karjai között mintha egészen lágy karfává puhulna ez a durva deszka. Már nem tudtam viszatartani a kérdést:

— És te, mi szeretnél lenni?

A gyerek fekete szemét rám meresztette s mintha csodálkozva kérdezte volna:

— Hogyan is juthatott eszébe ez a kérdés, amikor én apámról beszéltem... Az én apám itt dolgozik, számomra ez most a legnagyobb élmény. Ez él bennem nappal, amikor a kavicsokkal játszom, ez él bennem éjszaka, amikor álmodom, ez él bennem, amikor a nyers füge piros húsát lapítom szét a nyelvemmel és akkor is ez él bennem, amikor riadtan lihegő kis gyíkot fogok a kövek között... Az én apám követ farag és nekem semmi más vágyam nincsen, csak az, hogy **gy e r m e k a k a r o k l e n n i !**

A palánk mögött faragott márványlapok heverték a barakok előtt.

Egy kislány a sarkon tíz dinárért egy marék fügét árult, de ha szépen szoltál hozzá, akkor öt vagy két dinárért is odaadta.

A szép szó értéke egészen magasra szökött.

És talán éppen ebben van az, amit én a gyermek válaszában kerestem. Az érték átalakul s nem a váltóeszköz lesz az érték, hanem az emberi tett, amire azt mondta a palánkon csüngő gyermek:

— Az én apám faragja ezeket a köveket...

Július hó 28-án délben és utána

Jókedvében van; egy kicsit dúdol, aztán hosszasan mesél a sófőr, ha hagná az ember, tán soha ki nem fogyna a szóból.

— Zeta, ez a zöld földabrosz a mi országunk legszebb darabja. Nézze, innen a hegyoldalból ezt a földet. Ez egy egész ország. Derék nép lakja. Olyan mindenik, mint egy darab kenyér... Ez a mi népünk olyan, hogy a tenyerin hordja a szívét. Ha kéred, odaadja a szívét... De hogy mennyit szenvedett már, most, ebben a háborúban is az olaszok alatt, mennyit éhezett, mennyit szomjazott, ő is meg a jószága is, azt nem lehet elmondani... Azt nem tudja senki, csak mi tudjuk, akik itt éhezünk és itt szomjazunk velük. Nem egy évig, hanem négy esztendeig a háború alatt, amikor az olaszok ebből a tájból Montenegrót akartak csinálni. Olasz gyarmatot...

Karjával nagy kanyart ír le, lendülete befogja egész Zeta völgyét.

— Itt, ezeken a szép legelőkön nem volt egyetlen jószág sem. A vadon kívül semmi, csak a bozót meg a kő. Még vizünk se volt; a szőlőt, a fügét, az almát azok ették meg, akik idejöttek. Fölfaltak mindent. De mindent. És ha hagytak egy kecskét, egy kecskéből mégse lehet megélni. Azért mégse akart innen senki elmenni. Inkább választotta a...

Ahogy haladunk Szozin felé, a hegyoldalra mutat.

— Az ott Limlyán. Az én falum. Mindössze pár ház. Szép benne az élet. Igen, nekünk szép. Olyan szép, mint maguknak Vajdaság. Még szebb. Mert jobban ragaszkodunk hozzá.

Nyegosra gondolok.

Mennyi költészet van Crnogórában és mennyi poézis ebben a népben, hogy az ember egy puszta kérdő szavára mennyi szívvel, színnel és hévvel tudnak felelni. Őket az tudja közelebbről és közvetlenebbül megérteni, akinek a lelkialkata hasonlóképpen lírai hangszerezésű. A nyelvükben is van valami lírai lágyság, és a legegyszerűbb ember szókincsében is. De ezért mégis kemény. Olyan kemény, mint a gránit a Durmitor vagy a Prokletije lábánál; olyan kemény, mint a crnogórai őserdők fáí; olyan az arcélük, mint a bronz.

Mintha bronzból volnának az emberek és valami végtelen, végtelen nyugalom tölténé el a szívüket.

Még ma is bennem él a kép.

Kotorból valami egészen csodálatos szerpentin-kanyar vezet föl a Lovtyen tetejére. A tenger szintjétől több mint kétezer méter magasba, mint valami hegyi csigaút, amelynek minden fordulójánál szédítő mélység tátong az ember szeme előtt. A mélységiszony görcse ezernyi tüszúrással ragadja meg végtagjaidat, szorongatja szívedet, torkodat, alföldi arcodon már az izgalom rózsái égnek, és a sofőr kiált a mellette ülő cetinyei egyetemistáknak:

— Énekeljetek, ha azt akarjátok, hogy a kanyarokban gyorsabban hajtsak!

Az egyetemisták rázendítettek a monotóniájában is hatalmas crnogórai melódiára:

„Listaj goro, Crnogoro
Listaj goro, Crnogoro...”

„Crnagora u boj kreće...”

Odahajoltam az egyik egyetemistához és megkérdeztem:

— Maguk tényleg betéve tudják a Hegyek Koszorújának minden strófáját?

Mosolygott a feketehajú, kreolarcú ifjú és fölvolta vállát.

— Az egész nem, de...

Amikor a Lovtyen tetejére értem, engem a csúcsok körüli szél borzongatott. A cetinyei egyetemisták még mindig énekeltek. Ki tudja hanyadik strófánál tartottak már, de a sofőr biztató mosolya úgy hajtotta őket, mint egy motor.

Vajjon nálunk is tudják így a sofórt szeretni?

— És — tudunk így szeretni?

Gondolataimban ezekre a kérdésekre kerestem a választ és tekintetem az alkonyatban a Lovtyen rozsdavörös csúcsán Nyegos alig látható síremlékének kupoláján pihent.

Július hó 28-án este és éjszaka

Egy ívlámpa égőjének visszfénye vibrál a Szkadari tó vizén. Egészen beesteledett.

Hárman hallgatunk a munkahídon. Két könyökkel ránehezedünk a korlátra és hallgatunk. Borzol alattunk a víz. Ki tudja hány méter mély? Mély a víz, a munkahídról nézve mélyen alattunk remeg. Lyubinkó, a fiatal mérnök, amint kikapcsolódik a munkából, menyasszonyáról beszél, mert most kapott éppen tőle levelet és fényképet is. Bóronak minden gondolata a vasútvonal meg ez a Szkadari tavon épülő nagy híd, amely kettészeli Crnagóra legnagyobb tavát, hogy utat nyisson a Beograd—Bár vasútvonalnak a tenger felé.

Hallgatunk, de csöndünket a sűrített levegő éles sípolása szakítja meg. Zörejjel fölcsapódik a keszon ajtaja és a pillér-harang mélyéből, mélyen a víz alól följönnek az emberek. Nyolc órát dolgoztak lenn. Ásták a tó medrét, hogy egészen a szilárd talajig lesüllyesszék a pillér cementharangját.

— Nyolc órát két légnyomás alatt lenn a tó alatt. Nehéz ez nagyon. A lökhajtású repülőgépek pilótái után ez a legnehezebb.

Bóro szavai után a vashágsót figyeltük. A keszon cellájából Miloszav lépett ki. Őt várjuk. Imbolyogva lépett le a hágsón, mert furcsa és túl könnyű volt számára a „földi levegő”. Arca sápadt volt, szemei mélyek, de amikor köszönt, azért megjelent az ajka körül egy halvány mosoly. De második szava már az volt:

— Láttátok a pillért? Majd két méterrel lejjebb eresztettük. Nagy süllyesztés volt ez. Nagy ám!... Ha így haladunk...

Bóro mindjárt csatlakozott hozzá.

— ...mielőtt a tél beállna és a fagy, beállítjuk a negyedik pillért is... Ez azt jelenti, hogy jövőre tőlünk már futhat a hídon a vonat.

Megindulunk a sziklás parton lapuló barakok felé. Ívlámpák világították lépteinket, nem kellett attól tartanunk, hogy a vaktában a deszkapalló mellé lépünk és belezuhanunk a tóba.

A munkatelep több mint ötszáz kilométerre a fővárostól a sziklák között épült. Egyedüli kapcsolata a világgal a víz: a tó. Egy-két motorcsónak és egy rádió leadó-vevő készülék rövidhullámon tartja fenn

az élő szó érintkezését, cseréjét a városokkal, ahol emberek élnek. Mert ez Robinson-élet itt; egyetlen pohár vízért tíz körömmel harcolni kell, hogy az embert el ne sorvassza a trópusi hőség. Az éjszaka és a hajnal jelenti az életet, amikor a nap ízzó sugara még nem égette el a levegőt az ember előtt.

De most olyan jó, hogy éjszaka van.

A munkások kinn ülnek a barakok előtt. Halkan beszélgetnek. Amott egy csoport hangosabb, mert tüzel bennük a pálinka, a mámor: a narkotikum.

— A két atmoszférát most más atmoszférával cserélték föl.

Van, aki félre rakja pénzét és tervezget egy nyugalmasabb életet, van, aki pálinkával lop magának egy kis örömet, mert az asszony távol van, az esti összelekedés helyett ez marad számára meg a csillagok, amelyeknek állásáról tudja, hogy merre alszik az asszony.

Az egyik barakban a mérnökök és a munkavezetők félmeztelenül konferenciáznak. Arról tárgyalnak, mit kell végezniük holnap. A cigarettafüst bevonja a kis barakszobát. Kolákovics Péro, az öreg likai hidépítő így félmeztelenül olyan mint egy görög isten ebben az asztalra könyöklő társaságban; Bózsics mérnök fiatalága csupa élet; Bóro kreol arca olyan mint egy crnagórai bronzszobor. A gomolygó cigarettafüstben elhomályosulnak a számcszlopok, egy-két ceruza jegyez, Kolákovics azt mondja a keszonban nem elég a légnomás. Bóro a betonkeveréssel nincs megbékülve, mert híg, lötyty „így nem lehet hidat építeni”; Bózsics mérnök nyugalomra inti a fölfortyanókat. Azt mondja:

— Az emberrel épp oly nehéz dolgozni, mint az anyaggal. Van úgy, hogy makacsabb, mint a gránit. Vannak remek emberek. Nagyszerű munkások. De vannak olyan makacsul kemények is, mint a kő.

Az ember és a kő...

Hány ezer éve van együtt és mindig új változatok!

Késő éjszaka együtt hűtöttük testünket a barakváros kis rögtönzött zuhanya alatt. Bózsics mérnök és én.

Sok nehéz verejéket kell lenyelni.

Valaki a munkások közül azot-betegséget kapott a keszonban, a víz alatt. Úgy ordított, mintha korbáccsal verték volna. Teste felületén ezernyi tűszúrás; ilyenkor úgy érzi az ember, hogy valami megfogalmazhatatlan erő — a légnomás — széttépi a testét. Ordít, mint a sakál... A pálinka sem segít...

Lehet, hogy később engem nyomott el az álom, mert a Szkadári tó békés víztükrével együtt bennem is elsímultak a napi élmények képei. Mintha egy trópusi álom hullámaival elmosta volna őket a víz.

Július hó 29-én délben, árnyékban

A Szozini alagút az ország legnagyobb alagútja lesz.

Ha az ember ezt kimondja, a Szent Gotthardi alagútra gondol és magában, valahol mélyen, büszkeséget érez, hogy szemtanúja annak, hogy Délkelet-Európában a kontinens második legnagyobb alagútja épül.

Úgy álltam a portálja előtt, mintha egy nagy templomot szemléltetem volna, hogy homlokzata — épp azért, mert híres — belülről kényyszerítve bámulatba ejtsen. Hatalmas ez az alagút, istenemre az. Hét méter magas. Ilyen magas alagutat én még nem is láttam, — és áthatítja ennek az országrésznek egyik legnagyobb hegyláncát. Ha én mérnök lennék, számokban el tudnám mondani, hány köbméter ez, ha építész lennék, akkor

Azt mondja kísérőm:

— Menjen csak föl az öreg Radule mérnökhöz, ő az „invesztitor”. Ő elmond mindent, mindent, amire kíváncsi.

Kis barak a hegyoldalban, itt a hegyek között, légvonalban alig hat kilométerre az Adriától. Két ágy, az egyikén pokrócon elnyúlva az öreg mérnök hever. Kabátja a fogason, cipői az ágy alatt, csak épp a cigaretta az, amit nem távolított el magától, hogy ne zavarja a nyugalmát.

Ilyen távoli munkatelepen senki se veszi komolyan a bon-tont. Még az intellektuel sem. Mindent a trópusi hőség ural; ahogy esik, úgy puffan. Valahogy én is így „puffantam” be Radule mérnök békés rezidenciájába, hogy megkérjem: nyilatkozzon nekem arról, ami itt a hegyek között készül.

Előbb összevonta szemöldökét, hisz távolról jött embert látott maga előtt, nem mérnököt, hanem valakit, akit tollat forgat és rögzíteni akarja a történeteket, de aztán — mint ahogy ez már lenni szokott — megbarátkozott és azt mondta:

— Kérdezzen! . . . Én készséggel válaszolok.

Kibuggyanak belőlem a kérdések a nagy vasútvonal mai építkezéseiről és távlatairól. A kérdések nyomán az ősz mérnök arcvonásai kisímultak; valami melegség áradt a szemeiből, valami olyan, ami nem a mában él, csak a ma mozzanatait rögzíti, hogy élő életével pillantást vessen a jövő felé, mint aki hatvanhétéves korában szeretné látni, hogy mi lesz itt tíz, húsz év múlva. Megindító ez az ágaskodás, hogy az ember az idő palánkján a jövőbe pillantson, meg-

indító a hang és a kép is, amit így — ahogy most itt leírom — elém vetített.

— Írja kérem! De pontosan írja le kérem, amit mondok, mert ennek a vidéknek a történelme ez! ... Minden túlzás nélkül elmondhatom, hogy ez a mű az ország háromnegyed része számára az utóbbi évek legnagyobb vállalkozása, mert ennek a földnek a középpontja soha nem talált eddig kapcsolatot az Adriával. A világgal... Ez a vasútvonal összekapcsolja Szerbia termékeny vidékeit, Vajdaságot, Kelet-Boszniát és Makedóniát a nagy vízzel, a nagy úttal, amely a szélrózsa minden irányába vezet...

A verejték kiült a homlokra. Forró volt minden, még a cigaretta füstje is, s azt hittem pusztá szólam, amit kissé régies pózában mond. De amikor a barak izzó falai között hallgattam és figyeltem tovább...

— Beszéljünk Crnagóráról! Igen, épp ezt akartam mondani. Crnagóra ezzel a vasútvonallal kilép az elmaradottságból, amelyben száz, kétszáz, háromszáz éve topogott. Olyan tájakon megy át a nagyvasút, ahol az emberek vasútat még soha nem láttak... De Crnagóra méhe is kitérül majd. A bauxitmezők. Sehol Európában annyi bauxit nincs, mint itt, Niksics közelében. Az alumínium a jövő fémje. Nyugodtan mondhatom: az alumínium a jövő, s ha most itt fölépül a nagy alumínium-kombinátus, a vasút a nagy hegyeken keresztül összeköti ezt az országrészt a tengerrel, akkor a niksicsi alumínium, a bauxitmezők, a pleyvlyei, az ivángrádi szénkincsünk, a budimlyei cinkbányánk termékei előtt szabad lesz az út... Tudja, mit jelent az, hogy egy ismeretlen és elmaradott országrész bekapcsolódik Európába?!... Hogy a crnagórai őserdők a Durmitor és a Bjelasica alján ott tartogatják számunkra a még emberi kézzel soha nem érintett bérci fenyőt és fekete juhart... Ez csak egyedül itt, Crnagórán található...

Ő csak mondja tovább, mint aki most fedezi föl szülőföldjét, mert kitérül, az emberek előtt megnyílik az, amit eddig bezárt és elzárt, majdnem kínai falként elzárt a fekete hegyek koszorúja... Mosolyog és biztat...

— Írja tovább... Az erdők kitermelése föllendíti az állattenyésztést, akár az amerikai pampákon. Kiszélesednek, fölerősödnek a legelők és a primitív, a legprimitívebb termelési módszert fölváltja a gép. A gépek. Jönnek majd a kamionok a kétkerekű talyigák helyett, a bozótlevélen élő sovány lovacskák helyett.

— Ámde az országrész termékeivel, ritka termékeivel csak a piacokon él. Ezzel még nem mutatja meg az arcát a világnak. Csak akkor, ha a turisztika is megnyitja a maga kapuját... Ami a turiz-

must illeti: Crnagóra ezzel az új vasútvonallal, — mely az ország első villamosított vasútja lesz — minden turista számára megközelíthető lesz... Tudja azt kérem, hogy ez a tenyérnyi föld Európa egyik legszebb turisztikai helye... Ma már sehol nincs őserdő Európában, csak itt. A Lim, a Tára a Piva völgye és hegyszorosai olyanok, mint-ha az ember Svájcban járna...

... Ez a beszélgetés, itt az árnyékban már kevesebb verejtéket csalt ki homlokunkon. Csodáltam ezt az idős mérnököt, hogy amikor a bauxitmezőkről és a nyolcvanhat alagútról és viaduktról beszélt, mennyire megfiatalodott. Ő hetvenen fölül s a nagyvasút elkészülte előtt még ki tudja hány esztendő... Tart-e még ez a mosoly addig, hogy ő is meglássa még a Szozin-völgy viaduktján keresztül zúgó villanyozdonyokat, vagy csak ennek a képzeletben élő képével kell eltávoznia?

... A nagy művek átívelnek az időn.

Ez a kis barak csak egy pillanatnyi megálló volt a roppant vasút köves partján. Bent, Szozin alatt fűrnak a gépek. A hat kilométerből már csak kettő áll ellent a vasfogaknak, hogy az alagút kitarja Crnagóra, Szerbia kapuját a déli meleg tenger felé.

Az öreg Radule mérnök ennek boldog tudatával mosolygott és hunyorgó szemekkel nézte a viadukt égnek meredő, szürke betonlábait.

Július hó 30-án alkonyatkor

Bejegyeztem a noteszomba ezt a sort:

„Úgy tűnik, olyan korban élünk, amikor a történelmet nem könyvekből olvassák, hanem maga az élet tanítja...”

Nem fölfedezés ez, csak egyszerű, nagyon egyszerű megállapítás, amely akkor született meg bennem, amikor a gép mellett láttam az embert, aki még soha nem látott gépet. Amikor láttam az Euklidéseket. Nem a görög filozófus, és nem a görög matematikus képését, nem a valóság legnagyobb fokú megközelítésének matematikai tételét, hanem óriási méretű kanári-sárga kamionokat, amelyek akkora kötömböket vittek, mint a görög mitológia Atlasa, aki tartja azoka az oszlopokat, amelyek a földet az éggel összekötik.

„Fejével megtámasztja az eget, tartja a világot...”

Az angolok szeretik a nagy szavakat és a mitológikus hasonlatokat. Ezért legerősebb kamionjukat Euklidesznek nevezték el, s néhány ilyen kamion nem is olyan hosszú idő alatt képes elhordani egy hegyet.

Egy kikötőmunkással ültem egy kőtömbön a bárj kikötőben. Néztük az Euklideseket. A kettéhasított hegy omladékait hordták a tengerbe hullámtörőnek. Akkora darab köveket, mint egy alföldi parasztkocsi s ahova ledobták — egymás hegyére, hátára dobták — ott a hullámok apró cseppekre törtek.

— Látja, hogy kettévágták a hegyet?! — mondta a munkás.

Bólintottam, de ő ügyet se vetett rá, hogy mit mondok, csak folytatta:

— Itt építjük az ország legnagyobb kikötőjét. Nagyobb lesz ez, és modernebb, mint a rijékai, meg a szpliti, meg a pólai. Még a triesztinél is nagyobb lesz ha kész lesz...

Megint bólintottam és le sem vettem a szemem az Euklidesekről, ahogy hordták a követ a tengerbe hullámtörőnek.

Ő folytatta:

— Már az egyik mólót építik. Vasbentonból. Mert a vasbetonnal, meg a kövel nem bír el a víz.

Alkonyodott. Meggyújtották a reflektorokat, mert az Euklidesek éjszaka is dolgoznak. Sietnek, mert sürgetik őket a bauxitmezők. Nagy reflektorok világítják meg a sziklákat, óriási emelők vasfoggal emelik a sziklatömböket az Euklidesbe. Búgnak a motorok, de emberi hangot onnan, a munkatelep felől nem lehet hallani. Csak a motorok búgnak, panaszosan, dühösen, toporzékolva búgnak s a fölhasított hegy engedelmeskedik. Olyan mint egy letaglózott szarvasmarha barnás, sárgás és fehér húsa. A lehasított darabokat viszik a tengerbe, hogy nyaldossa őket...

A kikötőmunkás megint cigarettára gyújtott és folytatta:

--- Beállhatnak ide a legnagyobb tengerjáró hajók. Én tudom, mert én már megjártam az óceánokat, meg a nagy kikötőket is. És ha ide bejárnak a legnagyobb tengerjáró hajók, azok az úszóvárosok, akkor lesz itt élet... Hej, micsoda élet lesz itt akkor, ha este egy hajó beáll és leveti a horgonyt...

Az Euklidesek...

...de hiába néztem én az Euklideseket, a kikötőmunkás csak mondja hogy egyszer ennek a kikötőnek olyan neve lesz a hajósok előtt, mint amikor kimondják azt, hogy Trieszt, vagy Genova, mert szabad fejlődésének semmi útját nem állja...

Július hó 31. Napfölkeltkor

A tenger kékje a legtisztábban csillog virradatkor.

Megint itt állok az Adria partján, mint régi és mindig visszatérő szerelmese; egy szikláról nézem örök mozgását, a kergetőzve ér-

kező hullámokat, amelyek egymást pajkosan átugorva verik a partot. Nem először, hanem ilyenkor mindig azt gondolom, hogy ezek a hullámok a Mediterránról jönnek ide.

Lehet, hogy Afrika partjairól indulnak felénk, vagy innen Egyiptom felé. Ezt az én kikötőmunkás barátom biztosan jobban tudja.

Egy hullám széttörik a sziklán, amelyen állok.

Ez is olyan hullámtörő, mint amilyeneket az Euklidések visznek. Ezt is azok hozták ide a fölhasított hegy gyomrából.

Ez a nagy vasútunk végpontja: a bári kikötő.

Itt állok az erő forrásánál és szeretnék belőle most legalább annyit meríteni, hogy elmondhassam mind azt, amit láttam. Egy műbe ágyazva mondhassam el, hogy a vasúttal együtt megmaradjon az ember alakja is, aki építette.

De ki tud olyan maradandó művet alkotni a betűben, mint a kőben és a vasban az emberi kéz!?

S z u t o m ó r a, 1956 nyarán.

Bori Imre

Radomir Konsztantinovics: „Misolovka“

Regény

Újabb alkalom, hogy a modern regény problémája napirendre kerüljön. A jugoszláv irodalom, amely felszabadulva a sablonok bilincseiből a kísérletezés kalandjának izgalmas légkörében él, egymás után jelenteti meg a felfedezéseinek új Amerikáit, a felfedezett új lehetőségek birodalmainak térképeit, úgy hogy az utóbbi évek nem mások, mint a jugoszláv regény reneszanszának évei a szó legigazibb jelentésében is.

Micsoda hatalmas, és lényegében csak most felmérhető, társadalmi és szellemi változás ment végbe életünkben, hogy a valóság, amely évszázadok óta megfoghatatlanul kisiklott az írók kezéből, most engedelmessé vált, ábrázolható lett! Tudott dolog ugyanis, hogy a műfajoknak is megvan a maguk társadalmi pillanata. Van olyan kor, és ez a miénk most éppen ilyen, amely lehetővé teszi az élet és az emberek mélyebb, átfogóbb szemléletét, amikor az író varázsvesszejére feltárulnak az emberi élet mélyei és átfogó, részletes művek panorámájában ábrázolhatók első sorban. A valóság magamegmutatása ez, nem villanásokban, nem költői jelenésekben, hanem epikusan, a regény horizontjaiban szemlélhetően. Végre a regény korába értünk, a regényébe,

amely a maga módján, a maga eszközeivel az „irodalom érettségi bizonyítványa” és azzal az anya-társadalom érettségének ékes tanúbizonysága is.

Az a hatalmas lendület, amely regénytermelésünket jellemzi, nem egy értékes művet teremtett már. Nemcsak prózaírói tehetségek, a kimondottan epikus természetek írnak ma regényt, hanem a lírai költők is (így Davicsó például) igen szívesen, s tegyük hozzá, nem méltatlanul, próbálgatják ezt a sokhúrú hangszert, ezt az új, kínálkozóan csábító kifejezési lehetőséget. Radomir Konsztantinovics pedig, aki lírai költőként kezdte, majd a tanulmányírás és a regény teremtéséért elhagyta régebbi formáit, legújabb regényében, a Misolovka címűben, ismét tanúbizonyságát adta, természete értékein túl, éppen annak a regény-reneszansznak valóságáról, amelyben ma a jugoszláv irodalom él.

Már első regényében a legmesszebb eső célok felé tört. Töretlen kísérletező, akit igen gyakran inkább a kísérlet izgalma érdekel, maga az experimantum, mint a konkrét eredmény, a félélmegoldások, a járt utak, az ismert csapások kerüldője, legújabb regényében szintén a legvégső pontot ostromolta, azt, ameddig a jugoszláv irodalom e la-

boratóriumi munka során eljuthatott. Talán szélsőségesnek mondhatnánk ezt az írói kedvet, amely nem akarja kétszer ugyanazt mondani, és nem akarja ugyanolyan módon kétszer megláttatni mondanivalóját, hanem mindig újat, meglepőt, nálunk még nem látottat és nem csináltat akar teremteni. Éppen ezért második regénye is kísérleti regény, a kísérlet minden jellegzetességével. Inkább érdekes, mint nagy lehetőségek felvillantatója, mint a kész beteljesülés. És éppen ez az, amiért érdemes róla beszélni.

Regénye a vereség éjszakájáról szól. Radomir Konsztantinovics eljutott fejlődésének abba a stádiumába (feltehetjük a kérdést, nem hirtelen-e a filozófiának ez a tiszta, szinte absztrakt élése?), amelyben az író eljut az élettől az absztrakcióba, az írói fejlődés egy különleges szakaszába, amely inkább kevesebb, mint több mint az élet a maga realitásában. Innen magyarázható, hogy az éj, amely sűrű rétegekben rakódik le a könyvbe, gyakran az absztrakt festő módszerével takarja el a valóságot, az író fáradozása, mi a regény antipoeitikus lapjain oly szembetűnő, a valóság túlhaladásának, legnemesebb értelemben vett elyonatkoztatásának módszerét rejtegeti. A csalódás éjszakája az ember lázálma, az **EMBERÉ** így absztraktul, szólamosan. Az író modern Anteus itt, aki a földre lép, csak azért, hogy újabb szimbólumokkal, újabb valóság-darabbal lendüljön fel az absztrakció, a minden lehetséges szférájába. A csalódás éjszakája így válik az ember tragédiájává, a sorsába bezárt emberé, ahonnan nincs menekvés és nincs remény és csak az egyetlen mentés a jótékony, kábult álom.

Filozófiai regény Konsztantinovics legújabb alkotása, a csalódás, a veszte-

sek filozófiája a mű igazi matériája. Az elveszett csata, a folytonos veszteségek egy álmatlan éjszaka (de amely mindig az álom határán lebeg) csöndjében felderengnek, valósággá válnak és a leghetetlenebb kombinációk sorozatában teljesednek ki. „Az élő halál világa” ez, amely minden pillanatban a legegyszerűbb és leglogikusabb módon tud „gyönyörű pokollá” válni, ahol az ember minden reményt eleve elvesztett. Csak ő lehet a vesztes fél, senki más, de aki minden észszerűség ellenére, létezik tovább is, él a kombinációk végtelen lehetőségeivel. Kétségbeesés vitatkozik itt az élet értelméről önmagával, és végül is az ember győz, úgy, hogy a megsemmisíthetlenség páncéljába öltözik. Éppen azzal győz, hogy ember, hogy tud szeretni és nemzeni, élni, álmodni és hinni az egyedül üdvözítő Albusz-szappan hirdetésének; éppen azzal, hogy ember. Azzal, hogy magárahagyatott, azzal, hogy vannak problémái, amelyek a legprivatívibbak, amelyek csak rá tartoznak, biológiai létezésével függnek össze, amelyet senki más nem tud megoldani csak ő, álmatlan és mégis lázálmas éjszakáin, amely az ő ügye és senki másé, amit hamarabb megért a bankkapu egyszemű kőöriása, mint a másik, hasonló kérdésekkel elfoglalt ember, akár az is ott mellette a nyirkos ágyban a szerelem terhe alatt.

Az ember önmaga problémáit, így látja Konsztantinovics, csak önmaga tudja megoldani, segítségre nem várhat és segítséget nem kaphat senkitől. Az élet egy végtelen boxmérkőzés, az ember tusája önmagával és alapproblémáival: étellel, halállal elsősorban, mert nem segítenek az illúziók sem, az ember egyszer rádöbben arra, hogy becsapták, hogy végérvényesen vereséget

szenvedett: meg kell halnia, nem segíthet rajta senki és semmi, sem a lelke pusztaságába menekvés, sem a folyó iszapjába takaródzás, sem a szerelmes öllekezés. És mindenütt a „világ egy nagy vágóhíd”, hisz mindenütt meghal és meghalhat az ember.

Az író az emberért száll pörbe, azért harcol úgy, hogy lerombolja illúzióit, megfosztja az egyetlen kincsétől: álmaidtól és tudatosítja benne a biológiai lét korlátait, melynek börtönéből nincs menekvés. „Čovek ima smrt. Čovek hoće da vidi tu smrt. Kao zver što hoće da vidi svoje lice u reci. U jednoj reci (koje nema) usred pustinje. Čovek igra tu paklenu igru dobio si — izgubio si. Čovek će svakako jednoga dana da izgubi. Ali on mora da igra da bi izgubio. On mora da bi video svoju smrt”. Érdekes, hogy nemcsak Rađomir Konzantinovics problémája ez így. Vaszko Popa játékaik hasonló problémát fejtenek. Mindenesetre az emberért folyó harcnak ez talán a legextravagánsabb formája, a legnehezebb és legnemirodalmibb, de amelyik éppen ezzel tud valóban irodalomná válni. Az irodalom eddigi problémája, szinte központi kérdése az volt: az ember szemben áll létének problémáival. Konzantinovics megfordítja ezt, az ő kérdése: „hoćeš li da okreneš ledja svom porazu i svojoj smrti?”

Konzantinovics szövegét megfosztotta minden irodalmiságtól. Első regényében több volt az irodalom mint az élet. Most tudatosan az ellenkező végletet választotta és talán épp ez az, ami néha zavarni tud olvasás közben. Antipoetikus könyvet kaptunk, amelyben a meztelen álom kombinációiban személytelen és névtelen hősei élnek végig reálisra váló életüket.

Az író célja érdekes volt és megoldásai is ilyenek. A kísérletet, amelyet az író megpróbált irodalomná kalapálni, Dušan Matić szavaival jellemezhetnénk legjobban: „Od pristrasnosti, dakle, književnost živi, a pisac je pre pun, reklo bi se, svom praskavom svojom prisutnošću no mastilom stila kojom piše. Inače samo je slikotrvorac i fabrikant osrednjosti. Protiv toga nikko ne može ništa. I dobro je što je tako, jer ako umetnost i književnost nešto znače, taj smisao je upravo u tome, što u toj oblasti imaginarno ostvareno, medju tim *prisustvima*, estetskim egzistencijama, svako od nas, bar potencijalno, može da nadje, i nalazi, i nadje nepatvoreniži lik svoje individualnosti i svoje idealne totalnosti. Da zbaci, bar trenutno, olovo svoje sudbine. De ne umre bar, konačno prevaren. *To je izuzetno mesto prefiguracije slobode.*”

Ezt megvalósítani kétségtelenül a regény egy bizonyos fejlődési foka szükséges, melynek létezését nálunk, ime Konzantinovics e regénye is tanúsítja.

Pär Lagerkvist:

A HÓHÉR (Kultúra kiadás, 1956)

A modern elbeszélés sajátos utakon halad. Messze eltávolodott a klasszikus maupassant-i formáktól. Érthető is, hiszen a világ mind bonyolultabb lett és az irodalomban a történet, a mese fontossága és szerepe mind jobban csökken. Az író csak úgy tud megküzdeni nehéz anyagával, ha a társadalom, az ember, az élet lényeges problémáit is számbaveszi. S ez nem könnyű feladat.

Pär Lagerkvist azon írók közé tartozik, akik sikeresen leküzdik a modern

elbeszélés támasztotta nehézségeket és behatolnak a modern ember lelkivilágába. Az ő segédeszköze a szimbolizmus. Tulajdonképpen a problémákat eleveníti meg, a gondolatokat öltözteti húsba, vérbe. Így aztán a tulajdonképeni elbeszélés lényegében csak ürügy arra, hogy elmondja mindazt, ami a modern embert kínozza, a nagy kérdéseket, amelyekre választ keres és az örök problémákat, amelyekre egészen másképp néz, mint a régiek.

Az ember itt él ebben a szörnyűségekkel telített világban. És Lagerskvist megéri még a szörnyűségeket is, mert megéri az embert. „A törpe” című elbeszélésének alakja az emberi tehetetlenséget, kisémmizettséget testesíti meg. Mert szerinte az ember olyan, mint a zsinigre kötött sólyom, ki van szolgáltatva egy idegenné vált társadalom kénye-kezdvének, vágyai hajótörést szenvednek és minden nekilendülése megtörik a valóság falán. Hát ne éljen benne az elkeseredés, a gyűlölet? Csak egy gyökerében romlott társadalomnak, a fasizmusnak kell jönnie, hogy ebből a gyűlöletből elvet csináljon.

Ilyen Lagerskvist elbeszéléseinek váza. De mennyi mély észrevétel, gazdag megfigyelés, a mai emberi problémátika milyen finom boncolgatása, a modern embert kínzó kételyek és sötét gondolatok milyen lélekbe markoló megragadása rakja az irodalom, a műalkotás húsát,vérét erre a vázra, hogy Lagerskvist a modern ember egyik legjobb ismerőjévé és bemutatójává legyen. Ez teszi élvezetes olvasmánnyá elbeszéléseit, de csak annak, aki megszokta, hogy a modern irodalom, méginkább a modern elbeszélés, minden, csak nem szórakoztató olvasmány, inkább útke-resés a súlyos gondolatok között és az

olvasás elmélyülést és a bonyolult világ, az ember megismeréséig való fel-emelkedést kívánja az olvasótól.

BALINT István

Mihajlo Lalic:

NA MESZECSINI (Matica Szrpszka 1956)

Lalic elbeszéléseinek témáját a népfelszabadító harc napjaiból veszi. Ez a harc mindig ott él alakjaiban, meghatározza a gondolkodásukat, tetteiket, egyéniségük csak rajta keresztül bontakozik ki, életük lényegében ott áll az emberi sorsokat formáló küzdelem és az, hogy „folyik a vér, folyik, folyik”. De Lalic nem a diadalmas harcok, nagy csaták, hadseregek összeütökzése megrajzolásának mestere. Az ő hazája Crnagora, ahol minden ház, minden család két táborra oszlik és nem hadsereg áll szemben hadsereggel, hanem egyén az egyénnel, rokon a rokonnal. És a kis csoportokra mindenütt halál leselkedik, úgyhogy már szinte életérzésükké vált a jelszó: „ima da se b-jemo i ginemo”. Éppen ezért a harc nem olyan egyszerű. Csetnikek és partizánok találkoznak semleges házaknál, vannak köztük naív emberek, mint például Mijat, „A holdvilágon” című elbeszélés hőse, aki biztosra veszi, hogy az ismerősök nem lövik le. Nem lehet egyszerűen lőni, előbb komoly lelki problémákat kell tisztázni: lehet-e az ember a rokonaira, ha közülük valaki ott áll az ellenséges táborban, vagy ha fedezékként hurcolják oda? És elmosódnak a határok barát és ellenség között — ott van például az a nagybácsi, aki a csetnikekhez húz, de mégsem árulja el a partizánokat, mert az egyik-

nek ismerte anyját, a másik meg rökona. S van még egy közös vonásuk a Lalics elbeszéléseknek: mindenütt kis csoportokat látunk, amelyek szinte várják a halált, annyira kilátástalan a helyzetük.

Az ember lelki bonyolultságának felismerése visz „modern” elemeket Lalics elbeszéléseibe, ez a felismerés akadályozza meg, hogy a dolgokat leegyszerűsítse, emiatt aztán alakjai nem lehetnek egysíkúak, problémamentesek, mert ellentétes érzelmek olvadnak össze bennük. Csak így képes elérni, hogy csetnikjei és partizánjai emberek maradnak, nem lesznek a szó mögött rejlő fogalom kliséi. Megérti, hogy csetnikké válnak, mert a kommunisták szembe szállnak a beléjük gyökerezett elképzelésekkel, elhiszi róluk, hogy maguk is árulásnak érzik az olaszokkal való együttműködést és magatartásuk a fenti két ellentétes érzés hatására alakul ki. Partizánjai pedig élő emberek maradnak és nem válnak érzéketlen hősökké.

Ott kezdődnek a bajok, amikor alkotómódja arra készíti az író, hogy mégis leegyszerűsítse a dolgokat. Csak

itt, Lalicsnál látni igazán, hogy az, amit mi „szólamirodalomnak” neveztünk annakidején, az a realizmus, a tipus formálás bizonyos értelmezése szabályainak tiszteletben tartása volt. Mert Lalics amikor „reális” akar lenni, akkor elfelejti, hogy például a reakció, mint társadalmi jelenség, nem olyan egyszerűen, tudatosan alakul, hogy valaki kimondja: én gazdag paraszt vagyok, tehát ellenséges propagandába kezdek. Mihelyt a „realizmus” típusainak fehér és fekete elhatárolásával nézi a világot, mihelyt megelégszik a társadalmi jelenségek puszta leírásával, csak a külsőségeket adja és nem látja, hogy a külső milyen bonyolult világot rejt, történetei ellaposodnak. Elbeszéléseinek értékéből sokat von le az is, hogy gyakran krónikát ad, az események kifelé néznek, nem tudja őket művészi keretbe foglalni. Ott, ahol csak „reális”, ahol a külsőleg megtörténtet adja, ott semmitmondó, ujságcikkszerű, viszont ott, ahol a felszín mögé mutat, értékeset nyújt.

Bálint István

Karle Ádám

Vajdasági festők őszi tárlata

A vajdasági festők idei őszi kiállítása meglehetősen differenciálódást mutat a művészek egymáshoz való viszonyában. Ez a kiállítás most nemcsak abban tért el a szokásoktól, hogy Zomborban egy vidéki városban nyitotta meg termeit és nem Noviszádon, mint eddig, hanem abban is, hogy ezúttal a vajdasági képzőművészeknek csupán egy csoportja lépett a közönség elé. Kétségtelen, hogy ez a csoport Ácstól kezdve Sipos Mirjanáig szorosabb művészi egységet képvisel, mint eddig az ULUSz Vajdaságban élő tagjaitól az ilyen kollektív fellépéseken láthattunk. E „Vajdasági csoport” tagjai csaknem kivétel nélkül részt vesznek évek óta már azokban a képzőművészeti mozgalmakban, melyek nyaranta Vajdaság több helységében a táborozásokban jutottak kifejezésre. Az így együtt töltött idő a kölcsönös hatások kicserélődésével járt s ezért kaphatott ez a kiállítás is többé-kevésbé egységes arculato.

A Vajdasági csoport legmarkánsabb egyénisége természetesen még mindig Konyovics Milán, aki három képével már megközelítette azt a szintézist, amely egyrészt negyvenesztendő festői multjának eredmé-

nyeit, másrészt a teljesen szabad festői kreációra való törekvés utóbbi éveinek eredményeit foglalja magában. Ilyen szempontból főleg a „Mualatozás” című kompozíciója a legszembetűnőbb, mert itt már az ember megjelenítése is csaknem olyan szabadon és kötetlen formában történik, mint a csendélet vagy a táj visszaadása.

A másik, legalább festői értékben kimagasló alakja ennek a kiállításnak Nikola Graovac, aki talán kissé bravurosan, helyenként Vlaminck-ra emlékeztető virtuozitással, de rendkívül finoman, mindig szigorúan megkomponált színhármóniájával ér el hatást.

Szteván Makszimovics, lírai természet, mostani két képe azonban, a „Fehér utca” és a „Fiáker”, már mélyebb hangokat szólaltat meg a művészből, mint amilyenekhez az utóbbi években ettől a Pissarotól oly sokáig megigézett művésztől megszoktunk. Ez a rendkívül finom előadású festő önállóbb lett, ecsetkezelése bátrabb, szemlélete férfiasabb.

Milán Kecics nagyméretű csendélete minden festői kvalitása ellenére kicsit morbid légkörben született, nélküli tartalmában és egész hangulatában a reális életérzést. Du-

nai tájképe teljes ellentéte ennek a csendéletnek, viszont ott éppen a keresetten hangsúlyozott derű az, ami nem hat egészen őszintén. Másik két vászna a forma új lehetőségeit feszegeti, s talán ezekből alakul majd ki ennek az egyébként komoly művésznek a festői kifejezési nyelve.

Ács József, Petrovics Boskó és Sáfrány Imre ezen a kiállításon nem hatnak a meglepetés erejével. Ács ugyancsak a szabad kreáció híve, de mintha képeit inkább a tudatos szerkezeti szempontok és nem annyira az élmények őszintesége hívná életre. Szolid, jó festő, aki azonban fejlődésének ebben a szakaszában most megint inkább az eszére hallgat, mint a szívére.

Petrovics Boskó, akit az utóbbi időben a nagy méretek tartanak izgalomban, három kiállított vásznával régebbi korszakára utal. Egyszerű kompozíció, mélyen csendülő, harmónikus színek jellemzik. Sáfrány Imre két képe a bogáncsbokorról se színben, se felfogásban nem rejti magában a továbbfejlődés lehetőségeit, viszont csodálatosan finom a két portréja, különösen önarcképe, amely szerény hangon, egyszerűen, de őszinte melegséggel, mintegy valamás tanúságtételeképpen azt bizonyítja, — minden eddigi látszattal szemben, — hogy egy mélyenérző és melegszívű festővel van dolgunk.

Opresnik Ankica mintha a prerafaeliták modern képviselője volna, aki azonban a kubizmus képszerkesztési elveit alkalmazza olyan szuggesztív módon, ahogyan azt csak igazán tehetséges festőktől várhatjuk, de aki talán még nem lelte meg azt az utat, amelyen festői világa

teljesen kibontakozhat. Karlavarisz Bogomil a kísérletezés stádiumában van, vajdasági tájképei a reális festészetről alkotott túlzott felfogásával hidegen hatnak, kicsit mereven, a holdvilágos éj színtelenségében. Érdeklődéssel várjuk felszabadulását ez alól az, úgy érezzük, kényszerű kötöttség alól. Kerac Milán mintha még mindig idegen csapásokon járna, vásznai a festés mesteriségbeli kellékeinek teljességével sem tudják eltakarni az önállóság hiányát.

A két grafikus közül Szabó György négy fametszetszerű rajza állítja meg elsősorban a szemlélőt. Megrendítő víziói a fekete-fehér előadás tömörségében drámai erőt kapnak. Nikolájevics Milivojnak egy egészen bensőséges hangulatot kifejező és már festői elemekből épült pasztellje kelt figyelmet.

A kiállítást három szobrász teszi változatosabbá. Szoldátovics Jován ezuttal derokativ oldaláról mutatkozik be, bár alaptermészete a monumentalitás felé tör. „Özek” című bronz kompozíciója finom vonalival és két gipszfigurája csaknem zenei ritmust foglal zárt szerkezet keretébe. Graovac Radmila szenzibilis természet, gyengéd nőiesség jellemzi modellálási készségét s főként kis gipszfigurája bizonyítja érett művészetét. A fiatal Ácin Ivánka ezuttal nem szerepel a legszerencsésebben életnagyságú fiúaktjával. Az alak felfogásában bizonyos ellentmondás észlelhető, a fej az egyiptomi primitívek modorát követi, hogy aztán a többi részek aránytalansága bontsa meg az elgondolt kompozíció egységét.

A vajdasági csoportnak van két bizonytalan festői útítársa. Az egyik Trumics Sztoján, aki indokolatlanul harsogó színeket csap fel vásznaira, hangos és patétikus egyéniség, aki azonban mégis keveset mond, s az embernek az az érzése, hogy ebből az artikulációból egy tépelődő, önmagát kereső, de a teremtés lázában érthető és őszinte hangját meg nem

talált ember szól feléje. Sipos Mirjana még mindig nem jutott túl az akadémizmus rideg korlátain, s színbén sem tisztult, kultúrában sem emelkedett szabadon. De fiatal, s éppoly vívódó léleknek tűnik, mint Trumics, ezért aztán néki is ott van a helye a haladó vajdasági festők csoportjában.

